

Focus

Focus

Evaluatie pilot bodycams Politie Eenheid Amsterdam 2017-2018

S. Flight

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto omslag: D. Mul

Ontwerp:
Mediaeval Tekst en Vorm & Martien Frijns

ISBN: 978 90 1240 463 1
NUR: 600

Realisatie:
SDU, Den Haag

© 2019 Politie & Wetenschap, Den Haag; Sander Flight Onderzoek & Advies,
Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors

Inhoud

	Voorwoord	9
1	De voorbereidingen	11
1.1	Bodycams voor politiewerk	11
1.2	Korte beschrijving van de pilot in de Eenheid Amsterdam	14
1.3	Leeswijzer	21
2	Het onderzoek	23
2.1	Hoe meer onderzoek, hoe meer nuances	24
2.2	Bewijskracht van onderzoek	26
2.3	Inzicht in mechanismen: realistic evaluation	28
2.4	Het onderzoek in de Eenheid Amsterdam	32
3	De techniek	39
3.1	Bodycams zijn complexe apparaten	39
3.2	Bodycams	42
3.3	Opslag, software en verbindingen	45
3.4	Gebruikers aan het woord over de techniek	48
4	De straat op	59
4.1	Gebruik van de bodycam	59
4.2	Gebruik per team	60
4.3	Early adopters en 'kat-uit-de-boomkijkers'	64

5	Veiligheidsgevoel politie	67
5.1	Veiligheidsgevoel	68
5.2	De afgelopen drie maanden	69
5.3	Angst, onrust, onzekerheid – waar gaat het eigenlijk over?	71
6	Agressie en geweld tegen politie	75
6.1	Lastig gedrag, bedreiging en lichamelijk geweld	76
6.2	GTPA: geweld tegen politieambtenaren	78
6.3	Voorzichtig met overhaaste conclusies	81
7	Het alziende oog	83
7.1	Effect op wie?	83
7.2	Wat politiemensen denken	84
7.3	Wat burgers zien en horen	86
7.4	De balans	90
8	De waarde van opnames	93
8.1	Logisch en veelbelovend	93
8.2	Opnames gemaakt	98
8.3	Opnames opgevraagd	100
8.4	Opnames gebruikt	103
8.5	De toekomst	107
8.6	Leren en trainen	108
8.7	Afsluitend	111
9	De onvermijdelijke onderstroom	113
9.1	Politiewerk is mensenwerk	113
9.2	Vrijwillig of vrijblijvend?	114
9.3	Onzekerheid door de bodycam	116

10	Proef binnen de proef	121
10.1	De aanpak	122
10.2	Het resultaat	124
10.3	Geleerde lessen	126
11	Samenvatting en conclusie	129
11.1	Samenvatting	129
11.2	Conclusie	140
11.3	Suggesties voor vervolgonderzoek	143
	Literatuur	149
	Bijlagen	157
1	Leescommissie	157
2	Verantwoording onderzoek	158
3	Enquête & antwoorden	170
	Abstract (Nederlands)	187
	Abstract (English)	191

Voorwoord

Ik ben veel politieambtenaren in de Eenheid Amsterdam en daarbuiten dankbaar voor het feit dat zij gedurende twee jaar hun deuren voor mij hebben geopend. Dat is niet vanzelfsprekend, want een externe onderzoeker laten meekijken is altijd spannend. In het bijzonder dank ik de Amsterdamse dienders die bijna twaalfhonderd enquêtes hebben ingevuld. Hun antwoorden vormen de belangrijkste informatiebron in dit onderzoek. Daarnaast bedank ik alle politiemensen die ik in een langer gesprek mocht interviewen, soms zelfs meerdere keren. Jullie zijn met te veel om op te noemen, maar elk gesprek was waardevol en leverde nieuwe inzichten op. Ik waardeer het zeer dat jullie hier tijd voor hebben vrijgemaakt. Ik wil een speciaal woord van dank richten aan de kerninstructeurs in de Amsterdamse teams en wijkteams. In het bijzonder Jimmy Manasse en Jacco Sikkema, omdat zij de twee eerste kerninstructeurs waren en sinds het begin enthousiast aan dit onderzoek hebben meegewerkt. Ook speciale dank aan Jochem Poppegaai, Rutger Groen en Ramon Berk omdat zij me altijd meteen een mailtje stuurden als er weer iets gebeurd was dat interessant kon zijn voor mijn onderzoek. Verder dank ik Seth Hofstee voor het bedenken en regelen van de ‘proef in de proef’ in Diemen/Ouder-Amstel en Maritio Maliepaard uit datzelfde team voor het feit dat hij de meest optimistische, enthousiaste en volhardende kerninstructeur was. Verder veel dank aan Bas Kuilman voor het feit dat hij ondanks zijn technische kennis nog gewoon kan praten en omdat hij ook ’s nachts bereikbaar is. Tanja Höing dank ik voor haar rol als spin in het web in de stuurgroep, projectgroep, kerninstructeursgroep en voor de begeleiding van dit onderzoek in het eerste jaar – inclusief de twee stagiaires.

Over stagiaires gesproken: Manouk Gerritsen en Sharon Vuijk hebben vanuit hun masteropleiding criminologie bij de Universiteit Leiden stage gelopen bij de Eenheid Amsterdam en enorm geholpen bij dit onderzoek. Zij hebben een grote hoeveelheid werk verzet en daarvoor dank ik ze hartelijk – en ook voor de fijne samenwerking.

De mensen van het Landelijk Project Bodycams binnen het Programma Sensing dank ik voor het ‘adopteren’ van dit onderzoek en Ido Nap in het bijzonder voor zijn aanbod de enquêtetool van de politie te mogen gebruiken. Dank ook

aan Jan-Pieter Volkers voor het programmeren van de enquête en het stalken van respondenten die de vragenlijst nog niet hadden ingevuld.

Dank uiteraard ook aan Politie & Wetenschap – Marta Dozy en Kees Loef – voor het financieren en begeleiden van dit onderzoek. Dank ook aan de leden van de leescommissie voor hun grondige en bruikbare commentaar op de eerste versie van dit rapport.

Maar bovenal wil ik Willem ‘Mister Bodycam’ Taalen van de Eenheid Amsterdam bedanken omdat hij alle deuren voor me heeft geopend en eigenlijk alles heeft geregeld; van het schrijven van interne beleidskaders en externe notities, tot het organiseren van bijeenkomsten met de kerninstructeurs en het aan elkaar knopen van alle betrokken partijen. Dank voor je relativering als ik weer eens te enthousiast was en voor je optimisme als ik het weer eens helemaal had gehad.

Amsterdam, maart 2019

De voorbereidingen

1.1 Bodycams voor politiewerk

Een bodycam is een kleine draagbare camera die op het lichaam ('body') wordt gedragen en die video en audio kan opnemen ('cam'). Bodycams worden meestal op de borst, maar soms ook op de schouder, helm, bril of pet gedragen. Door hun draagwijze zijn bodycams anders dan reguliere camera's die aan gebouwen of op palen zijn gemonteerd. Ze zijn ook anders dan dashcams of drones. In de wereld van politie, toezicht & handhaving en andere 'publieke taken' is de bodycam bedoeld om interacties met burgers in positieve zin bij te sturen of om incidenten mee op te nemen.

De bodycam is al een jaar of tien aan een gestage opmars bezig. De eerste moderne bodycams werden rond 2006 in Engeland uitgeprobeerd. De bodycam werd echter pas echt 'wereldberoemd' toen in de Verenigde Staten na de rellen in Ferguson in 2014 werd besloten bodycams aan te schaffen in een poging het vertrouwen van burgers in de politie terug te winnen. Politiekorpsen in de VS hebben sindsdien al meer dan 52.000 bodycams aangeschaft met subsidie vanuit Washington (White 2018). Ook in andere landen gaan steeds meer politiekorpsen met bodycams aan de slag. In Londen dragen alle 23.000 politiemensen van de Metropolitan Police Service een bodycam (Mayor of London 2015). Het doel is in het Verenigd Koninkrijk wel anders dan in Amerika: de focus ligt daar niet op het vergroten van het vertrouwen in de politie. In Londen willen politie en burgemeester met de bodycam het politiewerk in al zijn facetten ondersteunen, dus niet alleen voor professioneler optreden, maar ook voor bijvoorbeeld opsporingsonderzoeken en opleidingsdoeleinden. De meeste aandacht gaat tot nu toe uit naar de VS en het VK, maar de politie in nog veel meer landen experimenteert met bodycams. Andere landen waar de politie op relatief grote schaal bodycams inzet zijn in elk geval Australië, Canada, China, Duitsland, Finland, Frankrijk, Israël, Italië, Oostenrijk, Portugal, Spanje en Zweden. Kortom: de bodycam is wereldwijd populair bij politiek en politie.

Proeven met bodycams in Nederland

Ook in Nederland is de politie actief met bodycams aan de slag gegaan. De eerste draagbare camera's werden al in 1998 uitgeprobeerd door de politie. Bodycams worden nog altijd als een innovatief middel beschouwd, maar de eerste bodycam was er dus al zo'n twintig jaar geleden. Ter vergelijking: de eerste smartphones kwamen rond 2008 op de markt. Zo beschouwd is de bodycam dus niet 'nieuw'.

Bijzonder aan de inzet van bodycams bij de Nederlandse politie is dat het belangrijkste doel hier het verminderen van agressie en geweld tegen politieambtenaren is en niet door de politie, zoals in de Verenigde Staten. Die doelstelling is het gevolg van een in 2009 gemaakte keuze om in vier regionale korpsen experimenten te houden met bodycams in het kader van Veilige Publieke Taak. Die experimenten hadden als doel de veiligheid van politiemensen te vergroten en sindsdien is veilig werken in Nederland een leidend principe gebleven voor de manier waarop hier over bodycams wordt gesproken. Politiemensen in andere landen, vooral de Verenigde Staten, verbazen zich vaak over het feit dat de Nederlandse politie zelf voor bodycams kiest: in hun land gaat de politie in veel gevallen pas aan de slag met bodycams als dat door een rechter of door de politiek dwingend wordt opgelegd.¹

Van 1998 tot 2016 zijn in Nederland door de politie vrijwel continu kleinschalige en soms grotere proeven gehouden met bodycams (Flight 2017). Eind 2016 nam de Nationale Politie het besluit systematisch en grootschalig te gaan experimenteren met bodycams om uit te zoeken of de bodycam aan de standaarduitrusting moet worden toegevoegd.

'De komende twee jaar experimenteren we grootschalig met bodycams in meerdere basisteams om antwoord te krijgen op diverse vragen. Hoe reageren publiek en collega's hierop? Wat dragen bodycams bij aan waarheidsvinding? Aan strafrechtelijke bewijsvoering? Aan procedures rond klachtenafhandeling? Aan intercollegiaal leren? Zoals: was die staande-

1 Bodycams worden in de VS overwegend gezien als een instrument om wantrouwen bij burgers weg te nemen en om het politiewerk transparanter te maken. In de VS zijn er veel grote politiekorpsen (onder andere New York, Boston, New Orleans, Baltimore) die verplicht zijn bodycams te gebruiken als onderdeel van een *consent decree*: een soort buitengerechtelijke schikking tussen de politie en (groepen) burgers met klachten over discriminerend optreden. De rechter kan dan een onafhankelijk toezichthouder (een *monitor*) aanstellen die het nakomen van de afspraken bewaakt. Als de politie er in de afgesproken termijn niet in slaagt haar optreden fundamenteel te verbeteren, wordt de zaak alsnog voor de rechter gebracht.

houding volgens het boekje? Of: wat doen we de volgende keer anders? Op basis van het experiment besluiten we of de politie dit hulpmiddel kan toevoegen aan haar standaarduitrustingspakket.’ (Korpschef Erik Akerboom op congres *Tomorrow is Today*²)

In deze aankondiging worden veel meer mogelijkheden van de bodycam genoemd dan tot dan toe gebruikelijk was. Van een vrijwel exclusieve focus op het voorkomen van geweld tegen politieambtenaren gaat het nu ook over waarheidsvinding, strafrechtelijke bewijsvoering, klachtafhandeling en inter-collegiaal leren.

Regionale eenheden konden aanvragen indienen voor een ‘proeftuin’. Dat leverde 32 aanvragen op bij het Landelijk Project Bodycams en die zijn geaccepteerd. In de proeftuinen wordt onderzocht welke bijdrage bodycams daadwerkelijk aan politiewerk leveren. Het moet duidelijk worden wanneer een bodycamera het best kan worden ingezet en aan welke functionele en technische eisen deze moet voldoen. De nadruk ligt op de gebiedsgebonden politiezorg in de basisteams, dus bijvoorbeeld op de aanpak van veelvoorkomende criminaliteit of inzet van bodycams tijdens horecadiensten. De proefprojecten zijn van start gegaan in juli 2017 en eindigden in mei 2018. Om de resultaten van dertig proeftuinen te meten voerde het Landelijk Project Bodycams al twee onderzoeken uit: een juridisch onderzoek en een empirisch onderzoek. De uitkomsten van die onderzoeken zijn in twee interne rapporten uitgewerkt en op basis daarvan stelde het Landelijk Project Bodycams een advies op voor de korpsleiding.³ Op het moment dat dit rapport werd geschreven, had de korpsleiding nog geen besluit genomen over de inzet van de bodycam bij de Nationale Politie.

Twee proeftuinen nemen een bijzondere positie in: de Eenheid Amsterdam en de Landelijke Eenheid. Dit zijn namelijk de enige twee proeftuinen waar – in opdracht van Politie & Wetenschap – empirisch effectonderzoek (een *impact assessment*) is gehouden. In deze proeftuinen is de doorlooptijd van het onderzoek langer dan in de andere proeftuinen. Voor een goed effectonderzoek is het nodig dat er een 0-meting en een 1-meting worden gehouden met een lange

2 Zie: https://www.politie.nl/binaries/content/assets/politie/nieuws/2016/00-km/toespraak-erik-akerboom-innovatiecongres-3-november-2016_voor-intranet-2.pdf.

3 Deze informatie over het landelijke project is afkomstig van de website van de politie: <https://www.politie.nl/themas/landelijk-project-bodycams.html> (laatst geraadpleegd op 30 oktober 2018).

periode tussen de twee metingen. Daar was in de andere dertig proeftuinen geen mogelijkheid voor omdat het advies aan de korpsleiding in mei 2018 klaar moest zijn. De meeste proeftuinen begonnen slechts enkele maanden daarvoor met de bodycams en dus was er geen mogelijkheid de effecten op iets langere termijn te meten. Om de fase van de kinderziektes af te sluiten zul je toch minstens enkele maanden de tijd moeten nemen. In de Eenheid Amsterdam en de Landelijke Eenheid is meer tijd genomen voor het onderzoek: er zit een periode van twaalf maanden tussen de 'voor'- en 'na'-meting. Dat is overigens nog altijd relatief kort voor effectonderzoek: de langetermijneffecten zullen zich pas na enkele jaren openbaren. Maar er was behoefte aan een rapport over de bevindingen na het eerste jaar en daarom is voor deze termijn gekozen. Het is altijd mogelijk nog een derde peiling te houden: de vragenlijst staat in bijlage 3.

De pilot in de Eenheid Amsterdam begon met voorbereidingen medio 2016 en in mei 2017 gingen de eerste politiemensen met bodycams de straat op. De 0-meting is gehouden in de zomer van 2017 en de 1-meting precies een jaar later, dus in de zomer van 2018. De laatste interviews zijn gedaan in september 2018. Daarna begon de fase van analyseren en rapporteren. Het conceptrapport is besproken met een leescommissie in november 2018 en daarna is het rapport definitief gemaakt.

De pilot in de Landelijke Eenheid begon ruim een half jaar later dan in Amsterdam, namelijk in januari 2018. Ook daar is gekozen voor een periode van twaalf maanden tussen de 'voor'-meting in het najaar van 2017 en de 'na'-meting exact een jaar later, dus in het najaar van 2018. Daarna volgen de laatste interviews, observaties, analyse en rapportage. Het rapport over die proeftuin verschijnt in het voorjaar van 2019.

1.2 Korte beschrijving van de pilot in de Eenheid Amsterdam

De Eenheid Amsterdam diende begin 2017 een aanvraag in voor financiering van een proeftuin bij het Landelijk Project Bodycams. Het besluit om met bodycams te gaan experimenteren was echter al eerder genomen. In de Eenheid Amsterdam was de leiding van mening dat de centraal gecoördineerde landelijke inzet van bodycams wat hen betreft niet snel genoeg ging. Er was volgens de Eenheid Amsterdam zelfs sprake van een 'impasse':

‘De leiding van de Eenheid Amsterdam heeft in 2016 besloten de impasse te willen doorbreken en vanaf het eerste kwartaal van 2017 een pilot te starten.’ (Nationale Politie – Eenheid Amsterdam 2016)

De leiding van de Eenheid Amsterdam had haast. Die kwam voort uit het feit dat sommige politiemedewerkers zo graag met bodycams wilden werken dat ze zelf alvast een bodycam kochten: een privébodycam. De leiding van de Eenheid Amsterdam had geen beleid hoe daarmee om moest worden gegaan en dat leidde tot zorgen over beveiliging, bewaartermijnen, privacy en beheer van de politiegegevens. De eenheidsleiding wilde privébodycams verbieden. Maar zo’n verbod zou alleen maar kans van slagen hebben als gelijktijdig ‘echte’ bodycams zouden worden geïntroduceerd.

De Eenheid Amsterdam stelde uit eigen middelen €250.000 beschikbaar voor de aanschaf van de apparatuur en de verbindingen. De ambitie van het bodycamproject was in eerste instantie zeer beperkt: zorgen dat medewerkers geen eigen bodycams meer zouden gebruiken. Men had daarnaast wel het idee dat bodycams meerwaarde konden hebben voor politiewerk, maar verder dan dat globale idee ging het in eerste instantie niet. Doelen werden niet gesteld en een ‘ingewikkelde wetenschappelijke evaluatie’ was niet nodig, aldus de eenheidsleiding.

Een regionale projectgroep en werkgroep gingen aan de slag om de bodycams aan te schaffen, de benodigde hardware en software aan de praat te krijgen en de beleidsmatige en organisatorische zaken te regelen. In de werkgroepen zaten vertegenwoordigers van de eenheidsleiding, beleidsondersteuning, systeembeheer, Team Technisch Toezicht (cameratoezicht) en communicatie. Hierna geven we een eerste korte impressie van de wijze waarop de pilot met bodycams is ingekaderd. Dit doen we door in te gaan op de techniek, het beleid, de politiek en de interne organisatie. Alle onderwerpen komen later in dit rapport nog uitgebreider aan bod, maar dit geeft aan in welke kaders de pilot past.

Het beleidsmatige spoor

De regionale projectgroep heeft twee beleidsdocumenten opgesteld: een intern projectplan en een externe versie voor de gemeenteraad van Amsterdam.

Het eerste document, *Bodycam als ooggetuige; Kadernota Pilot Bodycams 2016-2017*

Eenheid Amsterdam ‘safety first’,⁴ beschrijft allereerst de aanleiding om met bodycams aan de slag te gaan. Daarna wordt het doel van de pilot beschreven: ‘een juiste juridische onderbouwing voor gebruik, opslag en beheer van beeld en geluid ontwikkelen en inregelen’. Dat doel is dus vooral intern gericht. Belangrijk is verder dat er twee soorten bodycams worden aangekondigd: naast bodycams die beelden lokaal opslaan worden ook andere bodycams aangeschaft:

‘Tevens zullen enkele bodycams worden uitgerust met een live streaming modus die het mogelijk maakt om meldkamerpersoneel live te laten meekijken (niet opnemen) en zo beter regie te kunnen voeren.’

Het tweede document, dat wel voor publicatie was bedoeld, het *Tijdelijk Inzetkader Bodycams Operationeel gebruik 2017 Eenheid Amsterdam*, is opgesteld op verzoek van de burgemeester van Amsterdam. Hij wilde de gemeenteraad informeren en vroeg de politie een beleidsdocument op te stellen. Het is een aangepaste versie van de interne kadernota, en de uitgangspunten en het juridisch kader zijn dan ook grotendeels identiek. Nieuw is de exacte formulering van de doelstelling – die wordt later in dit rapport besproken. Ook staan er enkele *do’s* & *don’ts* in om het gebruik van bodycams te reguleren: wie dragen de bodycams, wanneer moet de bodycam een opname maken, waar mogen de opnames voor worden gebruikt en dergelijke. In het afsluitende hoofdstuk worden enkele organisatorische aspecten beschreven. Het is van belang hier op te merken dat dit inzetkader is geschreven door en voor de Eenheid Amsterdam. In het document staan een paar zaken die afwijken van het landelijke inzetkader voor bodycams dat in dezelfde periode door het Landelijk Project Bodycams werd opgesteld. Ook daarop kom ik later in dit rapport nog terug.

Het politieke spoor

Het tijdelijke inzetkader is gedeeld met de gemeenteraad van Amsterdam en in maart 2017 besproken in de raadscommissie en in mei 2017 in de plenaire

4 Dit document (versie 5.2 van februari 2017) is vertrouwelijk voor dit onderzoek ter beschikking gesteld.

5 Commissie Algemene Zaken 23 maart 2017: <https://amsterdam.raadsinformatie.nl/vergadering/346548/raadscommissie%20Algemene%20Zaken%2023-03-2017> (agendapunt 15).

Plenaire Raadsvergadering 10 mei 2017: https://amsterdam.raadsinformatie.nl/vergadering/346563/RAAD%2010-05-2017?#ai_3366401 (agendapunt 10).

raadsvergadering.⁵ In de commissievergadering in maart 2017 dachten sommige raadsleden dat zij toestemming moesten geven voor de proef. Enkele raadsfracties riepen de burgemeester op de politie te vragen nog niet met de pilot met bodycams te beginnen voordat heldere doelen waren geformuleerd die door de gemeenteraad zouden zijn goedgekeurd. Toen ontstond verwarring over de vraag of de raad eigenlijk wel over de bodycams ‘gaat’. Een duidelijke conclusie bleef uit, maar in de plenaire raadsvergadering twee maanden later in mei 2017 kwam die er wel. De raadsleden en de burgemeester constateerden dat de raad ‘niet over bodycams gaat’.⁶

De redenering is als volgt: als de politie bodycams inzet om de openbare orde te handhaven, kan ze dat alleen doen onder het gezag van de burgemeester. Dus dan gaat de burgemeester over de bodycams. Als de politie de bodycams inzet om de rechtsorde te handhaven (opsporingsonderzoeken naar strafbare feiten), kan ze dat alleen doen onder het gezag van de officier van justitie. Dan gaat het Openbaar Ministerie dus over de bodycams. Maar er is nog een derde weg: als het doel van de bodycams een veiliger werkplek voor de eigen medewerkers is, gaat de politie daar zelf over en uiteindelijk de minister van Justitie en Veiligheid. De bodycams vallen daar dan niet onder het ‘gezag’, maar onder het ‘beheer’. De Eenheid Amsterdam koos voor die derde optie en dus ging de gemeenteraad er niet over. De burgemeester van Amsterdam vertelde de raadsleden echter dat ze wel iets van de bodycam mochten vinden:

‘De hoofdcommissaris wil in nauwe verbinding met de raad staan en wat wij hier bespreken komt via hem ook weer door bij de minister; hij voelt zich gehouden uw zorgen serieus te nemen.’

De Amsterdamse gemeenteraad nam daarop een motie aan die het College van B&W opriep vier dingen te doen:

- 1 bepaal welk doel doorslaggevend is voor de bereidwilligheid van de gemeente mee te werken aan bodycams bij de politie,
- 2 maak de minimaal te behalen resultaten inzichtelijk,
- 3 laat wetenschappelijk onderzoek doen,
- 4 verzoek – als de doelen niet worden behaald – de Nationale Politie om Amsterdam bij een eventuele vervolgpilot geen proeftuin meer te laten zijn.

⁶ De burgemeester merkte ook op dat het niet meer zo veel zin had de politie om uitstel te vragen aangezien de pilot ‘volgende week’ zou beginnen.

In januari 2018 stuurde de burgemeester de leden van de Amsterdamse gemeenteraad ter informatie een brief waarmee hij de motie als uitgevoerd beschouwde. De inhoud daarvan komt later in dit rapport op de relevante plek aan de orde.

Van belang om hier te constateren is in elk geval dat de gemeente Amsterdam een flink stempel heeft gedrukt op de pilot. Door de aandacht vanuit de politiek voelde de politie zich gedwongen het gebruik van bodycams in te perken tot één concrete doelstelling: een ‘doorslaggevend doel’. Dat heeft ertoe geleid dat bijvoorbeeld het gebruik van bodycamopnames voor opsporing werd ontmoedigd evenals het inzetten van de bodycams voor het handhaven van de openbare orde. Tijdens overleggen werd wel vaak gevraagd of de bodycams voor dat soort doelen konden worden gebruikt, maar dan was het antwoord van de leiding altijd: ‘Dat mag niet van de gemeenteraad.’ Dat is niet alleen bijzonder omdat de gemeenteraad zoals gezegd niet over de bodycams gaat, maar het is ook bijzonder omdat de Eenheid Amsterdam nog vijf andere gemeenten naast Amsterdam omvat. Voor zover bekend zijn in die gemeenten geen discussies over bodycams gevoerd in de gemeenteraad, terwijl de burgemeesters van die gemeenten natuurlijk over de handhaving van de openbare orde in hun eigen gemeente ‘gaan’ en dus wel ruimte hadden kunnen bieden voor andere doelstellingen van bodycams dan de beperkte invulling in Amsterdam. Op de doelstellingen van de bodycams kom ik later in dit rapport terug bij de formulering van de onderzoeksvragen.

Het technische spoor

Vrijwel al het technische werk is verricht door twee personen: een IT-specialist en een stagiair bij het Team Technisch Toezicht. Zij zorgden voor de feitelijke installatie van de bodycams en de *docking stations* op alle teams. De IT-specialist zorgde dat de bodycams konden ‘praten’ met het netwerk, bouwde een applicatie voor het uitgeven en innemen van bodycams inclusief automatische logging van die informatie. Ook bouwde hij de software waarmee de opnames op de server werden opgeslagen. Zelfs alle aanvragen om opnames veilig te stellen en beschikbaar te stellen voor gebruik, werden door hem behandeld. De aanvragen kwamen bij hem binnen en hij legde ze ter goedkeuring voor aan de bevoegde functionarissen (wie dat was hing af van de aard van het verzoek – zie verderop) en daarna stelde hij de beelden beschikbaar.

Het Team Technisch Toezicht zou na de bouwphase het beheer overnemen. Defecte bodycams en docking stations konden daar worden omgeruild en het team moest ook de opnames gaan beheren, net als bij de gemeentelijke camera's. Het bouwen van de applicatie voor de videosever duurde echter langer dan bij aanvang was voorzien: pas veertien maanden na het opleveren van de eerste bodycams is een deel van de taken van de bouwers overgeheveld naar het Team Technisch Toezicht. Meer hierover staat in de hoofdstukken over techniek en over het gebruik van opnames.

Het organisatorische spoor

Zoals gezegd werd er een regionale projectgroep bodycams in het leven geroepen met een vertegenwoordiger van de eenheidsleiding, een beleidsondersteuner, een systeembeheerder, iemand van het Team Technisch Toezicht en iemand van communicatie. Die groep heeft gedurende de hele pilot op organisatorisch vlak een centrale rol gespeeld. Als er problemen waren met de bodycams kwamen die uiteindelijk bij deze groep terecht. Ook zorgde deze groep voor een verbinding tussen de eenheidsleiding en de werkvloer. Daarbij is gekozen voor een beproefde werkwijze: kerninstructeurs. Dat zijn medewerkers in alle teams die meedraaien in de uitvoering maar die daarnaast een extra taak krijgen – in dit geval de bodycam. Zij geven informatie over de bodycam 'van boven' door aan hun collega's op de werkvloer. Omgekeerd geven zij signalen 'van de werkvloer' door aan de projectgroep.

De taakopvatting van de kerninstructeurs was zeer divers: sommige waren beschikbaar voor vragen van collega's maar deden niet veel meer uit eigen initiatief. Andere kerninstructeurs waren echter zeer actief en ondernamen allerlei activiteiten om hun collega's enthousiast te maken over bodycams in de hoop van de pilot een succes te maken.

De kerninstructeurs zijn in de eerste anderhalf jaar van de pilot vier keer bij elkaar gekomen om de voortgang te bespreken en ervaringen uit te wisselen. Dat waren praktische sessies waarin vooral de techniek werd besproken. Verreweg de meeste tijd is besteed aan het bespreken van zaken als batterijen, bediening, draagmiddelen, docking stations, computers, verbindingen en de aansluiting van de verschillende wijkteams op de centrale opslagserver. Tijdens de eerste vier bijeenkomsten werd een deel van de tijd gereserveerd om bij te praten over dit onderzoek. In het kielzog van dat gesprek kwamen dan ook vaak andere zaken aan bod, zoals de richtlijnen, bijzondere ervaringen vanuit de praktijk en

dilemma's waar men mee worstelde. In het laatste uur van elke sessie schoof een vertegenwoordiger van de eenheidsleiding aan voor een discussie op strategisch en politiek-bestuurlijk niveau.

Tabel 1.1: Tijdlijn pilot bodycams Eenheid Amsterdam

2016	
Juli	Besluit om pilot te houden, budget beschikbaar gesteld
Augustus	Oprichting werkgroep Eenheid Amsterdam
September	Start aanschaf bodycams
Oktober	Interne beleidsnota Eenheid Amsterdam <i>Bodycam als ooggetuige</i>
November	Leverancier geselecteerd en bodycams aangeschaft
December	Inrichting opslagserver en bouw applicatie voor beheer opnames
2017	
Januari	Interne beleidsnota definitief
Februari	<i>Tijdelijk Inzetkader Bodycams Amsterdam</i> naar gemeenteraad
Maart	1e bijeenkomst kerninstructeurs
April	Installatie bodycams in de eerste twee teams
Mei	Gemeenteraad Amsterdam bespreekt bodycams en neemt motie aan
Juni	Installatie bodycams in negen teams (elf teams totaal)
Juli	Enquête politie 0-meting
Augustus	Bodycams weggehaald bij team Hoofdwegen
September	
Oktober	Installatie bodycams in zes teams (17 teams totaal)
November	2e bijeenkomst kerninstructeurs
December	
2018	
Januari	3e bijeenkomst kerninstructeurs, Raad Amsterdam krijgt antwoord op motie
Februari	Diemen/Ouder-Amstel: 'proef binnen de proef'
Maart	
April	
Mei	4e bijeenkomst kerninstructeurs
Juni	Einde onderzoeksperiode
Juli	Enquête politie 1-meting
Augustus	Laatste diepte-interviews en bezoeken aan teams
September	Analyse alle onderzoeksinformatie
Oktober	Rapportage – gevolgd door twee rondes reacties leescommissie

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 - Het onderzoek: hoe meer onderzoek, hoe meer nuances, *realistic evaluation* en een beschrijving hoe dit onderzoek in de Eenheid Amsterdam is uitgevoerd.

Hoofdstuk 3 - De techniek: bodycams, opslag, software en verbindingen, gebruikers aan het woord over de techniek.

Hoofdstuk 4 - De straat op: gebruik van de bodycams, verschillen tussen teams, verschillen tussen soorten gebruikers: *innovators* en *early adopters* versus 'kat-uit-de-boomkijkers'.

Hoofdstuk 5 - Veiligheidsgevoel politie: het algemene veiligheidsgevoel, de veranderingen in de afgelopen drie maanden, teams versus individuen, meetproblemen.

Hoofdstuk 6 - Agressie en geweld tegen politie: slachtoffercijfers volgens de enquêtes, volgens interne registraties van geweld tegen politieambtenaren, nuancering van de resultaten.

Hoofdstuk 7 - Het alziende oog: op wie heeft de bodycam effect, de mening van de politie, zichtbaarheid van de bodycam voor burgers, de balans opge-maakt.

Hoofdstuk 8 - De waarde van opnames: gemaakte opnames, opgevraagde opnames, gebruikte opnames, wensen voor de toekomst, leren en trainen met bodycams.

Hoofdstuk 9 - De onvermijdelijke onderstroom: als de politie niet meewerkt, mislukt elke pilot, het belang van steun vanaf de werkvloer, onzekerheid door de bodycam: wie kan er bij de beelden?

Hoofdstuk 10 - Proef binnen de proef: het experiment in Diemen/Ouder-Amstel, bodycams standaard meenemen, toename van gebruik, geleerde lessen.

Hoofdstuk 11 - Samenvatting en conclusie, suggesties voor vervolgonderzoek.

Het onderzoek

‘Over de hele wereld worden politiemensen en andere handhavers met bodycams uitgerust, zonder enig bewijs van de effectiviteit, efficiëntie of de bredere sociale impact’ (Ariel e.a. 2016 – mijn vertaling).

Dit citaat staat in een artikel van een van de meest gezaghebbende bodycam-onderzoekers ter wereld. Het is zeker ook van toepassing op de Nederlandse situatie: de eerste keer dat er een bodycam werd gebruikt door de politie is twintig jaar geleden en er is nog nooit onderzoek gedaan op zo’n manier dat er harde conclusies kunnen worden getrokken over de effectiviteit van de bodycams. Tien jaar geleden is voor het eerst – en ook meteen voor het laatst – onafhankelijk onderzoek gedaan naar de meerwaarde van bodycams voor politiewerk. Op basis van dat onderzoek konden geen harde conclusies over effectiviteit worden getrokken. Ten eerste omdat er door de grote technische problemen eigenlijk geen sprake was van een echte test ‘in het veld’ en ten tweede omdat de onderzoeksopzet niet rigoureuze genoeg was om conclusies over causale effecten te kunnen trekken. Het rapport dat u nu leest beschrijft het eerste onderzoek naar bodycams in Nederland waarmee de effectiviteit van bodycams wel is gemeten volgens de hoogste wetenschappelijke eisen aan dit soort impactstudies. In bijlage 2 staat een uitgebreide onderzoeksverantwoording inclusief een beschrijving van de gebruikte informatiebronnen. Hier behandel ik hoe het onderzoek is ontworpen en dat het nodig is onderzoek te doen in Nederland omdat resultaten uit andere landen niet van toepassing hoeven te zijn op onze situatie.

2.1 Hoe meer onderzoek, hoe meer nuances

De afgelopen jaren is het aantal empirische studies naar bodycams gegroeid.⁷ Je zou denken dat we dus wel weten of de bodycam werkt of niet. Maar het is eigenlijk precies andersom: hoe meer onderzoeken gepubliceerd worden, hoe meer we weten dat we nog niet alles weten. Een belangrijke oorzaak van die onzekerheid is dat bijna al het onderzoek naar bodycams uit de Verenigde Staten komt. Die onderzoeksresultaten zijn niet rechtstreeks van toepassing op de Nederlandse situatie.

Je kunt bodycams niet testen zoals je een nieuw politievoertuig, een smartphone of een laptop zou kunnen testen. Dat soort technologie werkt overal ongeveer hetzelfde, dus als een auto lekker rijdt in de Verenigde Staten geldt dat ook voor andere landen. Maar bodycams ‘werken’ anders dan een auto, smartphone of laptop: bodycams beïnvloeden namelijk de interacties tussen politie en burgers en dus is de bodycam niet zozeer een technisch gereedschap als wel een sociale interventie.

Wetenschappers die sociale interventies bestuderen hebben het een stuk moeilijker dan scheikundigen of natuurkundigen die moleculen of sterrenstelsels bestuderen. Mensen gedragen zich namelijk vaak onvoorspelbaar of irrationeel en ze vertonen vaak ander gedrag in andere contexten. Daarom werken bodycams niet overal en altijd hetzelfde en moet je dus heel goed kijken naar de context waarin ze zijn ingezet.

Die context is meestal de Verenigde Staten – we zeiden het al eerder. Waarom gelden de onderzoeksresultaten uit dat land niet voor Nederland? Dat komt doordat de context van politiewerk in de Verenigde Staten fundamenteel anders is:

- In de Verenigde Staten zijn 18.000 verschillende politiekorpsen. De helft van die korpsen heeft minder dan tien medewerkers in dienst. In Nederland is één politiekorps met 66.000 werknemers.
- In de VS worden elk jaar meer dan duizend burgers doodgeschoten door de politie. In Nederland zijn dat er gemiddeld drie per jaar. Zelfs als we rekening houden met het aantal inwoners is de kans om door een politiekogel om het leven te komen in de Verenigde Staten nog altijd ruim twintig keer zo groot als in Nederland.

7 In dit hoofdstuk worden stukken uit het literatuuronderzoek van vorig jaar gebruikt (Flight 2017). Lezers die daar al van op de hoogte zijn kunnen de volgende paragrafen dus overslaan, tot de paragraaf waarin het onderzoek in de Eenheid Amsterdam wordt beschreven.

- In de VS wordt de politie door de politiek, rechters of burgerorganisaties gedwongen bodycams te dragen. In Nederland kiest de politie er zelf voor.
- Het belangrijkste doel van bodycams in de VS is het terugwinnen van het vertrouwen van burgers in de politie. De hoop is dat de politie door bodycams bijvoorbeeld minder vaak geweld tegen burgers zal gebruiken en zich meer aan de regels voor *procedural justice* (correcte bejegening) zal houden. In Nederland wordt de bodycam juist voornamelijk gezien als een instrument waarmee geweld van burgers tegen de politie kan worden voorkomen.

Kortom: als uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat bodycams werken (of niet), dan geldt dat zeker niet automatisch voor Nederland. Daarom moet onderzoek worden gedaan in Nederland.

En het wordt zelfs nog een stapje ingewikkelder dan dat. Want zelfs als uit Nederlands onderzoek zou blijken dat bodycams goed werken in bijvoorbeeld Amsterdam, dan hoeft dat niet te gelden voor andere plaatsen binnen Nederland. Onderzoek heeft aangetoond dat technische innovaties die op een bepaalde plek goed werken, op een andere plek ineens averechts kunnen werken (Lum, Koper & Willis 2017). Dat komt vooral doordat politiemensen sociale wezens zijn en geen robots. Politiemensen hebben allemaal hun eigen opvattingen en attitudes en ze werken binnen groepen met een eigen subcultuur en traditie. Soms levert de combinatie van al die factoren een voedingsbodem op waarin de bodycam goed gedijt; soms leidt het echter tot een voedingsbodem waarin diezelfde bodycam geen resultaten oplevert of zelfs ongewenste.

In de afgelopen jaren is er zo veel onderzoek naar bodycams gedaan dat we nu zeker weten dat er nooit een eenduidig antwoord zal komen op de vraag: ‘Werkt de bodycam?’ Onderzoeken die aan de hoogste wetenschappelijke eisen voldoen, laten soms totaal tegengestelde resultaten zien. In het ene korps daalde het aantal klachten tegen politiemensen met bodycams met 90% (Ariel e.a. 2014); in een ander korps veranderde niets aan het aantal klachten (Yokum, Ravishankar & Coppock 2017). In het ene korps daalde geweldsgebruik door de politie met bodycams met 50% (Jennings, Lynch & Fridell 2015); in een ander korps gebruikten agenten met bodycams juist meer geweld (Ariel e.a. 2016). Dat is overtuigend bewijs voor de stelling dat bodycams geen neutrale technologie zijn, maar mensenwerk. In het ene geval kunnen ze positieve resultaten opleveren en in een ander geval kunnen ze net zo goed het tegenovergestelde bereiken, bijvoorbeeld als het implementatietraject niet goed is (White, Todak & Gaub 2018).

Dit geldt ook voor de proeftuinen in Nederland: resultaten in de ene proeftuin kunnen niet worden gegeneraliseerd. Je moet eerst weten welke technische en organisatorische keuzes zijn gemaakt. Daarom kijken we in dit onderzoek niet alleen naar de ‘kale’ cijfers, maar ook naar de verhalen achter die cijfers. Je wilt niet alleen weten wat voor effect de bodycams hadden, maar ook *hoe* en *waar* en *op wie* ze effect hadden.

2.2 Bewijskracht van onderzoek

Hoe ziet goed onderzoek eruit? Een vaak gebruikte en eenvoudig toe te passen meetlat voor de bewijskracht van onderzoek is ontwikkeld door het Nederlands Jeugdinstituut en ook al gebruikt in recent onderzoek van Politie & Wetenschap (Landman & Sollie 2018). Hierin worden vijf niveaus van bewijskracht onderscheiden.

Tabel 2.1: Niveaus van bewijskracht

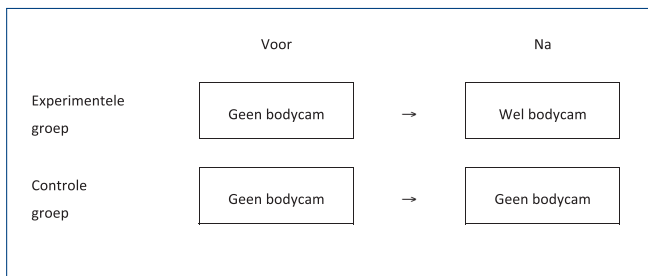
Niveau	Beschrijving
0	Impliciete kennis: werkwijze en effect onduidelijk, niet overdraagbaar
1	Goed beschreven interventies: doel, aanpak en randvoorwaarden uitgewerkt, overdraagbaar
2	Goed onderbouwde interventies: expliciete mechanismen, aannemelijk verhaal
3	Doeltreffende interventies: cijfers leveren indicatie dat het werkt, mechanismen onduidelijk
4	Bewezen effectieve interventies: causale bewijskracht, inzicht in mechanismen

Dit onderzoek haalt het hoogste niveau voor de twee belangrijkste kwantitatieve indicatoren: slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens van politiemensen. Daar is een experimentele onderzoekopzet gerealiseerd en dat is de ‘gouden standaard’ voor dit soort onderzoeken omdat het de hoogst haalbare causale bewijskracht oplevert.

Die cijfermatige informatie wordt middels triangulatie aangevuld met informatie uit andere onderzoeksmethoden: interviews, observaties en logbestanden. In bijlage 2 staat daar meer informatie over. In dit hoofdstuk beperken we ons tot een beschrijving van de experimentele opzet en de methodiek van *realistic evaluation*.

Experiment

De experimentele opzet is bekend uit de medische wetenschappen en is bedoeld om het effect van een medicijn objectief te kunnen aantonen. Het experiment bestaat uit een ‘voor’- en ‘na’-meting in twee groepen: een experimentele groep (die de pil krijgt) en een controlegroep (die de pil niet krijgt). Als de proefkonijnen willekeurig over de twee groepen worden verdeeld, is dat het beste: een *randomized controlled trial* (RCT).

Figuur 2.1: Experimentele onderzoeksopzet

Dit hoogste niveau halen we in dit onderzoek voor de kwantitatieve resultaten over het gevoel van veiligheid en geweld tegen politieambtenaren. We hebben twee informatiebronnen. Allereerst een enquête onder ruim duizend politiemensen die in twee golven is gehouden: voor en na. De enquête is ingevuld door politiemedewerkers in de noodhulp of solo-surveillance. In de enquête zijn onder andere vragen gesteld over slachtofferschap van agressie en geweld en over veiligheidsbeleving. In bijlage 3 staan alle enquêtevragen inclusief de antwoorden.

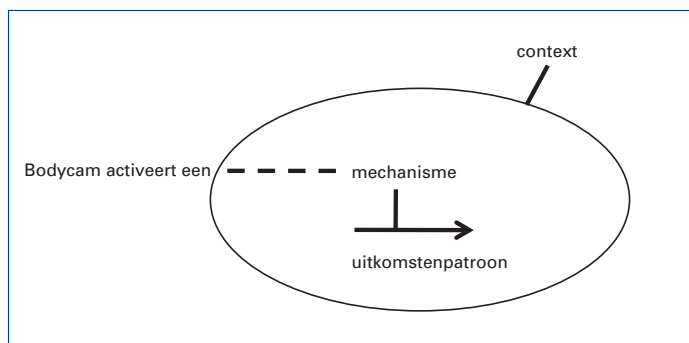
Ten tweede hebben we een databestand gekregen van de Eenheid Amsterdam met alle registraties van Geweld Tegen Politie Ambtenaren (GTPA) per maand per team voor een periode van ruim twee jaar. Daarmee kunnen we uitrekenen hoeveel geweld tegen politiemensen er ‘voor’ en ‘na’ de bodycam is geregistreerd in de experimentele groep (met bodycams) en de controlegroep (zonder bodycams).

Deze twee kwantitatieve bronnen zijn aangevuld met nog drie andere methoden: logfiles over het gebruik van de bodycams en het aantal gemaakte opnames, ongeveer honderd diepte-interviews met politiemensen en observaties in teams en op straat. In één wijkteam (Diemen/Ouder-Amstel) hebben we onze

rol van neutrale observator losgelaten en hebben we gekozen voor *action research*: een actieve interventie om het gebruik van de bodycams zo veel mogelijk te stimuleren. Dat geeft antwoord op de vraag wat er gebeurt als je de maximale hoeveelheid aandacht en energie investeert in het stimuleren van het gebruik van de bodycams. In bijlage 2 staat meer informatie.

2.3 Inzicht in mechanismen: *realistic evaluation*

In dit onderzoek spelen cijfers over impact en effecten een belangrijke rol. Maar cijfers zijn niet genoeg: we willen ook de verhalen achter de cijfers. Daarom maken we ook gebruik van het gedachtegoed van *realistic evaluation* (Tilley 1993). Het idee daarvan is dat je niet alleen wilt weten of de bodycam effect heeft, maar ook *hoe* en *waarom* een bepaald effect zich voordoet. Om te begrijpen hoe de bodycam werkt, heb je eigenlijk niets aan de kale cijfers: je moet de *black box* van elk experiment openmaken om te zien welke mechanismen in welke context tot een bepaalde uitkomst hebben geleid.⁸

Figuur 2.2: Een CMO-configuratie: context, mechanisme en outcome

Mechanismen

Meestal staat in beleidsplannen wel *dat* bodycams mooie resultaten zullen opleveren, maar niet *hoe*. Welk mechanisme moet de bodycam activeren? Er zijn

⁸ Lezers die meer over *realistic evaluation* willen weten, kunnen in het literatuuronderzoek over bodycams (Flight 2017) meer informatie vinden; hier beperk ik me tot de twee belangrijkste begrippen: mechanismen en contexten.

inmiddels tientallen evaluaties van bodycams gepubliceerd en in slechts drie daarvan werden mechanismen expliciet beschreven:

- In Rialto in de Verenigde Staten was het idee dat bodycams een corrigerend of beschavend effect zouden hebben op gedrag van politie en burgers. Dat moest leiden tot minder geweldsgebruik door de politie, minder klachten van burgers tegen de politie en grotere legitimiteit van de politie (Ariel e.a. 2014).
- In Essex in het Verenigd Koninkrijk was het idee dat bodycams meer en beter bewijsmateriaal kunnen verzamelen na huiselijk geweld. Dat moest leiden tot meer bekende verdachten, minder ingetrokken aangiften van slachtoffers, meer ambtshalve vervolgde verdachten en meer veroordelingen (Owens, Mann & Mckenna 2014).
- In Londen, Engeland, was het idee dat bodycams het zelfbewustzijn van politiemensen zouden vergroten. Daardoor zouden minder klachten worden ingediend tegen de politie en zou de politie minder fouilleren op momenten dat daar geen goede onderbouwing voor bestond. Ook zou meer en beter bewijs in geweldszaken beschikbaar zijn (Grossmith e.a. 2015).

Het mooie van dit soort expliciete mechanismen is dat je veel beter kunt onderzoeken of de bodycam heeft gewerkt: je weet immers waar je naar moet zoeken. Nog belangrijker is dat er voorafgaand aan het project expliciet een keuze wordt gemaakt. Dat geeft richting aan het hele project. Een helder plan zorgt ervoor dat de juiste beleidskeuzes worden gemaakt en dat er apparatuur wordt aangeschaft die ook precies doet wat je nodig hebt. Simpel voorbeeld: als het de bedoeling is om opnames te gebruiken als bewijsmateriaal, moeten daar samenwerkingsafspraken met het Openbaar Ministerie en met de rechterlijke macht over worden gemaakt. Daarnaast moet je ervoor zorgen dat er ook bij die ketenpartners afspeelapparatuur beschikbaar is. Dat klinkt misschien als het intrappen van een open deur, maar in de praktijk blijkt dat het vaak verkeerd gaat. Een ander voordeel van expliciet uitgeschreven mechanismen is dat je trainingen kunt ontwikkelen voor je personeel die ervoor zorgen dat elke gebruiker van de bodycam precies weet wat de bedoeling is. In het literatuuronderzoek van 2017 voor Politie & Wetenschap zijn alle mogelijke mechanismen op een rij gezet en in een algemeen kader gecombineerd. Dat leverde drie overkoepelende categorieën op, gebaseerd op het moment waarop de bodycam effect moet hebben: vooraf, tijdens of achteraf.

Tabel 2.2: Mechanismen van bodycams

```

graph LR
    A([vooraf]) --> B([tijdens])
    B --> C([achteraf])
    
```

	Vooraf	Tijdens	Achteraf
Mechanisme	Kalmerend of corrigerend effect op politie en burgers door groter zelfbewustzijn (<i>self-awareness</i>) of afschrikking (<i>deterrence</i>)	Inzet van de politie optimaal bepalen door bodycambeelden rechtstreeks door te sturen naar commandopost of operationeel centrum	Incidenten beter afhandelen door gebruik van opnames achteraf, voor klachtafhandeling, waarheidsvinding, opsporing/vervolging of training of opleiding
Doel	Incidenten voorkomen	Incidenten de-escaleren	Incidenten afhandelen

Als bodycams ‘vooraf’ werken, worden er incidenten voorkomen. Als bodycams ‘tijdens’ werken, wordt er rechtstreeks meegekeken en wordt er op incidenten gereageerd om te zorgen dat ze niet (verder) escaleren. En als bodycams ‘achteraf’ werken, is het incident gebeurd, maar wordt er na afloop iets met de opnames gedaan, bijvoorbeeld evaluatie, opsporing of vervolging. Dit model komt overeen met andere vormen van cameratoezicht, zoals door gemeenten of door bedrijven met bewakingscamera’s.

Contexten

Elk mechanisme wordt in een bepaalde context geactiveerd. Amsterdam is anders dan New York en een treinstation is geen uitgaansgebied. Aandacht voor dat soort verschillen in de context is nodig om *transferable knowledge* te kunnen

9 Dit lijkt een open deur, maar het was de conclusie van de meest recente onafhankelijk uitgevoerde evaluatie van bodycams (Ham, Kuppens & Ferwerda 2011). In het gebied waar bodycams werden uitgetest werden nauwelijks klachten ingediend tegen de politie en dus kón dat aantal eigenlijk niet dalen. Nederland staat daarin overigens niet alleen. Een Australische onderzoeker beschreef bodycams als ‘een oplossing op zoek naar een probleem’ (Palmer 2016). Ook in Washington DC in de Verenigde Staten concludeerden onderzoekers dat de bodycam geen afname van geweld door de politie had opgeleverd. Toen anderen zich over die verrassende uitkomst bogen, bleek dat er in de periode vóór invoering van de bodycam al heel veel was veranderd. Dit soort blunders moet je natuurlijk proberen te voorkomen door vooraf in elk geval heel goed te bezien of het probleem dat je wilt oplossen wel echt bestaat.

genereren. Voor een deel is de context een gegeven en heb je er geen invloed op. Als er in een bepaald gebied nooit klachten tegen de politie worden ingediend, is dat niet een plek waar de bodycam tot een daling van het aantal ingediende klachten zal kunnen leiden.⁹ Andere voorbeelden van contexten waar je niks aan kunt veranderen, is het aantal kroegen in een uitgaansgebied of het aantal beschikbare politieambtenaren in een woonwijk.

Context gaat echter over veel meer dan dit. Met context bedoelen we ook alle andere factoren die van invloed zijn op de mechanismen die je wilt activeren. Voor een deel kun je die niet beïnvloeden, maar voor een deel ook wel. Dat is van belang omdat je sommige mechanismen alleen maar kunt activeren in de juiste context. De metafoor die de bedenkers van *realistic evaluation* hiervoor gebruikten is die van het buskruit. Iedereen weet dat buskruit een goed werkend explosief is: het is bewezen effectief. Maar iedereen weet ook dat je kruit droog moet houden: buskruit werkt niet als het nat is. Iets dergelijks geldt ook voor bodycams. Je kunt wel hebben aangetoond op plek A dat bodycams bewezen effectief waren, maar je moet rekening houden met de context als je op plek B dezelfde resultaten wilt bereiken. Een belangrijke randvoorwaarde voor bodycams is bijvoorbeeld dat agenten zich aan de richtlijnen houden. Onderzoek heeft aangetoond dat bodycams ertoe kunnen leiden dat politiemensen minder geweld toepassen. Maar dat geldt alleen als ze zich aan de richtlijnen houden. Als de politie zich niet aan de richtlijnen houdt, blijkt dat bodycams juist tot meer geweld leiden (Ariel e.a. 2016). Blijkbaar bepaalt de naleving van de instructies dus welk mechanisme er wordt geactiveerd. In tabel 2.3 staat het raamwerk met de contextuele factoren die van belang zijn.

Tabel 2.3: Contexten van bodycams

Techniek	Fysiek	Beleid
Draagwijze: hoofd, schouder of borst?	Land: hoe is de politiecultuur en -organisatie?	Wie dragen de bodycams: is dat verplicht of vrijwillig?
Videoverbinding: <i>live</i> of alleen lokale opslag?	Dienst: horeca, openbaar vervoer, woonwijk, anders?	Wat wordt opgenomen: alles of kiest de agent zelf?
Extra opties: beeldscherm op de bodycam, <i>buffering</i> , metadata, algoritmes?	Uitgangssituatie: veel of weinig klachten, veel of weinig geweld tegen politie?	Wie kan er bij de beelden: alleen de filmer, collega's, leidinggevende, iedereen?

Het is van belang de context altijd goed te bestuderen voordat je conclusies over het effect van bodycams trekt. Stel dat uit dit onderzoek zou blijken dat de bodycams in de Eenheid Amsterdam niet hebben opgeleverd wat ervan werd verwacht. Dan moeten we uitzoeken of dat een structureel probleem met de bodycam is (buskruit werkt niet) of een contextueel probleem (nat buskruit ontploft niet, droog buskruit wel). In dit rapport krijgt de context dan ook veel aandacht, met name in het laatste gedeelte waarin het gaat over de ‘onvermijdelijke onderstroom’. Bodycams doen het niet uit zichzelf: er zijn ook enthousiaste ambassadeurs en heldere interne communicatie nodig.

We kunnen het bovenstaande heel kort samenvatten met de constatering dat onderzoek niet moet streven naar een antwoord op de vraag: ‘Werkt de bodycam?’ maar wel naar een antwoord op de veel interessantere vraag: ‘Waar, wanneer, waarom en voor wie werkt de bodycam en hoe kunnen we de geleerde lessen elders toepassen?’ Hierna werken we dat uit voor het onderhavige onderzoek in de Eenheid Amsterdam.

2.4 Het onderzoek in de Eenheid Amsterdam

In dit onderzoek is met behulp van verschillende onderzoeksmethoden getracht antwoord te geven op de vraag welke effecten bodycams hebben gehad tijdens de pilot in de Eenheid Amsterdam. Daarbij hebben we uiteraard focus aangebracht in de variabelen die zouden worden onderzocht. De keuze van te meten indicatoren is gebaseerd op de doelen die de Eenheid Amsterdam zelf heeft gekozen: dat wordt hieronder beschreven in de paragraaf over *outcome*. Het gaat daar over het gevoel van veiligheid van politiefunctionarissen: dat is het hoofddoel en we meten dat met behulp van enquêtes en diepte-interviews. Daarna is op basis van de beleidstheorie uitgewerkt welke mechanismen moeten worden geactiveerd in welke contexten om die *outcome* te kunnen bereiken. Dat leverde een aantal randvoorwaarden op en een aantal tussendoelen die we ook hebben geprobeerd te meten. Een belangrijke indicator van de hoeveelheid agressie tegen politieambtenaren is het aantal incidenten van verbaal en fysiek geweld. Dat hebben we gemeten met behulp van slachtoffervragen in de enquêtes en we hebben de interne registraties ontvangen van de Eenheid Amsterdam. Hieronder werken we de verschillende variabelen, indicatoren en informatiebronnen verder uit. In bijlage 2 staat een uitgebreide onderzoeksverantwoording.

Outcome

Eind 2016 had de leiding van de Eenheid Amsterdam eigenlijk maar één heel praktische reden om bodycams te willen introduceren: het verbieden van privébodycams. Een aantal politiemedewerkers had een eigen bodycam gekocht en de leiding wilde daar paal en perk aan stellen. Een verbod op dat soort privé-bodycams werd als een kansloze actie beschouwd als niet tegelijkertijd zou worden besloten als werkgever bodycams te gaan verstrekken. Over een *outcome* in termen van een meetbaar effect (bijvoorbeeld minder geweld tegen politie, minder klachten of beter bewijsmateriaal) werd in deze fase niet gesproken. Als de privébodycams zouden verdwijnen, was het doel bereikt.

Daar kwam in de loop van 2017 verandering in. De belangrijkste aanleiding om een ander doel te kiezen was een vraag die werd gesteld in de gemeenteraad van Amsterdam. Die raad wilde graag een ‘heldere doelstelling’ voor de pilot te horen krijgen. In reactie op die vraag heeft de leiding van de Eenheid Amsterdam de volgende doelstelling geformuleerd:

‘Het is de bedoeling van de inzet in de eenheid Amsterdam dat politiemensen door het dragen van de bodycam een extra middel hebben waardoor situaties niet uit de hand lopen dan wel betrokkenen zich gedisciplineerd gedragen. Uit deze pilot moet uiteindelijk gaan blijken of het dragen van de bodycam het veiligheidsgevoel bij politiemensen significant kan vergroten.’¹⁰ (mijn cursivering)

Dus het uiteindelijke doel (*outcome*) dat de Eenheid Amsterdam met bodycams wil bereiken is een significante vergroting van het veiligheidsgevoel bij politiemensen.

Beleidstheorie

De beleidstheorie die ten grondslag ligt aan de inzet van de bodycams is – zoals vaker in dit soort projecten – niet expliciet uitgewerkt. Maar voor dit onderzoek is dat globaal wel gedaan om te komen tot een aantal onderzoekbare vragen die in de volgende hoofdstukken worden besproken. Overigens zullen we de cau-

10 Brief van 29 januari 2018: <https://amsterdam.raadsinformatie.nl/document/6180678/1>.

sale relaties in dit rapport niet kwantitatief toetsen, maar op basis van de kwalitatieve informatiebronnen (diepte-interviews en observaties) en met behulp van logisch redeneren.

Randvoorwaarden

- 1 De bodycam moet het ‘doen’ – dat wil zeggen dat de bodycam en de randapparatuur en opslag het in technische zin goed moeten doen. Hoofdstuk 3 gaat over de techniek en het oordeel van de gebruikers daarover.
- 2 De bodycam moet worden gedragen – dat wil zeggen dat politiemensen hem meenemen als ze de straat op gaan. Hoofdstuk 4 gaat over het aantal keren dat een bodycam is gedragen en het aantal mensen dat dit deed.
- 3 De bodycam moet worden geactiveerd – dat wil zeggen dat politiemensen burgers erop attent maken dat ze een bodycam dragen (‘activeren’ in overdrachtelijke zin) en dat ze indien nodig een opname starten (‘activeren’ in letterlijke zin). In hoofdstuk 7 gaat het over de vraag of burgers worden gewezen op de bodycam en in hoofdstuk 8 gaat het over het maken en gebruiken van opnames.

Tussendoelen

- 4 De bodycam moet een kalmerend en disciplinerend effect hebben op de betrokkenen. In hoofdstuk 7 maken we de balans op voor de vraag op wie de bodycam een effect heeft.
- 5 De hoeveelheid agressie en geweld tegen politiemensen moet dalen. In hoofdstuk 6 rapporteren we over slachtofferschap van politiemensen voor drie soorten agressie en geweld op basis van de enquêtes en interne registraties.

Einddoel

- 6 Het veiligheidsgevoel van politiemensen in de teams met bodycams moet verbeteren. In hoofdstuk 5 bezien we op basis van de enquêtes en diepte-interviews in hoeverre het veiligheidsgevoel van politiemensen is verbeterd.

Mechanismen

Dit onderzoek kan onmogelijk alle vragen over bodycams voor eens en voor altijd beantwoorden. Dat komt allereerst doordat de context (de technische, beleidsmatige en fysieke context) in de Eenheid Amsterdam anders is dan op andere plekken. Maar een tweede reden hiervoor is dat de Eenheid Amsterdam

voor een beperkte doelstelling voor de bodycams heeft gekozen: het vergroten van de veiligheid van politiemensen. Dat betekent dat we een deel van de vragen over bodycams niet kunnen beantwoorden. Hierna beschrijven we in termen van outcome, context en mechanismen wat we wel kunnen onderzoeken.

Interessant is dat het *gevoel* van veiligheid moet verbeteren en niet de *feitelijke* hoeveelheid agressie en geweld. Het voorkomen van incidenten is wel een voorwaarde voor succes, zoals blijkt uit de beleidstheorie hierboven, maar de *outcome* die uiteindelijk bepaalt of de pilot is geslaagd is een vergroot veiligheidsgevoel. Uit de interne notities over de bodycam konden we echter wel afleiden middels welke mechanismen de leiding van de Eenheid Amsterdam dat doel hoopte te bereiken. Bodycams moeten ervoor zorgen dat ‘situaties niet uit de hand lopen’ en dat ‘betrokkenen zich gedisciplineerd gedragen’. Dat zijn de mechanismen die geactiveerd moeten worden. De politie Amsterdam kiest hiermee voor een preventieve insteek voor de bodycams. In termen van het literatuuronderzoek is dat het eerste mechanisme: vooraf.

Dat is een opmerkelijke keuze omdat men in de wereld van politie en wettshandhaving technologie meestal inzet tijdens acties of voor de opsporing van strafbare feiten. Preventie is een minder populair doel:

‘Despite the adage that an ounce of prevention is worth a pound of cure, pennies have been invested in prevention technology compared to the dollars spent on response and investigation technology.’ (Cordner & Cordner 2017, p. 63)

Deze focus op preventie betekent dat we van de drie mechanismen die je met bodycams zou kunnen activeren slechts de eerste echt goed kunnen onderzoeken: vooraf. Het mechanisme van het rechtstreeks meekijken (‘tijdens’) zou volgens het oorspronkelijke projectplan van de Eenheid Amsterdam ook worden uitgeprobeerd. Er zou naast de *stand alone*-variant met lokale opslag van beelden ook een bodycam met *live streaming* richting een commandopost of het operationeel centrum worden uitgetest. Uiteraard zou in deze evaluatie ook uitgebreid naar die toepassing zijn gekeken, ware het niet dat het niet is gelukt die bodycams in gebruik te nemen. Dus dit mechanisme kan niet worden onderzocht.¹¹

11 Dit zal wel gebeuren in het onderzoek bij de Landelijke Eenheid dat gelijktijdig liep en waarvan het rapport ook in 2019 verschijnt.

Het derde mechanisme van het gebruik van opnames ('achteraf') mocht volgens de eenheidsleiding geen hoofddoel zijn. In lijn met die keuze is er niet geïnvesteerd in het activeren van het achteraf-mechanisme. In dit onderzoeksrapport wordt wel degelijk bekeken hoe vaak er opnames zijn gemaakt en of die waardevol waren, maar de resultaten moeten met een flinke slag om de arm worden geïnterpreteerd. We weten namelijk niet wat er zou zijn gebeurd als dit mechanisme wel een belangrijk doel van de pilot was geweest.

Context

De twee beleidsnotities van de Eenheid Amsterdam geven duidelijk aan in welke context welke politiemensen met bodycams moesten gaan werken: medewerkers in de basispolitiezorg. Dat zijn de politiemedewerkers in de teams die reageren op assistentieverzoeken (vaak 'noodhulp' genoemd) en politiemedewerkers die actief zijn in de solo-surveillance. Die keuze levert een zeer diverse *fysieke* context op waar de bodycams worden ingezet. Van woonwijken tot uitgaansgebieden, van treinstations tot bedrijventerreinen en van verkeersongevallen tot huiselijk geweld. De basispolitiezorg komt overal en de bodycams dus ook.

De *technische* context wordt bepaald door het type bodycam en de opslag en verbindingen. Het volgende hoofdstuk is gewijd aan die techniek en gaat in op de vraag of alles werkte zoals de bedoeling was.

De *beleidsmatige* context kan het beste worden samengevat als 'vrijwilligheid voorop'. Elke politiemedewerker in de doelgroep van de basispolitiezorg mocht zelf kiezen al dan niet een bodycam te willen dragen. Verder mocht iedereen zelf bepalen wat ze wilden opnemen. Degenen die ervoor kozen een bodycam mee te nemen moesten zich wel aan een aantal richtlijnen houden. Zo mocht niet in woningen worden gefilmd en moest een mondelinge waarschuwing worden gegeven als een opname werd gestart.

De belangrijkste beleidsmatige keuze van de eenheidsleiding was dat de toegang tot de opnames sterk werd beperkt. Er waren slechts twee situaties waarin opnames achteraf mochten worden gebruikt:

- a) als een officier van justitie de opnames wil gebruiken voor opsporingsonderzoek,
- b) als de chef van de Eenheid Amsterdam desgevraagd toestemming geeft aan VIK¹² om opnames te gebruiken voor de afhandeling van een klacht tegen een politieambtenaar.

Hiermee zijn de outcome, mechanismen en contexten zoals die volgden uit de beleidsnotities van de Eenheid Amsterdam beschreven. Als we de onderzoeks-instrumenten afzetten tegen de mechanismen die onderzocht konden worden levert dat onderstaande tabel op.

Tabel 2.4: Onderzoeksmethoden en mechanismen

Methode	Mechanisme	Vooraf	Tijdens	Achteraf
		Agressie voorkomen, veiliger gevoel	Live meekijken op afstand	Gebruiken van opnames
Enquêtes		X		
Registraties		X		X
Logfiles		X		X
Interviews		X		X
Observaties		X		

12 VIK staat voor Veiligheid, Integriteit en Klachten. Als een burger een klacht indient over de politie, wordt die klacht behandeld door VIK. Als VIK hoort dat er wellicht bodycamopnames zijn van een incident waarover een klacht is ingediend, kan VIK een verzoek indienen bij de leiding van de Eenheid Amsterdam om die opnames te mogen gebruiken voor behandeling van de klacht.

De techniek

3.1 Bodycams zijn complexe apparaten

Dit hoofdstuk gaat over de techniek van de bodycam. Buitenstaanders onderschatten weleens hoe complex bodycams eigenlijk zijn. Het gaat namelijk niet alleen om het apparaat zelf, maar ook over de draagmiddelen, *docking stations* en de hardware, software en verbindingen die nodig zijn voor de opslag, beveiliging, beheer en het gebruiken van opnames.

Over de bodycam zelf

Alle proeven met bodycams die de Nederlandse politie tot nu toe heeft gehouden hadden te kampen met grote technische problemen. Soms waren die zelfs zo groot dat het hele project tot stilstand kwam en de bodycams feitelijk niet konden worden gebruikt. Zeven jaar geleden is voor het laatst onafhankelijk onderzoek gedaan naar een proef met bodycams in vier regiokorpsen van de Nederlandse politie. Het doel van de bodycams was toen ook het voorkomen van agressie en geweld tegen politiemensen. De conclusie luidde dat het nog te vroeg was om dat effect te meten omdat de techniek te veel te wensen overliet. Het bleek niet mogelijk de bodycams aan een echte praktijktest te onderwerpen. De proef was daardoor feitelijk een technische test geworden en die was mislukt.

Ten eerste waren de politiemensen die met de bodycams werkten zeer negatief over het apparaat zelf. Ze vonden het onpraktisch dat deze uit drie onderdelen bestond: de camera, een bedienknop op een polsband en een centrale unit die elders op het lichaam moest worden gedragen. Tussen die drie onderdelen zaten snoeren en dat werkte niet prettig: snoeren buiten het uniform zijn kwetsbaar, snoeren onder de kleding zijn onhandig. Ten tweede vonden politiemensen de bediening van het apparaat niet intuïtief: veel gebruikers wisten bijvoorbeeld niet of ze de bodycam nu aan of uit hadden gezet als ze op de knop drukten. Het derde – en grootste – probleem was de batterij: die ging niet lang genoeg mee.

In de interne richtlijnen was de afspraak gemaakt dat de bodycams continu aan zouden staan zodat alle interacties met burgers zouden worden gefilmd. Maar dat haalde de batterij niet en dus moest elke opname met de hand worden gestart. Dat werd vaak vergeten, juist in de spannende en escalerende situaties die gefilmd moesten worden. Daardoor waren nauwelijks opnames gemaakt van agressieve of gewelddadige incidenten en kon niet van een echte evaluatie worden gesproken (Van Ham, Kuppens & Ferwerda 2011).

Inmiddels is het zeven jaar later en is de markt voor bodycams enorm gegroeid. Vooral in de Verenigde Staten waar vele tienduizenden bodycams zijn aangeschaft met subsidie van de federale overheid. Het Amerikaanse ministerie van Justitie voerde in 2012 een marktonderzoek uit en vond acht bedrijven die bodycams produceerden. De prijzen varieerden van \$120 tot \$1000 (National Institute of Justice 2012). Vier jaar later, in 2016, werd het marktonderzoek herhaald en toen bleken veertig bedrijven samen 66 verschillende typen bodycams te produceren (Hung & Babin 2016). Bodycams waren te koop vanaf \$199 tot \$2000. Maar zelfs binnen dat brede aanbod blijkt het voor politiekorpsen niet eenvoudig een bodycam te vinden die aan alle eisen voldoet. De politie in Canada stelde een eisenpakket op en beoordeelde zestien bodycams van twaalf leveranciers. Vijf daarvan voldeden 'op papier' en werden vervolgens in de praktijk getest. Na afloop van die test bleek dat geen enkele bodycam aan alle eisen tegelijk voldeed (Edmonton Police Service 2015). Ook in de Eenheid Amsterdam is gekozen voor bodycams die niet aan het programma van eisen voldeden. Hier komen we later op terug.

Over de rest van de techniek

Met alleen een bodycam ben je er nog niet. Als je opnames wilt gebruiken voor politiewerk moet je die opslaan, beveiligen, beheren, doorzoeken, downloaden, bewerken en verzenden naar het OM of de rechtbank. In een kleine proeftuin met maar weinig bodycams lukt dat wel met een *stand alone*-laptop en een stapeltje dvd's en USB-sticks. Het is niet efficiënt, maar met zo weinig beelden is het nog wel te beheren. Maar als je zoals in de Eenheid Amsterdam 125 bodycams wilt gaan gebruiken die elke dag de straat op gaan en bijvoorbeeld twee opnames per dienst maken, dan worden er per maand 7500 filmpjes gemaakt. Als je de beveiliging en het beheer van zulke hoeveelheden netjes en centraal wilt regelen, heb je veel ondersteunende hardware, software, servers en verbindingen nodig.

Uit eerdere experimenten met bodycams is bekend dat de Nederlandse politie een flinke achterstand heeft in te lopen op die gebieden. De videorevolutie die ongeveer tien jaar geleden begon (Flight 2017), blijkt voor de politie in bijna alle landen moeilijk bij te benen. Dat was al het geval in 2009 en 2010 toen vier regionale korpsen een proef met bodycams deden. Het is in geen van die korpsen gelukt het beeldmateriaal op een veilige, snelle en gebruiksvriendelijke manier binnen te halen en te managen. In een paar gevallen was het zelfs onmogelijk voor de gebruikers zelf om de beelden terug te kijken (Van Ham, Kuppens & Ferwerda 2010). Later in dit hoofdstuk worden de ervaringen in de Eenheid Amsterdam beschreven.

Opslagruimte is echter niet de enige uitdaging. Er is ook heel veel bandbreedte nodig om videofragmenten tussen wijkteams en een centrale opslagserver heen en weer te transporteren (uploaden om te bewaren, downloaden om te bekijken). Videobestanden zijn vergeleken met andere databestanden extreem groot en daar is dus ook veel meer bandbreedte voor nodig dan waar de meeste basisteams over beschikken.¹³ Ten tweede heb je software nodig om de opnames mee te beheren, te bekijken, te bewerken en te delen. Er zijn politiekorpsen in de Verenigde Staten – die allemaal een stuk kleiner zijn dan de Nederlandse politie – waar elke week tienduizend nieuwe opnames naar de server worden gestuurd. Om daarin het juiste fragment te kunnen vinden is een enorme investering nodig in beheer, labeling, metadata en slimme zoekmachines. Ten derde zul je een methode moeten vinden om opnames snel, veilig en traceerbaar ter beschikking te stellen aan de twee belangrijkste ketenpartners van de politie: het Openbaar Ministerie en de rechtbanken.

Kortom: het is een flinke uitdaging om een proef met honderd bodycams te houden, zoals de Eenheid Amsterdam heeft gedaan. Aan het begin van de pilot heeft de eenheidsleiding geprobeerd zo veel mogelijk lessen uit het recente verleden ter harte te nemen. Dat heeft in elk geval geleid tot relatief veel tijd, geld en uren voor de pilot voor het ontwerpen, bouwen en aan de gang houden van de bodycams en de achterliggende techniek. In de rest van dit hoofdstuk beschrijf ik de bodycam, de opslag, software en verbindingen. Daarna komen de gebruikers aan het woord: hebben alle investeringen geleid tot blijde gebruikers?

13 In dit onderzoek hoorde ik van verschillende politiemensen dat zij thuis over meer bandbreedte beschikken dan hun hele wijkteam samen. Ook hoorde ik dat computers op de werkplek niet de hardware en software hebben om video's te kunnen afspelen en dat afzonderlijke gebruikers geen rechten hebben om een *video player* te installeren. Daarom zijn veel politiemensen genoodzaakt alle handelingen met video thuis te doen.

3.2 Bodycams

Bij de keuze van een type bodycam heeft de Eenheid Amsterdam het programma van eisen van het landelijke project bodycams als startpunt gebruikt. Dat document was eind 2016 alleen in conceptversie beschikbaar, maar bevatte al wel een lijst met eisen waar bodycams aan moeten voldoen om geschikt te zijn voor politiewerk. Het voert voor dit rapport te ver die lijst op te nemen: het is een document van vijftien pagina's. Er worden eisen gesteld aan het apparaat zelf (resolutie, framerate, gewicht, schok- en waterbestendig e.d.) en aan het camera- en videomanagementsysteem waarmee de camera's, respectievelijk de opnames worden beheerd (autorisatieniveaus, videoformat, synchronisatie e.d.).

In de plannen van de Eenheid Amsterdam staat dat er twee soorten bodycams naast elkaar moeten worden uitgetest: een *stand alone*-bodycam waar de beelden eerst lokaal op het apparaat worden opgeslagen en pas op het bureau naar het netwerk worden verzonden, en daarnaast een bodycam met rechtstreekse videoverbinding zodat de meldkamer of een commandopost kan meekijken. Voor de bodycams met lokale opslag is gekozen voor 90 exemplaren van de IW2 van het merk Iwitness en voor de variant met live video zijn 25 stuks van de Zepcam T1 aangeschaft. De 90 Iwitness bodycams kostten samen circa €165.000 en de 25 Zepcams met live streaming kostten circa €75.000. Deze bedragen zijn inclusief opslag van beelden en softwarelicenties. Een losse bodycam is aanzienlijk goedkoper, namelijk circa €700 per stuk.

Figuur 3.1: De Iwitness IW2 (voor- en achterkant)

Figuur 3.2: De Zepcam T1: centrale unit (met beeldscherm en knoppen), camera en polsband

Bij de selectie van de bodycams werd in eerste instantie de eis gesteld dat er geen beeldscherm op mocht zitten. Het was namelijk niet de bedoeling dat de politiefunctionarissen hun eigen opnames konden terugzien, aangezien ze daardoor beïnvloed konden worden bij het opmaken van een proces-verbaal. Maar bij de voorbereiding van de aanbestedingsprocedure bleek dat voor het kiezen en aanpassen van instellingen, zoals het ingeven van een personeelsnummer, een scherm nodig was. De hoop was dat de politiemensen de bodycam terug op het bureau in het *docking station* zouden plaatsen waarna de opnames zouden worden overgezet naar het afgeschermd deel van het netwerk en de bodycam dus leeg zou zijn. Om de beelden daarna nog te kunnen zien, zouden ze moeten worden opgevraagd. Als mensen de opnames toch kijken voordat de bodycam wordt leeggemaakt, kan er sprake zijn van beïnvloeding, dus het was 'kiezen tussen twee kwaden', aldus iemand die erbij was toen de knoop uiteindelijk werd doorgemaakt. Het toevoegen van de personeelsnummers was uiteindelijk doorslaggevend en dus werden bodycams met beeldscherm aangeschaft. Achteraf beschouwd was het niet nodig geweest, omdat de koppeling van het personeelsnummer en de bodycam via de desktop-applicatie gebeurde, maar dat was op het moment van aanschaf nog niet bekend.

De Zepcam heeft nog een tweede kenmerk dat niet aan de eisen voldoet: deze bodycam bestaat uit verschillende onderdelen die met snoeren aan elkaar vastzitten. In het programma van eisen staat dat bodycams geen snoeren mogen hebben omdat ze daardoor onhandig in het gebruik worden en omdat snoeren

tijdens een worsteling (al dan niet opzettelijk) los kunnen raken, waardoor juist op dat soort cruciale momenten geen opname zou worden gemaakt.

Dat de Eenheid Amsterdam er niet in is geslaagd bodycams te selecteren die aan de eigen eisen voldeden is niet uniek. Ook de politie in Canada kampte met dat probleem – zelfs na een selectieprocedure waarin zestien bodycams werden beoordeeld (Edmonton Police Service 2015). In Amsterdam zei een van de leden van de projectgroep het volgende over dat besluit:

‘We hadden twee opties. We konden de pilot uitstellen en wachten op de juiste bodycams. Of we konden beginnen met bodycams die het uiteindelijk niet zullen worden, omdat ze niet aan onze eisen voldoen. We kozen voor het tweede, omdat we gewoon moesten beginnen en omdat we ook met bodycams die niet de juiste zijn, wel veel ervaring op konden doen.’

Voor dit onderzoek is het natuurlijk interessant dat er blijkbaar nog geen bodycams beschikbaar zijn die aan alle gestelde eisen van de politie voldoen. Voor de pilot creëert het een suboptimale situatie: we weten immers niet wat de uitkomsten van dit onderzoek zouden zijn geweest als de politie een bodycam had gebruikt die aan de eisen voldoet. Daar kom ik in de conclusies op terug.

Geen live streaming

De Iwitness neemt beelden lokaal op en na de dienst worden de beelden opgeslagen. Daarnaast was het de bedoeling ook uit te proberen of het goed werkt als rechtstreeks wordt meegekeken met de bodycams. Voor die werkwijze met live toezicht op afstand zijn 25 Zepcams aangeschaft, maar gedurende de looptijd van dit onderzoek (januari 2017 tot en met oktober 2018) is die camera niet gebruikt. Daarmee week de praktijk dus af van het projectplan, maar daarover is in de projectgroep of de stuurgroep, maar ook door de kerninstructeurs en elders op de werkvloer nauwelijks gesproken. Desgevraagd zei een van de politiemedewerkers – een jaar na de start van de pilot – daar het volgende over:

‘Het is toch niet uit te leggen dat we een pilot doen waarin we twee soorten bodycams met elkaar willen vergelijken en dat na een jaar nog geen enkele live streaming-bodycam is aangesloten.’

Op de vraag wat hier de oorzaak van was, heb ik geen eenduidig antwoord kunnen krijgen. Wel is me duidelijk geworden dat nooit expliciet is besloten de Zepcam niet uit te proberen: het kwam er gewoon niet van. De Iwitness kreeg voorrang en dat leverde al meer dan genoeg werk op. Tijdens de overleggen van de stuurgroep, de eenheidsleiding, de werkgroep of de groep kerninstructeurs die ik bijwoonde is nooit als probleem aangekaart dat de Zepcam nog niet werd uitgetest. Als de Zepcam al ter sprake kwam, was de mededeling dat dit nog werd uitgesteld en dat het onvermijdelijk was.

Dit laat zien hoe complex bodycamprojecten zijn: het aan de praat krijgen en houden van één soort bodycam is al een uitdaging, laat staan twee soorten tegelijk. Een andere interessante les, of open deur, is dat er stevige projectleiding nodig is om gekozen doelstellingen te bewaken. Maar meer dan dat valt over *live streaming* in de Eenheid Amsterdam niet te zeggen. We beperken ons bij de analyses tot de bodycam die wel is getest: de Iwitness met lokale opslag.¹⁴

3.3 Opslag, software en verbindingen

Er zijn 21 teams in de Eenheid Amsterdam die elk vier bodycams zouden krijgen: zeventien wijkteams en vier speciale teams (openbaar vervoer, surveillance honden, water/havens en hoofdwegen). In totaal ging het dus om 84 bodycams. In bijlage 2 staat wanneer elk team de bodycams heeft gekregen.

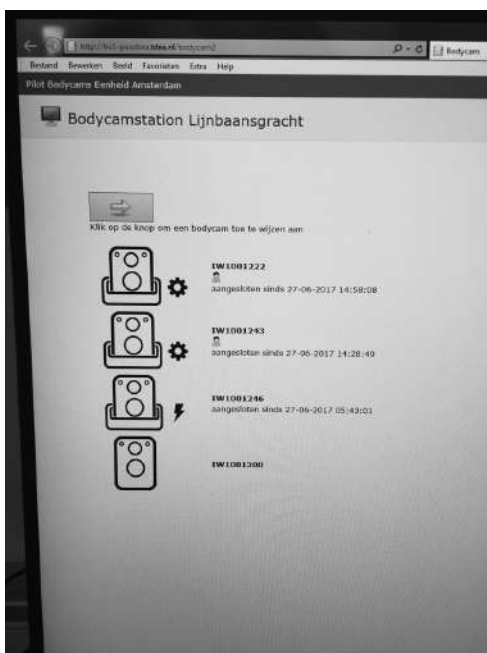
Bodycam-pc

Op elk team is een computer nodig met een verbinding naar de centrale opslagserver. Op die computer worden de *docking stations* aangesloten waar de bodycams na elke shift in moeten worden neergezet. Dan wordt de batterij opgeladen en worden beelden gedownload. Op de computer staat een applicatie waarmee bodycams op de persoon kunnen worden uitgereikt en weer ingenomen.

14 Overigens loopt er parallel aan dit onderzoeksproject in de Eenheid Amsterdam sinds januari 2018 ook een evaluatie van bodycams bij de Landelijke Eenheid. Daar worden niet alleen *stand alone*-bodycams uitgetest, maar ook bodycams met een rechtstreekse verbinding naar de meldkamer. Dat rapport verschijnt in de eerste helft van 2019.

Figuur 3.3: Het bodycambureau op een van de wijkteams: 4 bodycams in hun USB-houders met daarachter de bodycam-pc

Figuur 3.4: De applicatie 'Bodycamstation'

Opslag: Pandora

De bodycams in de Eenheid Amsterdam zijn zo geprogrammeerd dat alle opnames direct naar de centrale server worden gestuurd op het moment dat de bodycam na de dienst in het *docking station* wordt geplaatst. Voor die opslag is gebruik gemaakt van een systeem waar de Eenheid Amsterdam al over beschikte: Pandora. Dat is de centrale opslagserver voor al het digitale bewijsmateriaal van de Eenheid Amsterdam met zeven petabyte (7000 terabyte) aan opslagruimte. Dat bleek ruim voldoende voor deze pilot. Systeembeheer van de Eenheid Amsterdam heeft zelf een applicatie gebouwd die zorgt dat automatisch gegevens worden gelogd over het gebruik van de bodycams, evenals over elke opname die na de shift wordt opgeslagen. Automatisch wordt een bestandsnaam toegekend aan elk videofragment met een – versleutelde – identificatie van de persoon die de bodycam droeg en van de datum en de tijd. Die metadata maken het mogelijk specifieke opnames terug te vinden.

Beelden opvragen

Als de beelden zijn opgeslagen kunnen ze onder voorwaarden weer worden bekeken. Die verzoeken gingen in eerste instantie naar de systeembeheerder die de applicatie heeft gebouwd en later naar het Team Technisch Toezicht. Het TTT beheert ook de opnames van de gemeentelijke toezichtcamera's. Om de beelden te kunnen bekijken moeten ze worden opgevraagd en daartoe moet een verzoek worden ingediend. Dat heet in het jargon van de politie een verzoek om een opname 'veilig te stellen', bijvoorbeeld voor opsporing, klachtafhandeling of voor een ander doel. Zo'n aanvraag moet in de Eenheid Amsterdam worden gedaan via het Formulier Vordering Camera (FOVORCAM). Dat formulier bestond al voor gemeentelijke camera's en hetzelfde formulier is, met een paar kleine aanpassingen, ook gebruikt voor de bodycams. Als de beelden niet veilig worden gesteld, worden ze na verloop van tijd automatisch gewist. De opnames van de bodycams worden 28 dagen bewaard in een archief dat alleen toegankelijk is voor de systeembeheerders en voor medewerkers van het Team Technisch Toezicht. Na 28 dagen schuiven de opnames door naar een tweede *level* in het archief waar alleen systeembeheer nog toegang heeft. Daar worden de beelden in totaal een jaar bewaard. In de eerste maanden van de pilot werd breeduit gecommuniceerd dat alle opnames maximaal 28 dagen zouden worden bewaard: zo stond het ook in de beleidsnotitie die naar de gemeenteraad van

Amsterdam is gestuurd. Maar in de loop van de pilot bleek uit gesprekken die ik voerde met politiemensen dat die termijn alleen betrekking had op het eerste stadium van bewaren en dat de beelden dus feitelijk een jaar werden bewaard.¹⁵

Als een verzoek wordt ingewilligd en er blijken beelden te zijn, worden de betreffende opnames vanuit het Pandora-archief beschikbaar gesteld in een onderzoeksmap, bijvoorbeeld van een team rechercheurs of van een specifieke medewerker die klachten behandelt. Na het kopiëren van de bronbestanden naar de onderzoeksmap zijn de leden van het onderzoeksteam verantwoordelijk geworden voor de beelden. Zij moeten voldoen aan de wet- en regelgeving voor de verwerking van persoonsgegevens (AVG), politiegegevens (Wpg) en justitiële en strafvorderlijke gegevens (Wjsg). Die wettelijke kaders bieden ruimte om relevante opnames te gebruiken voor waarheidsvinding, opsporing en vervolging. Zij mogen de opnames ook kopiëren zodat ze kunnen worden toegevoegd aan een dossier voor het Openbaar Ministerie. Deze werkwijze bestond al voor beelden van ‘gewone’ camera’s en is ook gebruikt voor de bodycams. Later in dit rapport komen we nog uitgebreid terug op de vraag hoeveel opnames zijn opgevraagd en waar ze voor zijn gebruikt.

3.4 Gebruikers aan het woord over de techniek

Wij hebben in dit onderzoek aan heel veel mensen gevraagd of de bodycam ‘werkt’. Wij bedoelden daarmee of de camera een preventief effect had op agressieve burgers: is het beoogde mechanisme geactiveerd? Maar politiemensen gaven meestal antwoord op een andere vraag, namelijk of de bodycam het deed: werkt de techniek? Ook in de enquête zagen we hoe belangrijk de techniek is volgens de respondenten. Aan het eind van de vragenlijst was ruimte voor opmerkingen. Bij de meting in de zomer van 2018, dus na de proef, hebben zestig van de circa vijfhonderd respondenten daar extra informatie gegeven. Verreweg de meeste opmerkingen gingen over de bodycam en de software. Mensen vonden de camera te zwaar, te groot, de docking werkte niet goed, de batterij deed het niet lang genoeg, de draagmiddelen voldeden niet of de bediening was niet prettig. De aantallen staan in tabel 3.1.

15 Omdat dit onderzoek geen juridische insteek heeft, heb ik niet uitgezocht wat de wet- en regelgeving hier precies over voorschrijft. Het is de moeite waard dit op een later moment alsnog te doen, aangezien er op de werkvloer en ook bij partners buiten de politie onduidelijkheid over kan zijn door de *mixed messages* hierover in verschillende politiedocumenten.

Tabel 3.1: Opmerkingen over bodycams aan eind enquête

Onderwerp	Genoemd door
Bodycam te groot, te zwaar	11
Inloggen of uploaden werkte niet goed	11
Batterij doet het niet lang genoeg	10
Draagmiddelen voldoen niet	8
Bediening is niet prettig	6
Gebruik opnames te beperkt	6
Ander onderwerp	8

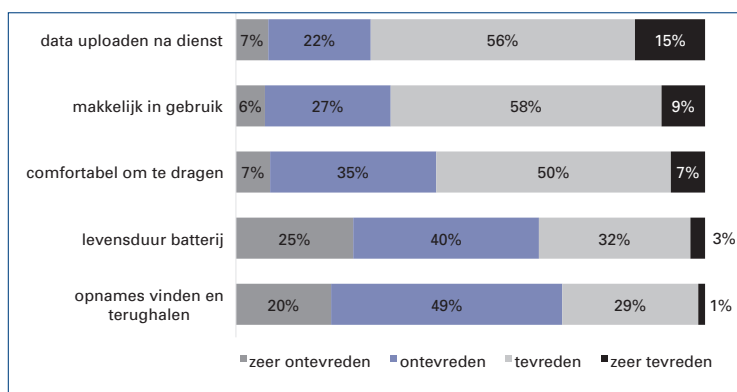
Dit laat zien hoe belangrijk de technische prestaties van de bodycam en de bijbehorende hardware en software zijn voor de gebruikers. Als je vraagt wat iemand van de bodycam vindt, krijg je meestal opmerkingen over de techniek te horen.

Naast deze informatie die spontaan werd gegeven door de respondenten, hebben we ook in de enquête vragen over de techniek gesteld. Alle respondenten kregen vijf stellingen voorgelegd over de bodycam en de bijbehorende apparatuur:

- Het is makkelijk de data aan het eind van de dienst te uploaden.
- Bodycams zijn makkelijk in het gebruik.
- Bodycams zijn comfortabel om te dragen.
- Levensduur van de batterij is voldoende.
- Opnames van een specifieke gebeurtenis zijn eenvoudig te vinden en terug te halen.

In bijlage 3 staan de antwoorden van alle respondenten op deze vragen, zowel voor de 0-meting in de zomer van 2017 als de 1-meting in de zomer van 2018. In de grafieken presenteren we een selectie van respondenten. Een belangrijke uitkomst van dit onderzoek is namelijk dat ongeveer de helft van de ondervraagden geen antwoord kon geven op deze vragen. Het is niet verwonderlijk dat dit bij de 0-meting het geval was: toen hadden de meeste teams nog geen bodycams. Maar ook na de pilot kan een grote groep geen antwoord geven. Zo weet bijvoorbeeld 58% niet of je opnames van een incident eenvoudig kunt terugvinden. Dat zal voor een deel van hen komen omdat ze nog nooit met een bodycam hebben gewerkt, dus die respondenten hebben we in de grafieken uitgefilterd. Hun oordeel kan immers alleen maar op verhalen van anderen zijn gebaseerd. In de grafiek staan alleen de antwoorden van de 96 respondenten die in de tweede peiling aangaven dat ze met de Iwitness hadden gewerkt: de echte ervaringsdeskundigen dus.

Maar ook binnen die groep heeft niet iedereen een antwoord op alle vragen. Zo weten degenen die nog nooit zelf hebben geprobeerd een opname terug te vinden niet of dat eenvoudig te doen is of niet. Om de stellingen goed met elkaar te kunnen vergelijken hebben we daarom ook de antwoordcategorie ‘weet niet/geen antwoord’ buiten de percenteringsbasis gehouden. In de bijlage staan de antwoorden van alle respondenten zonder dit soort selecties. Daarom zijn de percentages in de bijlage dus niet hetzelfde als de percentages in de figuren.

Figuur 3.5: Beoordeling techniek door gebruikers

Data uploaden

Over het uploaden van data na de dienst is een ruime meerderheid van de gebruikers (zeer) tevreden (71%). Dat was in de Amsterdamse pilot dan ook erg eenvoudig: het enige wat je als gebruiker hoefde te doen was het terugplaatsen van de bodycam in de houder. Het systeem herkent automatisch van wie de bodycam is omdat bij het uitreiken van de bodycams al de naam van de betreffende agent aan die bodycam is gekoppeld. Dat systeem voor uploaden van opnames werkte dus heel eenvoudig.

Over het aanmelden voordat de bodycam kon worden meegenomen was een deel van de medewerkers echter duidelijk minder tevreden. In een van onze vele interviews zei een van de politiemensen uit de Eenheid Amsterdam hierover:

‘Mijn eerste gedachte bij de bodycam was: goed idee. Maar toen ik ontdekte hoe het werkte, dacht ik: wat een gedoe! Inloggen, ding eruit, terugzetten, eruit halen; voordat je hem op je uniform hebt... Ik denk dat je allemaal een persoonlijke bodycam moet krijgen. Je pakt hem uit je locker en plakt hem op je borst. GPS aan, bam – en dat-ie alles meteen registreert.’

Deze reactie is niet van toepassing op alle gebruikers, maar geeft wel een indruk van een sentiment dat bij een aanzienlijk aantal politiemedewerkers leeft. Men vindt de bodycam al snel ‘gedoe’ en ‘ingewikkeld’. We zien dat dit oordeel in de loop van de tijd positiever werd: de meeste agenten wennen langzaam aan de werkwijze. Maar dat geldt alleen voor teams waar een actieve kerninstructeur beschikbaar was om collega’s te helpen. In de andere teams bleef die weerstand lang bestaan. De enige technische oplossing is het uitreiken van een bodycam per persoon. Als er meerdere personen van dezelfde bodycam gebruik kunnen maken, is het onvermijdelijk dat daar elke keer een handeling voor moet worden verricht. Daarbij geldt: hoe meer geautomatiseerd en gestandaardiseerd kan worden, hoe meer de bodycams gebruikt zullen worden.

Bediening en gebruiksgemak

Over het gebruiksgemak van de bodycams zelf is een meerderheid tevreden: twee derde van alle gebruikers is daar (zeer) tevreden over (67%).

Figuur 3.6: Opname start door de knop op de voorzijde in te drukken; drie seconden ingedrukt houden stopt de opname

Uit een verdiepende analyse blijkt dat er op dit punt een vrij groot verschil bestaat tussen politiemensen van verschillende leeftijden. Bijna alle medewerkers jonger dan 35 jaar vinden de bodycams makkelijk in het gebruik. Onder de 55-plussers is slechts de helft van de gebruikers die mening toegedaan. Wel was er een probleem waar iedereen mee te maken kon krijgen – óók jonge *gadgetfreaks*. Soms lukte het namelijk niet om een opname te starten. De opnameknop aan de voorzijde moet twee tellen stevig worden ingedrukt en om kracht te zetten plaatsen sommige mensen hun duim aan de achterkant van de bodycam. Er zit echter een knopje op de achterzijde van de bodycam waardoor het bedieningsmenu van de camera wordt geactiveerd. De opname wordt dan niet gestart totdat er een keuze wordt gemaakt tussen het maken van een video, foto of geluidsopname. Zolang geen keuze wordt gemaakt, blijft dat menu geactiveerd en kan de bodycam geen opname maken. De gebruikers konden dat echter niet zien omdat de bodycam meestal in een hoesje werd gedragen en omdat het beeldscherm aan de achterkant zit. Ze moesten de bodycam uit het hoesje halen om te zien wat er aan de hand was. In noodsituaties, zoals tijdens een achtervolging of een aanhouding, deden ze dat natuurlijk niet. Dat betekende dat dus juist in die belangrijke gevallen soms geen opnames gemaakt werden terwijl dat wel de bedoeling was.

Dit probleem kwam pas na een paar maanden aan de oppervlakte omdat een van de kerninstructeurs steeds vaker hoorde dat de bodycam niet altijd opnam als dat de bedoeling was. Dat gebeurde niet in de vorm van een gedetailleerde probleemomschrijving, maar gewoon door de opmerking: ‘Ze doen het soms niet.’ Deze kerninstructeur zocht uit wat er aan de hand was en ontdekte het fenomeen van de duim aan de achterkant. Hij gaf het door aan de systeembeheerders. Het probleem is opgelost door bij de eerstvolgende update van de firmware de bediening van de bodycams aan te passen: de opnameknop op de voorkant kreeg voorrang boven de knoppen op de achterkant.

Bevestiging en draaggemak

Politiemensen hebben kleding voor verschillende weersomstandigheden en daar overheen kunnen ze ook nog eens een veiligheidsvest dragen. De bodycam moet natuurlijk op elke outfit kunnen worden bevestigd.

Figuur 3.7: Drie draagwijzen in een hoesje op het veiligheidsvest (van boven naar beneden): clip door lus, verlengde clip door lus en magneet

Er waren verschillende draagmiddelen: een draagclip direct op de bodycam die door een lus kon worden gehaald. Maar de bodycam kon ook in een hoesje worden gestoken en die hoes kon met verschillende middelen worden bevestigd: een draagclip met scharnier, een lange lederen draagriem of een magneet.

In de enquête oordeelde bijna de helft van de gebruikers (zeer) negatief over de draagmiddelen en de bevestiging van de bodycam (42%). Dat merkten we ook goed tijdens onze bezoeken aan de wijkteams: in de eerste maanden van de pilot waren de draagmiddelen het eerste en eigenlijk ook het enige waar mensen over wilden praten als we aan ze vroegen wat ze van de bodycam vonden. Problemen die we hoorden, waren dat de draagclip makkelijk afbrak, dat bodycams op de grond vielen tijdens achtervolgingen of worstelingen, dat de kijkhoek niet goed was waardoor motorrijders alleen hun benzinetank filmde en

dat de bodycam te los zat waardoor de draagriem over de schouder kon klappen waardoor alleen de rug van de drager werd gefilmd.

Wel viel ons op dat deze negatieve verhalen niet allemaal op eigen persoonlijke ervaring gebaseerd waren. Er gingen een paar verhalen rond die we op verschillende plekken in identieke vorm hoorden: een duidelijk teken dat het informatie ‘van horen zeggen’ was en geen eigen ervaring. Nog een reden waarom mensen geen eigen oordeel over de bevestiging konden vellen is dat de opnames niet werden bekeken. Dat betekent dat veel politiemensen die een bodycam droegen nooit hebben gezien hoe de beelden eruitzien. In de eerste paar weken na installatie van bodycams op een wijkteam kreeg de kerninstructeur vaak een paar filmpjes om te laten zien aan de collega’s. Maar dat is niet structureel georganiseerd gebeurd en het is dus waarschijnlijk dat veel politiemensen die met een bodycam hebben gewerkt nog nooit een filmpje van een bodycam hebben gezien.

Ook opvallend was dat heel veel mensen wel over problemen met bodycams praatten, terwijl maar heel weinig mensen in actie kwamen om het probleem aan te pakken. In sommige teams zijn de motorrijders nooit met de bodycam de straat op gegaan omdat ze geduldig zaten te wachten op de langere draagriemen. Daar tegenover stonden actieve collega’s: kerninstructeurs en anderen die zelf naar ‘de Eenhoorn’ (de centrale cameratoezichtruimte) gingen of zelfs naar de leverancier om hoesjes, clips, magneten en draagriemen te regelen.

In elk geval duurde het niet lang voordat de negatieve verhalen ook de leden van de projectgroep bereikten. Zij vroegen in mei 2017 aan de leverancier – dus een maand na de start – aan te schuiven bij hun maandelijkse overleg. Tijdens dat overleg is afgesproken dat meer draagmiddelen zouden worden uitgedeeld zodat elk wijkteam er genoeg van elke variant zou hebben. Iedereen heeft namelijk eigen voorkeuren die soms verschillen voor verschillende soorten kleding.¹⁶ Een ander probleem kon onmiddellijk worden opgelost: de lange lederen riem sloeg over de schouder als die alleen aan een epaulet is bevestigd. De riem was echter speciaal ontworpen om door een epaulet én een lus aan de voorzijde van het vest te worden gehaald. Na het overleg met de leverancier is een bericht gestuurd aan alle kerninstructeurs waarin werd benadrukt dat het testen van verschillende draagmiddelen ook onderdeel van de pilot was. Tevens

16 De politiemensen van het team Water & Havens dragen reddingsvesten als ze zich per boot verplaatsen: geen van de draagmiddelen was daar ideaal voor. Dit voorbeeld laat zien met hoeveel verschillende outfits je rekening moet houden als bodycams breed worden uitgerold.

stond in het bericht dat het niet werkt als alle verschillende draagmiddelen zomaar worden neergelegd: collega's moeten ook een uitleg krijgen hoe ze ermee moeten werken. In juli 2017 is vanuit de afdeling communicatie nogmaals een bericht rondgestuurd aan alle kerninstructeurs. Daarin stond dat de lange epauletriem werd teruggestuurd naar de leverancier, want 'die bleek erg instabiel'. Motorrijders kregen borstzakclips met contragewicht en *screw-on docks* werden besteld voor op de veiligheidsvesten. In september 2017 volgde nog een bericht aan de kerninstructeurs, deze keer vanuit de projectgroep, dat de benodigde draagmiddelen uiterlijk in november voor iedereen beschikbaar zouden zijn.

Na enkele maanden ging het gesprek in de kantine en naast het koffieapparaat niet meer alleen over de draagmiddelen. Maar uiteindelijk is bijna de helft van de gebruikers hier dus toch niet tevreden over – zo blijkt uit de enquête. De 'open antwoorden' aan het eind van de vragenlijst laten dat ook zien: het gaat opvallend vaak over de draagmiddelen.

Batterijduur

Veel mensen gaven aan problemen te hebben gehad met de te korte batterijduur. Van de vijf technische issues waar we een vraag over hebben gesteld scoorde deze op een na het slechtst. Het is ook de eerste stelling waar een meerderheid (65%) een (zeer) negatief oordeel over velde. Een van de respondenten verwoordde het probleem zo:

'Om de bodycam tot een succes te maken moet de batterij minimaal een dienst van negen uur kunnen volmaken. Met name nachtdiensten zijn vaak aan het eind van de dienst hectisch en dan is net de batterij leeg. Of de camera blijft uit tot het moment dat de bedienaar het nodig acht, maar dan mis je cruciale momenten.'

Het is een bekend probleem – ook uit andere proeven met bodycams. De leverancier heeft inmiddels een nieuw type bodycam op de markt gebracht waarin het probleem (deels) wordt verholpen door het mogelijk te maken de batterij te verwisselen zonder dat de bodycam uit hoeft. Maar dan moet dus wel een extra batterij worden meegenomen. Dit is overigens een bijna onoplosbaar probleem: naarmate batterijen beter worden, gaan ontwikkelaars ook meer

functionaliteiten toevoegen aan de bodycams waardoor de batterij het vaak toch weer net niet een hele shift volhoudt.

Opnames vinden

Het was in de Eenheid Amsterdam niet de bedoeling opnames te gebruiken voor opleiding, opsporing of andere doeleinden. Dat mocht hooguit ‘bijvangst’ zijn naast het preventieve effect dat de bodycams zouden moeten hebben. Dat zien we terug in de antwoorden op de stelling in de enquête over het terugvinden van opnames: er is heel weinig ervaring opgedaan met het gebruik van opnames. Een op de drie respondenten gaf aan geen mening te hebben over dit onderwerp. Maar onder degenen die wel een mening gaven, waren twee op de drie (69%) niet tevreden over de mogelijkheden opnames terug te vinden. Ook in de open antwoorden aan het eind van de vragenlijst kwam dit onderwerp regelmatig naar voren: veel mensen gaven daar aan dat het veel te moeilijk was om opnames terug te vinden. Het is echter onwaarschijnlijk dat men hiermee doelde op het feitelijk doorzoeken van de database met opnames in Pandora. Veel waarschijnlijker is het dat men doelde op de procedure voor het terugvinden van de opnames, dus de gemaakte beleidskeuzes. Vooral het gebruik van opnames voor opleidingen, trainingen en evaluaties is iets waar velen over beginnen als je ze vraagt welke verbeteringen er mogelijk zouden zijn. Veel respondenten vinden het wenselijk om opnames daar juist wel voor te gebruiken: zij zien het als een manier om meer uit de bodycam te halen. Maar dan moeten politiemensen wel toegang krijgen tot de opnames die ze zelf hebben gemaakt en die mogelijkheid is bij aanvang van de pilot in de Eenheid Amsterdam uitgesloten.

Onvoorzien probleem

In de loop van de pilot kwam een ander technisch probleem aan het licht dat niet was voorzien op het moment dat de vragenlijst voor de 0-meting al was ingevuld: de contactpuntjes onder de bodycams. De camera's moeten contact maken met het docking station om de batterij op te laden en de beelden naar de server te sturen. Het contactpunt onder op de bodycam slijt vrij snel af doordat er elke keer gaatjes in worden geprikt. Op een bepaald moment maakt de bodycam geen contact meer en wordt de batterij niet opgeladen en gaan de opna-

mes niet naar de opslagserver. Het is voor de meeste politiemensen niet te zien dat dit het probleem is: zij merken alleen maar dat de bodycam het niet meer doet. De kerninstructeurs wisten na enige tijd wel van dit probleem, maar konden zelf niet zien of het aan de bodycams of aan het docking station lag. We hoorden van een kerninstructeur dat hij zelf naar het Team Technisch Toezicht was gegaan om de bodycams om te wisselen, maar dat hij te horen kreeg dat het niet de bodycams waren die moesten worden vervangen, maar de dockings. Dat was natuurlijk frustrerend en tijdrovend. Bij het afronden van dit rapport hoorden we dat het probleem met de contactpuntjes zo nijpend is geworden, dat in twee voorheen zeer enthousiaste en actieve wijkteams niet meer met de bodycams wordt gewerkt. Volgens degenen met wie we dit bespraken was het hoog tijd voor een herstart met andere bodycams.

Aan het eind van de enquête werden bij de ‘open antwoorden’ vooral negatieve zaken over de bodycam ingevuld, maar dat is logisch omdat mensen die tevre- den zijn daar meestal geen opmerkingen over zullen maken. Alles overziend kan over de techniek worden geconcludeerd dat de meeste gebruikers positief waren over de bodycams en de bijbehorende hardware en software. Uit de ant- woorden op de stellingen in het hoofddeel van de enquête blijkt dat een meer- derheid van de gebruikers tevreden was over de bodycams zelf. Over het gebruiksgemak van de bodycam was 67% van de gebruikers (zeer) tevreden. Meer dan de helft (57%) vond de bodycam comfortabel om te dragen. De levensduur van de batterij liet echter te wensen over volgens vrij veel gebrui- kers: daar was 65% (zeer) ontevreden over. Het meest tevreden waren de gebruikers over het gemak waarmee ze beelden konden uploaden: 71% was (zeer) tevreden. Het minst tevreden was men over de mogelijkheden om opna- mes te kunnen vinden en terughalen: daar was 69% (zeer) ontevreden over.

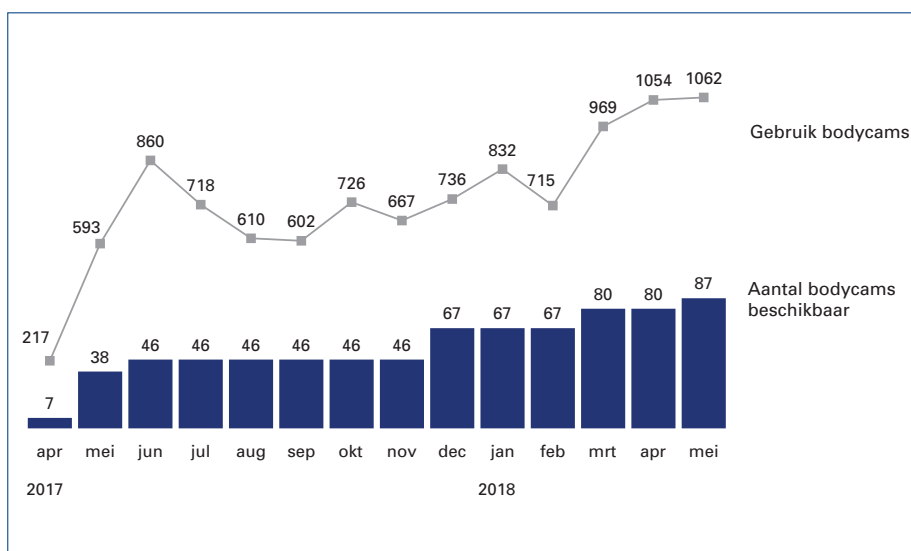
Interessant is het belang van de kerninstructeurs. Een deel van de klachten over de bodycam kon namelijk vrij eenvoudig worden opgelost door betere uitleg te geven aan de gebruikers. Dat was bijvoorbeeld het geval voor de batterijduur (bodycam uitzetten tussen meldingen) en voor sommige klachten over de draagmiddelen (ander draagmiddel proberen of correcte bevestiging uitleg- gen). En in een enkel geval bleek dat mensen de techniek ‘de schuld’ gaven van teruglopend gebruik van de bodycams, terwijl nader onderzoek uitwees dat daar nooit klachten over waren doorgegeven en er feitelijk ook niets met de techniek aan de hand was. In die gevallen was er dus iets anders aan de hand. Later in dit rapport komen we terug op wat dat zou kunnen zijn geweest.

Er waren echter ook klachten over de techniek die hardnekkig waren en op meerdere plekken werdenesignaleerd: na een paar maanden intensief gebruik maakte een deel van de bodycams geen contact meer met het *docking station* door slijtage van de contactpunten. Dat is natuurlijk een groot probleem voor een pilot met bodycams: als de bodycams het niet doen, kunnen ze ook niet worden uitgetest. Alles overziend kunnen we constateren dat er veel kleine en soms wat grotere technische problemen waren met de bodycams zelf, met de randapparatuur en met de verbindingen, software en hardware voor de opslag van beelden. Toch is de hoofdconclusie dat de bodycams en alles wat daarbij hoort voldoende ‘werkten’ om te kunnen onderzoeken wat de effecten van de bodycams op straat waren. Dat is het onderwerp van de volgende hoofdstukken

De straat op

4.1 Gebruik van de bodycam

Elke keer als een medewerker een bodycam meeneemt, wordt dat automatisch gelogd op de centrale server. Dankzij die logbestanden weten we dus precies hoe vaak bodycams in elk team zijn meegenomen. De blauwe lijn in de grafiek geeft het totaal weer. Daaronder staat in de grijze balken hoeveel bodycams beschikbaar waren in de Eenheid Amsterdam – ook dat aantal stijgt omdat steeds meer wijkteams bodycams kregen.

Figuur 4.1: Gebruik bodycams en aantal beschikbare bodycams; april 2017 t/m mei 2018

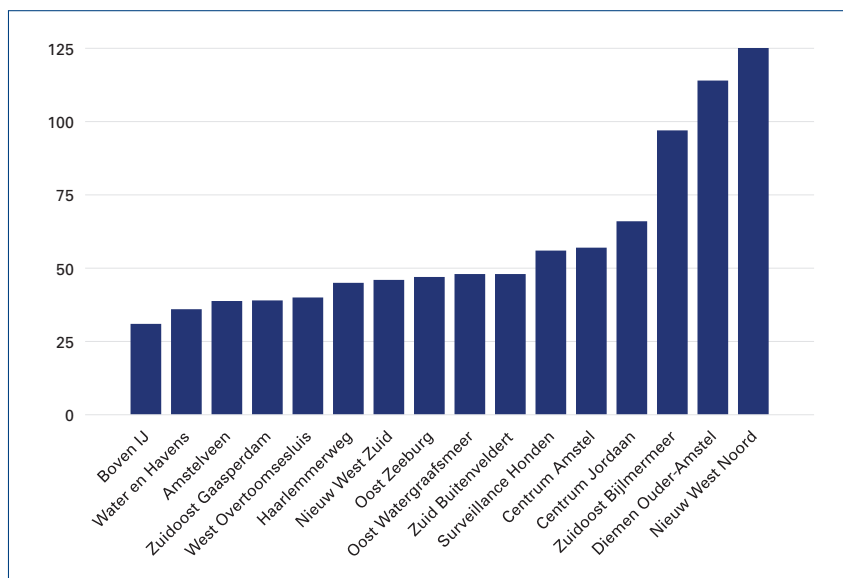
In de loop van de pilot nam het gebruik van de bodycams toe. In de maand mei 2017 ging 593 keer een bodycam de straat op in de Eenheid Amsterdam: dus ongeveer twintig keer per etmaal. Een jaar later, in mei 2018, ging ruim duizend keer een bodycam de straat op: ongeveer 35 keer per dag. Als elke beschik-

bare bodycam eens per etmaal zou zijn meegenomen, zou er in mei 2018 2700 keer een bodycam moeten zijn meegenomen.

Het gebruik van de bodycams is in de loop van de pilot bijna verdubbeld van ongeveer 600 keer per maand in de zomer van 2017 naar ongeveer duizend keer per maand in het voorjaar van 2018. Maar in de loop van de pilot is het aantal beschikbare bodycams méér dan verdubbeld: van 38 bodycams in mei 2017 naar 87 bodycams in mei 2018. Aan het begin van de pilot werd elke beschikbare bodycam ongeveer eens in de twee dagen gebruikt. Een jaar later, dus in mei 2018, werd elke beschikbare bodycam gemiddeld eens in de drie dagen meegenomen. Het gebruik *per bodycam* is in de loop van de pilot dus gedaald. In de volgende paragraaf met de cijfers per team zoomen we nader in op deze cijfers uit de logfiles en gaan we op zoek naar mogelijke verklaringen voor dit fenomeen.

4.2 Gebruik per team

In de onderstaande grafiek staat het aantal keren per maand dat in elk team bodycams zijn gebruikt. Team Hoofdwegen is niet in deze grafiek opgenomen, omdat de bodycams daar na een paar maanden zijn weggehaald omdat ze niet werden gebruikt.

Figuur 4.2: Gebruik bodycams per team (gemiddeld aantal keer per maand dat een bodycam werd meegenomen)

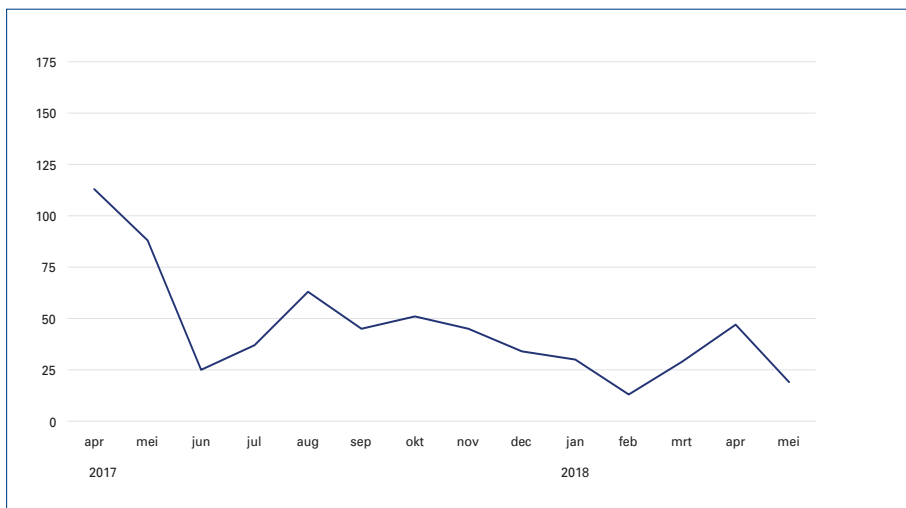
In de meeste teams gingen er per etmaal een of twee medewerkers met een bodycam de straat op. Dat komt neer op gemiddeld dertig tot zestig keer per maand. Drie teams steken daar bovenuit zoals te zien is in figuur 4.2. Het zijn de teams Zuidoost Bijlmermeer, Diemen/Ouder-Amstel en Nieuw West Noord. In die teams ging gemiddeld elk etmaal vier keer een agent met bodycam de straat op. Wat er anders was in die drie teams bespreken we verderop in dit rapport. In elk geval is er in Diemen/Ouder-Amstel een logische verklaring voor het grote aantal gebruikers. In dat team is namelijk extra moeite gedaan om de bodycam te laten meenemen en dat heeft duidelijk gewerkt. Aan het eind van dit rapport wordt er uitgebreid aandacht besteed aan die ‘proef binnen de proef’.

Figuur 4.3: Poster van de Eenheid Amsterdam om het gebruik van de bodycams te stimuleren

Afnemend gebruik

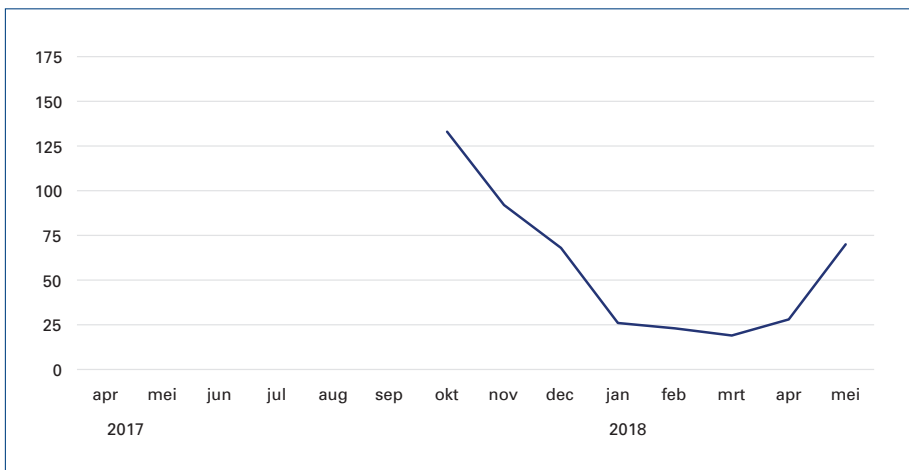
Hierboven constateerden we al dat het totale gebruik van de bodycams steeg in de loop van de pilot, maar dat het gemiddelde gebruik *per bodycam* is gedaald. Dat was het geval in vrij veel teams: een start waarbij de bodycams vaak werden gebruikt en daarna een daling. De grafiek geeft weer hoe het ging in een van de wijkteams die als eerste bodycams kreeg: een goed voorbeeld voor het patroon in meerdere teams.

Figuur 4.4: Team met dalend gebruik bodycams (aantal keer per maand dat een bodycam werd meegenomen)

Waarschijnlijk is dit patroon het resultaat van een aantal verschillende factoren. De piek aan het begin is ongetwijfeld omdat de bodycam een nieuw en spannend apparaat is. Veel mensen zullen uit nieuwsgierigheid een keer een bodycam hebben meegenomen. Daarna zien we in veel teams dat het gebruik terugloopt. Als we aan medewerkers in teams vroegen waardoor het gebruik bij hen op het bureau zo sterk was afgenomen, hoorden we bijna zonder uitzondering dat dit kwam door technische problemen. De bodycams zelf deden het niet meer, of de computer had een storing of de docking stations werkten niet meer. Maar als de techniek werkelijk zo'n groot probleem was, is het vreemd dat er ook andere teams waren waar de bodycams wel consequent vaak werden gebruikt. Een mooi voorbeeld dat laat zien hoe techniek soms ten onrechte de schuld krijgt zagen we in een wijkteam waar het gebruik van de bodycams na een paar maanden ineens snel daalde. Toen dat bekend werd, ging de kerninstructeur op zoek naar de oorzaak en hij hoorde van een paar collega's meteen dat het aan de apparatuur lag. De bodycams deden het niet goed, de computer werkte niet en er zouden beelden kwijt zijn geraakt. Toen hij vervolgens contact opnam met de technici reageerden zij verrast: zij hadden nog nooit een seintje gekregen over deze problemen. Bij nader inzien bleken alle klachten over de techniek ook helemaal niet te kloppen. De bodycams deden het nog gewoon (als ze tenminste goed in de dockings werden geplaatst), de computer werkte prima (na een keer opnieuw opstarten) en er waren geen beelden

kwijtgeraakt (ze waren niet geüpload, maar stonden nog gewoon op de bodycam). Dat werd tijdens briefings uitgelegd en daarbij werd gezegd dat de pilot dus gewoon op volle kracht doorging en dat het de bedoeling was dat men de bodycams weer zou gaan gebruiken. Daarna nam het gebruik inderdaad weer toe – zonder dat iets fundamenteels aan de techniek was veranderd. Onderstaande grafiek laat het verloop zien: een piek in de eerste maand dat de bodycams beschikbaar waren (in dit team was dat in oktober 2017) en daarna een vrije val tot bijna nul in vijf maanden tijd. Daarna werden de klachten over de techniek onderzocht en ontkracht en daarna verdrievoudigde het gebruik in een maand tijd (van april naar mei 2018).

Figuur 4.5: Team met dalend gebruik en daarna stijging (aantal keer per maand dat een bodycam werd meegenomen)

Dit voorbeeld laat zien dat ‘zachte’ factoren voor een belangrijk deel bepalen of politiemensen de beschikbare bodycams ook daadwerkelijk meenemen. De eerste voorwaarde is natuurlijk dat de technologie ‘werkt’. Maar minstens zo belangrijk is een vinger aan de pols houden voor eventuele verhalen die de ronde doen over bodycams. Ook die verhalen moet je ‘repareren’ als ze onjuist zijn. We komen later in dit rapport – namelijk in het hoofdstuk over de ‘proef binnen de proef’ – terug op het belang van een actieve kerninstructeur.

4.3 Early adopters en ‘kat-uit-de-boomkijkers’

Er zijn politiemensen die dol zijn op nieuwe techniek en niet kunnen wachten tot ze een bodycam krijgen. In de Eenheid Amsterdam waren er voordat deze pilot begon een paar medewerkers die zelf alvast een privébodycam kochten. Dat zijn *innovators*. De eerstvolgende groep die aanhaakt bij een nieuwe technologie zijn de *early adopters*: die zullen geen privébodycam kopen, maar ze staan wel vooraan om de officiële bodycams uit te proberen. Een nieuwe technologie is pas echt doorgedrongen in een organisatie als de meerderheid mee gaat doen: die bestaat uit twee groepen, een vroege en een late meerderheid. En dan is er nog een kleine groep die als laatste met de technologie aan de slag gaat – in dit specifieke geval waarschijnlijk pas als het verplicht zou worden een bodycam te dragen.

In de enquête die in de zomer van 2018 is gehouden – dus de tweede peiling – gaf de helft van de respondenten (49%) aan dat ze met een bodycam hadden gewerkt. Een score van 100% was toen trouwens onmogelijk, want er waren nog niet in alle teams bodycams beschikbaar. Als we alleen kijken naar de teams waar al bodycams waren, blijkt dat 60% van de potentiële gebruikers ook daadwerkelijk een bodycam heeft gedragen. Ook uit de logbestanden, die op basis van informatie over het gebruik van de *docking stations* (anonieme) informatie over het aantal gebruikers van bodycams en het aantal gemaakte opnames bevatten, kunnen we afleiden hoeveel verschillende personen een bodycam hebben gedragen. Er waren in de onderzoeksperiode in totaal 645 unieke gebruikers. In mei 2018 – de laatste maand waar we deze cijfers over hebben geanalyseerd – was dat zo’n 70% van de doelgroep die een bodycam kon gebruiken. Beide bronnen samen (enquête en logbestanden) leveren dus de schatting dat circa 65% van de doelgroep een bodycam heeft gebruikt.

Dit betekent dat de pilot met bodycams in de Eenheid Amsterdam veel medewerkers in de basispolitiezorg heeft bereikt: ongeveer twee op de drie medewerkers uit de doelgroep heeft zelf met een bodycam gewerkt. Het is dus geen pilot die beperkt was tot *innovators* en *early adopters*. Ook de *early majority* en een deel van de *late majority* heeft met een bodycam gewerkt. Niet iedereen heeft elke dienst een bodycam gedragen, maar een flink aandeel van de medewerkers heeft persoonlijk ervaren hoe het is om met een bodycam te lopen.

Dat is een belangrijke constatering omdat het iets zegt over de generaliseerbaarheid van dit onderzoek bij een bredere invoering in de Eenheid Amsterdam of in andere eenheden. Als dit een pilot zou zijn geweest waar alleen een kleine groep enthousiaste voorlopers aan had meegedaan, weet je niet wat zou gebeuren als je daarna probeert diezelfde aanpak 'uit te rollen'. In de Eenheid Amsterdam speelt die vertekening niet zo'n grote rol: het uitgangspunt was vrijwilligheid, maar de groep gebruikers was zo groot dat we de resultaten van dit onderzoek met enig vertrouwen kunnen generaliseren naar de hele basispolitiezorg en dus ook naar andere eenheden. Uiteraard geldt dit alleen als de opzet in andere eenheden qua context en mechanismen lijkt op die in de Eenheid Amsterdam. In elk geval kunnen we nu de volgende stap in het onderzoek zetten: het meten van de effecten van de bodycams op het veiligheidsgevoel en de feitelijke veiligheid van de politiemedewerkers.

Veiligheidsgevoel politie

In dit hoofdstuk gaat het over het belangrijkste doel dat de leiding van de Eenheid Amsterdam hoopte te bereiken met de bodycams: het veiligheidsgevoel van de politie verbeteren. We kijken of politiemedewerkers in teams met bodycams zich veiliger zijn gaan voelen dan politiemedewerkers in teams zonder bodycam.

Experimentele opzet

In de analyses in dit hoofdstuk doen tien teams mee. In zes daarvan werden halverwege de pilot bodycams geïnstalleerd. Dat is de experimentele groep en in de tabellen en grafieken noemen we die groep ‘Bodycam’. In vier teams zijn gedurende de hele pilotperiode geen bodycams geïnstalleerd. Dat noemen we in de tabellen en grafieken de ‘Controlegroep’.

Tabel 5.1: Teams in experimentele groep en controlegroep

Bodycam	Controlegroep
Diemen/Ouder-Amstel	Openbaar Vervoer
Hondengeleiders	Burgwallen
Nieuw West Noord	Aalsmeer/Uithoorn
Zeeburg	Pijp
Water en Havens	
Gaasperdam	

De elf andere teams in de Eenheid Amsterdam doen niet mee in deze analyses, omdat de bodycams daar al waren geïnstalleerd voordat we de 0-meting konden houden. Uiteraard worden de meningen van de medewerkers uit die teams wel meegenomen in de andere analyses en in de rest van het rapport, maar niet in de experimentele analyses.

Het idee van een *randomized controlled trial* is dat de toewijzing aan een van de twee groepen willekeurig is en dat is hier gebeurd. In bijlage 2 lichten we toe hoe dat precies zit. Voor de zekerheid hebben we gecontroleerd of de twee groepen teams inderdaad niet van elkaar verschilden toen het experiment nog moest beginnen. We vergeleken de zes teams in de experimentele groep met de vier teams in de controlegroep. Het blijkt dat de twee groepen inderdaad – zoals de verwachting was – geen significante verschillen vertoonden. We hebben gekeken naar de verdeling man/vrouw en de leeftijdsopbouw van de medewerkers. Ook op twee andere kenmerken verschilden de twee groepen nauwelijks van elkaar. Het type diensten dat mensen draaien (vooral dagdienst, vooral nachtdienst of allebei) was vergelijkbaar, evenals het percentage medewerkers dat meestal solo of juist bijna altijd met een of meer collega's de straat op gaat. Kortom: er waren voorafgaand aan de proef geen verschillen tussen de twee groepen op een aantal kenmerken waarvan je mag verwachten dat die iets zeggen over het veiligheidsgevoel.

5.1 Veiligheidsgevoel

Voor de Eenheid Amsterdam was het hoofddoel van de pilot met bodycams het vergroten van het veiligheidsgevoel van politiemensen. In de enquête hebben we met een aantal vragen geprobeerd dat gevoel te meten. Allereerst door de algemene vraag: 'Hoe veilig of onveilig voelt u zich doorgaans tijdens uw werk?' Respondenten konden een antwoord kiezen op een vijfpuntsschaal:

1. zeer onveilig 2. onveilig 3. niet veilig/niet onveilig 4. veilig 5. zeer veilig

Verder vroegen we of het veiligheidsgevoel de afgelopen drie maanden was veranderd en daarbij kon men kiezen uit:

1. sterk verslechterd 2. verslechterd 3. gelijk gebleven 4. verbeterd 5. sterk verbeterd.

In tabel 5.2 staat allereerst het percentage politiemensen dat zich veilig of zeer veilig voelt volgens de eerste algemene vraag. We splitsen de cijfers uiteraard op voor de twee meetmomenten ('voor' en 'na') en we maken onderscheid naar de teams in de experimentele groep ('Bodycam') en de teams zonder bodycams ('Controlegroep').

Tabel 5.2: Percentage politiemensen dat zich (zeer) veilig voelt

	Voor	Na
Bodycam	76%	73%
Controlegroep	75%	69%

Leesvoorbeeld: in de teams met bodycams voelde 76% zich (zeer) veilig bij aanvang van de pilot. Na afloop was dat 73%.

Er is qua veiligheidsgevoel geen significant verschil tussen de teams in de experimentele groep en de teams in de controlegroep. Voordat de pilot van start ging voelde 76% van de medewerkers in de zes teams die bodycams zouden krijgen zich veilig en in de vier teams die geen bodycams zouden krijgen was dat 75%. Geen verschil bij aanvang van de pilot dus en dat is goed nieuws, want dat is precies waar je op hoopt in een experimentele opzet waarbij teams op willekeurige wijze worden verdeeld over de experimentele groep en de controlegroep. We wisten al dat er geen verschil was tussen de groepen qua sekse, leeftijd, rooster en solo/duo. Nu weten we dus ook dat er bij aanvang van de pilot geen verschil was qua onveiligheidsgevoelens. Dat betekent dat we een eventueel verschil tussen beide groepen na het experiment aan de bodycam mogen toeschrijven. Dat is immers het enige wat er tussen de twee metingen is veranderd.

Een half jaar na introductie van de bodycams in de zes teams in de experimentele groep zien we geen verschil in het gevoel van veiligheid. Sterker nog: we zien een lichte verslechtering van het veiligheidsgevoel, zowel in de experimentele groep als in de controlegroep. Maar deze verschillen zijn niet statistisch significant en moeten dus aan toevallige verschillen tussen de twee steekproeven worden geweten. Kortom: voor wat betreft het algemene gevoel van veiligheid zien we geen verschil tussen ‘voor’ en ‘na’.

5.2 De afgelopen drie maanden

We hebben zoals gezegd niet alleen in het algemeen gevraagd hoe veilig of onveilig men zich voelt; we hebben ook geprobeerd de *dynamiek* van het veiligheidsgevoel op de kortere termijn in beeld te krijgen. Dat deden we door de vraag te stellen: ‘Is uw veiligheidsgevoel de afgelopen drie maanden verslechterd, gelijk gebleven of verbeterd?’ In tabel 5.3 staan de antwoorden van degenen die zeiden dat hun veiligheidsgevoel (sterk) verbeterd is.

Tabel 5.3: Veiligheidsgevoel afgelopen drie maanden (sterk) verbeterd¹⁷

	Voor	Na
Bodycam	2%	7%**
Controlegroep	2%	2%

**Significant $p < .01$

Voorafgaand aan de pilot was er – net als in tabel 5.2 – geen verschil tussen de zes teams die bodycams zouden krijgen en de vier teams die geen bodycams zouden krijgen: in beide groepen zei 2% van de politiemensen dat hun gevoel van veiligheid de voorgaande drie maanden verbeterd was.

Een jaar later stelden we dezelfde vraag nog een keer en nu zien we wel een significant verschil tussen de twee groepen. In de teams waar bodycams zijn geïnstalleerd zegt 7% van de ondervraagden dat hun gevoel van veiligheid is verbeterd. In de vier teams zonder bodycams is niets veranderd tussen ‘voor’ en ‘na’. Dus als we inzoomen op de wat kortere termijn zien we wel dat de bodycam een veiliger gevoel oplevert bij een deel van de politiemedewerkers. Het verschil is niet heel groot in absolute zin (vijf procentpunten), maar wel statistisch significant.

Hoe vaker, hoe veiliger

Hierboven ging het over resultaten op teamniveau. Dat wil zeggen dat we ook de antwoorden hebben meegeteld van politiemensen die zelf nooit met een bodycam hebben gewerkt. Dat zou weleens uit kunnen maken: niet iedereen werkte immers met een bodycam. Om te zien of het veiligheidsgevoel op individueel niveau wellicht meer is veranderd dan op teamniveau, hebben we de enquêteresultaten nogmaals geanalyseerd, maar nu per persoon. Daaruit komen inderdaad grotere verschillen naar voren.

17 In dit rapport is de Chi-kwadraattoets gebruikt voor de statistische toetsen. De Chi-kwadraattoets geeft aan hoe groot de kans op een onterechte conclusie is. We maken een fout als er in onze steekproef toevallig een verschil wordt gevonden, terwijl er in de hele populatie geen verschil is. Hoe meer personen in de steekproef, hoe kleiner de kans op dat soort fouten en dus hoe betrouwbaarder de uitkomsten. Meestal wordt bij een kans van minder dan 1 op 20 op een toevalsfout al geconcludeerd dat het verschil significant is. De kans op een toevalsfout is dan namelijk kleiner dan 5% ($< .05$). In deze tabel is de kans op zo'n toevalsfout zelfs kleiner dan 1% ($< .01$).

Tabel 5.4: Veiligheidsgevoel afgelopen drie maanden verbeterd – op individueel niveau

Bodycamgebruik	Veiligheidsgevoel	
	niet verbeterd	verbeterd
Nooit	98%	2%
Af en toe	95%	5%
Vaak	85%	15%**

**Significant $p < .01$

Van degenen die nooit een bodycam hebben gedragen, zei na afloop van de pilot 2% dat hun veiligheidsgevoel de afgelopen drie maanden was verbeterd. Dat is precies hetzelfde percentage als de cijfers op teamniveau hierboven. Als we vervolgens inzoomen op respondenten die wel een bodycam hebben gedragen, zien we dat hun veiligheidsgevoel wel is verbeterd. Sterker nog: hoe vaker men de bodycam droeg, hoe meer het veiligheidsgevoel verbeterde.¹⁸ Van de ‘af en toe’-groep zegt 5% dat hun veiligheidsgevoel beter is geworden. Van de ‘vaak’-groep zegt 15% dat hun veiligheidsgevoel is verbeterd de afgelopen drie maanden. Dat is significant hoger dan in de twee andere groepen.

Kortom: het algemene veiligheidsgevoel is op teamniveau niet veranderd. Maar als we vragen naar de afgelopen drie maanden, zien we een significant, zij het klein, verschil: de politiemensen in de teams met bodycams zijn zich iets veiliger gaan voelen. Als we nog verder inzoomen tot op het individuele niveau, zien we het patroon nog duidelijker: hoe vaker de bodycam werd gebruikt, hoe meer het veiligheidsgevoel verbeterde.

5.3 Angst, onrust, onzekerheid – waar gaat het eigenlijk over?

We baseren ons in dit hoofdstuk tot nu toe op vragen in enquêtes over hoe veilig of onveilig iemand zich voelt. Uit de antwoorden op die vraag komt meteen iets heel interessants naar voren: *niemand* van de ruim duizend ondervraagde agenten gaf aan zich ‘zeer onveilig’ te voelen en slechts 2% koos voor het antwoord ‘onveilig’.

Dat roept een paar vragen op. Ten eerste de vraag of de reden die de Eenheid Amsterdam had om met bodycams te gaan werken, politiemensen een veiliger

¹⁸ We hebben hiervoor drie antwoorden gecombineerd: ‘regelmatig’, ‘vaak’ en ‘altijd’.

gevoel geven, wel een verstandige keuze was. Hoeveel valt er te verbeteren aan iets wat blijkbaar al heel goed is? Ten tweede roept het de vraag op of het veiligheidsgevoel wel goed wordt gemeten met behulp van een enquêtevraag. Over dat tweede punt is inmiddels redelijk wat bekend. Het voert voor dit onderzoek te ver om heel diep in te gaan op de verschillende operationalisaties van het begrip onveiligheidsgevoel, maar het is van belang de cruciale onderdelen te benoemen. In de wetenschappelijke literatuur over *fear of crime* is het inmiddels algemeen geaccepteerd onderscheid te maken tussen de angst om slachtoffer te worden van een incident en het algemenere gevoel van onbehagen of onzekerheid over de gang van zaken in de samenleving. Een ander belangrijk inzicht is dat het gevoel van onveiligheid los kan staan van de daadwerkelijke negatieve gevolgen van slachtofferschap. Er zijn mensen die na een inbraak heerlijk slapen, maar er zijn ook mensen die daar nachten van wakker liggen. Ook is er niet altijd een correlatie tussen angst voor slachtofferschap en de kans op slachtofferschap: sommige mensen maken zich grote zorgen om slachtoffer te worden van een terroristische aanslag, terwijl de kans daarop buitengewoon klein is. Dus er zijn nogal wat dimensies te onderscheiden binnen het brede begrip onveiligheidsgevoel.

En het wordt nóg ingewikkelder: het is inmiddels gebruikelijk om niet alleen te kijken naar gevoelens van onveiligheid, maar ook naar attitudes (de neiging om je op een bepaalde manier te gaan gedragen) en feitelijke gedragingen (zoals vermijdingsgedrag). Soms wordt de term onveiligheidsgevoel vervangen door de bredere term veiligheidsbeleving om die andere dimensies te benadrukken. Kortom: met slechts één enquêtevraag kunnen we onmogelijk alle relevante aspecten van de onveiligheidsbeleving meten.¹⁹

Gelukkig is de kwantitatieve informatie uit de enquête aangevuld met kwalitatieve informatie uit diepte-interviews met bijna dertig politiemensen.²⁰ Uit die gesprekken blijkt in elk geval dat politiemensen zelf het woord ‘onveilig’ eigenlijk nooit gebruiken om aan te geven hoe ze zich tijdens hun werk voelen. Zij voelen zich wel af en toe ‘onbehaaglijk’ of ‘onprettig’. Zoals een van hen het zei:

19 Lezers die meer willen weten over het operationaliseren van *fear of crime* zijn in goede handen bij deze publicaties: Ferraro & Grange 1987; Vanderveen 2006; Gray, Jackson & Farall 2011; Eysink Smeets & Vollaard 2015; Eysink Smeets & Foekens 2018.

20 Deze interviews zijn voor het grootste deel gehouden door Manouk Gerritsen, masterstudente criminologie, die een half jaar stage liep bij de Eenheid Amsterdam en bij dit onderzoek hielp. In dit hoofdstuk maak ik dankbaar gebruik van de informatie die zij heeft verzameld en verwerkt in haar afstudeerscriptie: *De bodycam: het nieuwe veiligheidsmiddel voor Amsterdamse agenten?*

‘Onveilig is dan gelijk weer zo’n extreem woord. Maar ja, een onbehaaglijk gevoel... Maar ja, je loopt al zo veel jaren mee en je doet elke keer weer flink. En gelukkig gaat het vaak achteraf ook wel weer goed.’

Desgevraagd zien alle agenten wel een link tussen de bodycam en een mogelijk preventief of ‘beschavend’ effect op burgers met wie ze te maken krijgen in hun dagelijkse werk. Een meerderheid van de agenten ziet dit als een van de grootste voordelen van de bodycam: de bodycam verkleint de kans op een escalatie. Dat hoeft niet direct door te werken in een vergroting van het algemene gevoel van veiligheid, maar zal ongetwijfeld wel doorwerken op de risicoperceptie van veel agenten. Ze staan door de bodycam iets steviger in hun schoenen en maken zich daardoor minder zorgen over mogelijke escalaties. Zoals een van hen het verwoordde:

‘Dat is ook een klein beetje waarom je zelf ook meer zekerheid voelt. Want op het moment dat je iemand gaat bekeuren, dat is nooit leuk, kan je weleens een flinke reactie verwachten. Je hoopt dan dat de bodycam ervoor zorgt dat ze niet helemaal uit hun plaat gaan. Dus ja, daarvoor neem ik hem wel mee.’

Mocht het dan toch nog misgaan, dan kan de bodycam het incident opnemen. Het idee dat alles op beeld staat heeft een geruststellend effect op een deel van de politiemensen met wie wij spraken. Dat hoeft niet eens te gaan over agressie of geweld door burgers; het kan ook gaan over het ‘gedoe’ als gevolg van een ongegronde klacht in een situatie zonder getuigen. In dat geval kan de bodycam worden gezien als een extra steuntje in de rug, zoals uit dit voorbeeld blijkt:

‘Ik heb een voorval gehad waarbij een man zijn auto moest keren en waar ik vervolgens een klacht over heb gehad. Die klacht heeft anderhalf jaar geduurd. Ik wou dat ik een bodycam had, want dan was het gelijk duidelijk geweest. Nu moest ik langskomen, rapportages schrijven, naar de gemeente toe. Met de bodycam had je met vijf minuten beelden kijken geweten hoe het zat.’

Deze wetenschap zorgt er volgens meerdere agenten met wie wij spraken voor dat zij met meer rust en zelfvertrouwen interacties met burgers aan kunnen gaan. Dat geldt vooral voor politiemedewerkers in de solo-surveillance, omdat zij vaak in een-op-eensituaties staan zonder verdere getuigen. Dit is een goed

voorbeeld van hoe dat kan werken: ‘Je voelt je niet alleen met zo’n camera. Dat klinkt heel apart, maar het is echt zo.’

Alles overziend kunnen we op basis van de enquête en de interviews constateren dat de bodycam waarschijnlijk tot een vergroting van het veiligheidsgevoel heeft geleid. Het effect is niet heel groot, maar wel statistisch significant. En uit de interviews kunnen we afleiden dat mensen de beleidslogica achter de bodycam ondersteunen. Het dragen van de bodycam kan op zich al een kalmerend effect hebben op betrokkenen. Dat betekent dat de hoeveelheid agressie en geweld tegen politiemensen zou moeten dalen door de bodycams. Dat is het onderwerp van het volgende hoofdstuk. En als het toch misgaat, hebben we in elk geval de beelden nog. Dat deel van de beleidslogica – de waarde van opnames – bespreken we in hoofdstuk 8.

Agressie en geweld tegen politie

In het vorige hoofdstuk bleek dat een deel van de politiemensen met een bodycam zich veiliger voelt. Maar een veiliger gevoel is niet de enige indicator in dit onderzoek. Want het idee is dat het veiligheidsgevoel door de bodycam wordt vergroot omdat die een kalmerend effect heeft op interacties tussen burgers en politie. Of dat zo is, moet je kunnen zien aan de feitelijke hoeveelheid geweld en agressie tegen politieambtenaren. In de beleidslogica in het begin van dit rapport hebben we beschreven waarom dat zo moet zijn en waarom het dus gerechtvaardigd is ook naar de resultaten op deze indicator te kijken. Er is nog een reden om dat te doen. In een eerdere versie van de beleidsnotitie van de Eenheid Amsterdam was het hoofddoel van de bodycam niet het verbeteren van het veiligheidsgevoel, maar van de feitelijke veiligheid:

‘De veiligheid van de politieambtenaar, en in het bijzonder die op het basisteam, vormt voor de Eenheidsleiding het uitgangspunt voor deze pilot. Juist daar, op straat en in de buurt, omdat men daar een verhoogd risico kent. Die medewerkers worden tijdens assistentieverzoeken en meldingen waarbij een optreden van de politie verwacht wordt, regelmatig geconfronteerd met situaties waarbij zij op verbaal en fysiek geweld stuiten en daarbij in voorkomende gevallen zelfs letsel oplopen. Het is de bedoeling om hen in situaties die uit de hand dreigen te lopen van een extra middel, een bodycam, te voorzien om in die situaties zo snel mogelijk te kunnen de-escaleren dan wel te disciplineren.’ (Nationale Politie – Eenheid Amsterdam 2017)

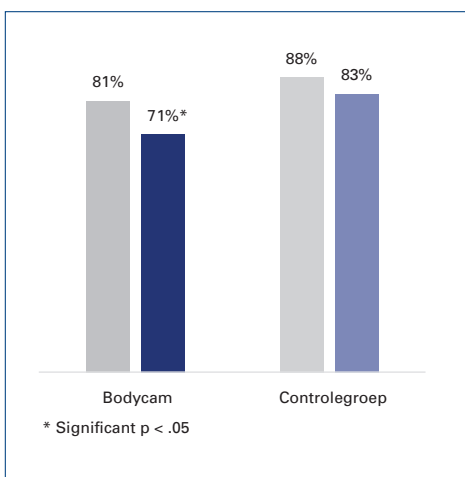
Interessant aan het citaat is dat niet alleen een doel wordt benoemd (minder verbaal en fysiek geweld), maar ook een mechanisme dat moet worden geactiveerd: de-escaleren of disciplineren voordat situaties uit de hand lopen. Dat is een goed teken, omdat het laat zien dat de politie begrijpt dat het belangrijk is mechanismen expliciet te benoemen. Dat geeft richting aan de praktijk. Het is ook een prettige bijkomstigheid voor dit onderzoek, omdat het een opzet mogelijk maakte met meer bewijskracht dan de eerdere proeven met bodycams.

Hierover is in de inleidende hoofdstukken al eerder geschreven waar het ging over mechanismen en contexten.

Het was in eerste instantie dus de bedoeling dat de bodycam zou voorkomen dat politiemensen worden geconfronteerd met verbaal of fysiek geweld. Later werd dat als het ware doorvertaald in het uiteindelijke hoofddoel het veiligheidsgevoel te verbeteren. In dit hoofdstuk kijken we niet naar dat hoofddoel, maar naar het tussenliggende doel: het voorkomen van geweld tegen politieambtenaren.

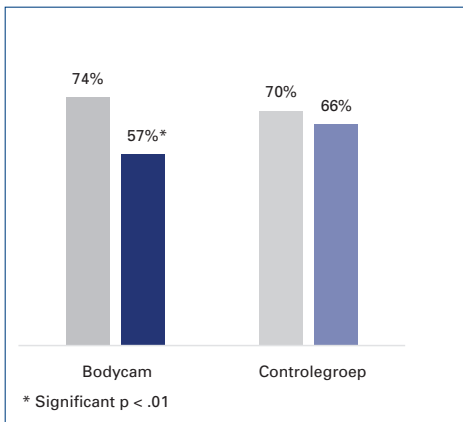
6.1 Lastig gedrag, bedreiging en lichamelijk geweld

Uiteraard zouden we graag precies willen weten hoe vaak politieambtenaren worden geconfronteerd met geweld. Maar er zijn geen perfecte informatiebronnen voor en dus moeten we ons baseren op enquêtevragen en interne registraties. We beginnen met de enquête. Daarin is aan de deelnemende respondenten gevraagd hoe vaak zij het afgelopen jaar persoonlijk met agressie of geweld zijn geconfronteerd door burgers. Dat hebben we apart gevraagd voor lastig gedrag, serieuze bedreigingen en lichamelijke agressie. We vergelijken de antwoorden van de respondenten in de teams met bodycams ('Bodycam') met die van de respondenten in de teams zonder bodycams ('Controlegroep'). Uiteraard doen we dat wederom door de 0-meting en de 1-meting naast elkaar te zetten: de 'voor'-en-'na'-vergelijking.

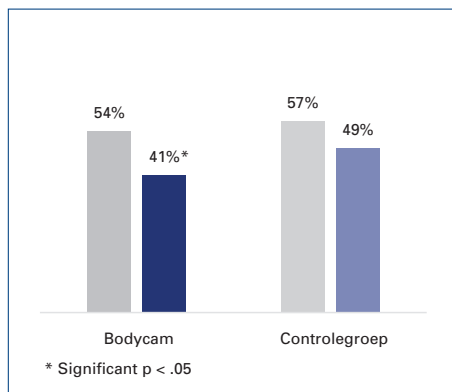
Figuur 6.1: Percentage slachtoffers van lastig gedrag 'voor' en 'na'

In de wijkteams waar bodycams werden uitgetest daalde het percentage slachtoffers van lastig gedrag van 81% naar 71%. Dat is een statistisch significante daling ($p < .05$). In de teams waar geen bodycams zijn gebruikt, zien we ook een daling in dezelfde periode: van 88% naar 83%. Die daling is echter niet significant en moet dus aan toevallige verschillen tussen de twee steekproeven worden toegeschreven. Kortom: lastig gedrag daalde wel in de teams met bodycams en niet in de teams zonder bodycams.

Figuur 6.2: Percentage slachtoffers van serieuze bedreiging of intimidatie 'voor' en 'na'

Als we kijken naar serieuze bedreigingen en intimidatie zien we een nog duidelijker verschil tussen de teams met bodycams en de teams zonder bodycams. Toen de pilot met bodycams nog moest beginnen werden drie op de vier respondenten geconfronteerd met serieuze bedreigingen en intimidatie: in de experimentele groep en in de controlegroep. In de teams waar bodycams zijn geïntroduceerd daalde dat slachtofferschap van 74% naar 57%. Dat is een statistisch significant verschil ($p < .01$). In de teams zonder bodycams zien we zo'n effect niet. We zien wel een lichte daling van 70% naar 66%, maar die is niet significant en is dus aan toevallige fluctuaties tussen de twee metingen te wijten.

Figuur 6.3: Percentage slachtoffers van lichamelijke agressie 'voor' en 'na'

Ook het percentage slachtoffers van lichamelijke agressie is in de teams met bodycams significant gedaald: van 54% naar 41% slachtoffers. In de controlegroep was ook een daling (van 57% naar 49%) maar die was – net als bij de twee andere vormen van agressie en geweld hierboven – niet significant.

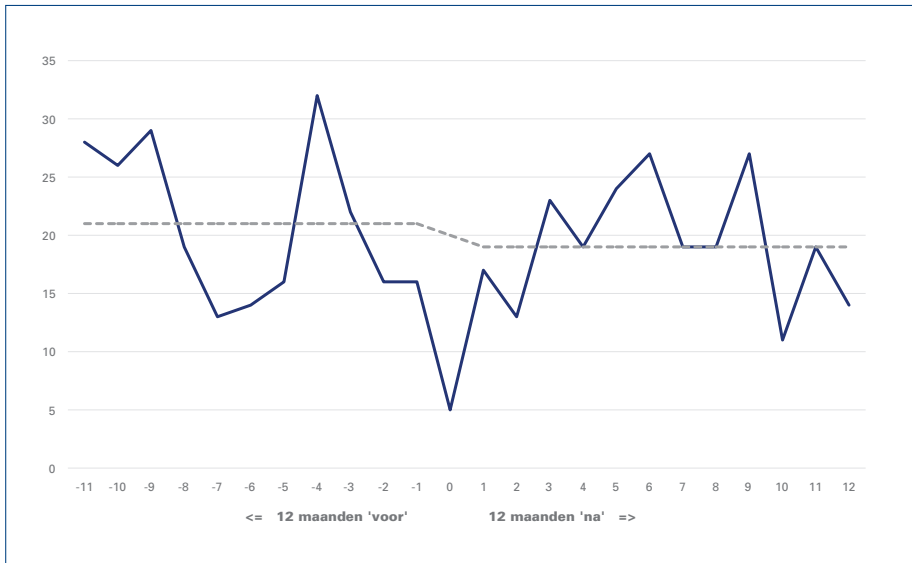
Kortom: voordat de bodycams in gebruik werden genomen verschilden qua slachtoffercijfers voor agressie en geweld tegen politiemensen de teams in de experimentele groep en de teams in de controlegroep niet van elkaar. Na de pilot met bodycams is de veiligheid van politiemensen in de teams met bodycams significant verbeterd op elk van de drie onderzochte indicatoren: minder lastig gedrag, minder serieuze bedreigingen en intimidatie en minder lichamelijke agressie. In de teams zonder bodycams is hoegenaamd niets veranderd – in elk geval niet statistisch significant.

Het is voor het eerst dat in Nederland hard bewijs is geleverd voor het preventieve effect van bodycams. We zijn echter nog niet klaar, want we weten niet waar de oorzaak ligt: aan de kant van de burger of van de agent? Of allebei? Dat is de uitdaging voor het volgende hoofdstuk. Daarnaast moeten we de cijfers met voorzichtigheid interpreteren – daar kom ik aan het eind van dit hoofdstuk op terug.

6.2 GTPA: geweld tegen politieambtenaren

Als politiemensen geconfronteerd worden met agressie of geweld, moeten ze dat incident registreren en de 'GTPA-code' toekennen: Geweld Tegen Politie Ambtenaren. De Eenheid Amsterdam heeft speciaal voor dit onderzoek alle GTPA-registraties aangeleverd voor de periode van mei 2016 tot en met augustus-

tus 2018. Dat geeft ons de mogelijkheid om – afhankelijk van het moment waarop in elk team de bodycams werden geïnstalleerd – een vergelijking te maken van de twaalf maanden ‘voor’ de bodycams en de twaalf maanden ‘na’. We vergelijken wederom de teams met bodycams en de teams zonder bodycams. Dat betekent dat we ook bij deze GTPA-cijfers, net als bij de slachtoffercijfers in de vorige paragraaf, de hoogst mogelijke bewijskracht halen: een experimentele opzet.

Figuur 6.4: Geweld tegen politieambtenaren in teams met bodycams (de doorgetrokken lijn is het aantal incidenten per maand, de stippellijn is het gemiddelde voor de periode van twaalf maanden ‘voor’ en de periode van twaalf maanden ‘na’ voor alle teams in deze experimentele groep)

Het eerste wat opvalt aan deze grafiek is dat het aantal geregistreerde incidenten veel kleiner is dan het werkelijke aantal incidenten. In alle teams met bodycams samen werden per maand gemiddeld twintig voorvallen van geweld tegen politieambtenaren geregistreerd. We weten uit de enquête dat 78% van de politie-medewerkers in de doelgroep het afgelopen jaar lichamelijke agressie heeft meegemaakt. Een kwart van hen overkwam dat zelfs vier keer per jaar of vaker. Als we dat extrapoleren naar alle medewerkers in de Eenheid Amsterdam betekent dit dat er alleen al in de noodhulp en solo-surveillance elk jaar minstens vierduizend van dit soort incidenten moeten zijn gebeurd. In de GTPA-registraties tellen we in de hele Eenheid Amsterdam in een jaar tijd maximaal drie- tot vierhonderd registraties: een factor tien lager dus. Er is een aanzienlijke onder-

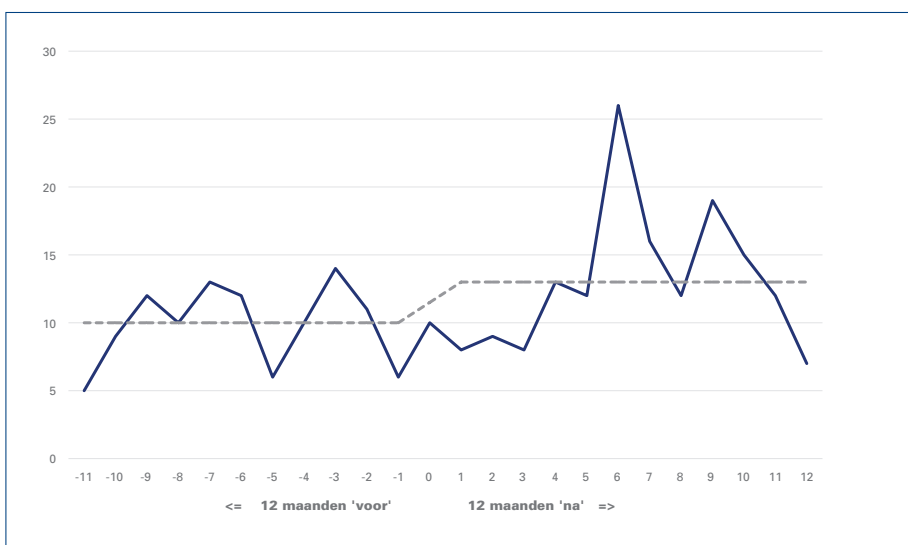
registratie, zelfs als we aannemen dat de resultaten uit de enquête wellicht een overschatting van de werkelijke omvang van de problematiek opleveren.

Een tweede opvallend punt is dat de grafiek flink op en neer gaat: een extra reden om voorzichtig te zijn met het gebruik van de cijfers. Bij dit soort kleine aantallen kunnen kleine veranderingen in de registratiebereidheid grote gevolgen hebben. En we moeten voorzichtig zijn met de wijze van beschrijven: een stijging van vijf naar vijftien incidenten is niet echt schokkend te noemen, maar als we schrijven dat het aantal incidenten met 200% is gestegen, klinkt dat als een enorme verslechtering.

Kortom: we moeten oppassen met deze cijfers. Maar als we ze aggregeren kunnen we er wel iets mee. We clusteren daarom alle teams waar bodycams zijn geïnstalleerd tot de experimentele groep en berekenen het gemiddelde aantal GTPA-registraties voor de twaalf maanden 'voor' de bodycams en de twaalf maanden 'na' de bodycams. Dat is de stippellijn in de grafiek.

Het blijkt dat het gemiddelde aantal registraties van geweld tegen politieambtenaren na invoering van de bodycam in de experimentele groep (dus de teams met bodycams) is gedaald van gemiddeld 21 naar gemiddeld 19 geregistreerde incidenten per maand.

In de teams zonder bodycams is het aantal geregistreerde geweldsincidenten

Figuur 6.5: Geweld tegen politieambtenaren in teams zonder bodycams: de controlegroep (de doorgetrokken lijn is het aantal incidenten per maand, de stippellijn is het gemiddelde voor de twaalf maanden 'voor' en de twaalf maanden 'na' invoering van bodycams in de andere teams)

tegen politieambtenaren in de onderzoeksperiode juist gestegen: van gemiddeld 10 naar gemiddeld 13 geregistreerde geweldsincidenten per maand.²¹ Ook in deze teams is het aantal registraties echter vrij klein en zien we grote pieken en dalen: de cijfers fluctueren dus flink en dat maakt het aannemelijk dat ze niet alleen iets zeggen over de hoeveelheid geweld tegen de politie, maar ook iets over de discipline waarmee politiemensen dit soort incidenten al dan niet registreren.

De belangrijkste conclusie is dat na invoering van de bodycams minder geweldsincidenten tegen politieambtenaren werden geregistreerd in de teams met bodycams. In de teams zonder bodycams zien we geen daling. Sterker nog: daar werden juist meer geweldsincidenten tegen politieambtenaren geregistreerd. De experimentele onderzoeksopzet rechtvaardigt de conclusie dat het de bodycams moeten zijn geweest die dit verschil hebben veroorzaakt; op alle andere punten waren de teams in de experimentele groep en de teams in de controlegroep immers gelijk. Maar we moeten oppassen niet te snel conclusies te trekken – daarover gaat de volgende paragraaf.

6.3 Voorzichtig met overhaaste conclusies

Het is verleidelijk op basis van de cijfers in dit hoofdstuk al te concluderen dat de bodycams hebben gewerkt zoals werd beoogd: in de teams met bodycams werd minder geweld en agressie gepleegd tegen politieambtenaren dan in de teams zonder bodycams. Dat zien we in de enquête en in de GTPA-registraties. Er zijn echter verschillende redenen om geen snelle conclusies te trekken.

Over de risico's van de GTPA-registraties hebben we het hierboven al gehad, maar ook voor de enquêtecijfers gelden enkele nuanceringen. Allereerst moeten we een opmerking maken over het verschil tussen de teams in de experimentele groep en de controlegroep. Er waren per team in de 'experimentele groep' vier bodycams beschikbaar en die waren lang niet altijd in gebruik. Dat betekent dat ook in de experimentele groep heel veel contacten tussen politie en

21 Het totale aantal incidenten in de controlegroep is lager dan in de experimentele groep omdat er minder teams in de controlegroep zaten: de meeste teams kregen immers bodycams en die teams zitten bij deze analyse van de GTPA-registraties allemaal in de experimentele groep. Het gaat in deze paragraaf niet om het absolute aantal registraties, maar om het relatieve verschil tussen 'voor' en 'na' en tussen de 'wel'- en 'niet'-conditie.

publiek zijn geweest zonder dat een bodycam aanwezig was. We kunnen niet zeggen wat er zou zijn gebeurd als bodycams bij nog meer contacten aanwezig zouden zijn geweest.

Ten tweede was het gebruik van de bodycams vrijwillig. Dat betekent dat de bodycam vooral zal zijn gebruikt door mensen die de bodycam wel zien zitten. Hun collega's die niet met bodycams willen werken of eerst de kat uit de boom willen kijken, hebben niet met een bodycam gewerkt. Wellicht was het effect van de bodycams anders geweest (of zelfs negatief) als het verplicht zou zijn geweest een bodycam te dragen. Over deze bias in de onderzoeksresultaten is voorafgaand aan de pilot regelmatig gesproken, maar de leiding van de Eenheid Amsterdam hield vast aan het uitgangspunt dat de bodycam vrijwillig moest zijn. Dus kunnen de uitkomsten van dit onderzoek niet worden gegeneraliseerd naar een situatie waarin bodycams niet vrijwillig, maar verplicht zijn. In één wijkteam (Diemen/Ouder-Amstel) hebben we een aanvullende 'proef binnen de proef' gedaan om te zien wat er zou gebeuren als iedereen een bodycam meeneemt. Dat aanvullende experiment wordt beschreven in hoofdstuk 10.

Ten derde spreken cijfers nooit voor zich: je kunt op basis van louter een 'kale' experimentele onderzoeksopzet wel een bewijs leveren voor het effect van de bodycam, maar dat wil niet zeggen dat je ook begrijpt welke mechanismen werkzaam waren. Een interessante vraag is bijvoorbeeld wie eigenlijk zijn gedrag heeft veranderd: de burger, de agent of allebei? Hierna komen die mechanismen aan bod en gaan we op zoek naar de verhalen achter de cijfers.

Het alziende oog

7.1 Effect op wie?

In het voorgaande hoofdstuk bleek dat in de teams met bodycams minder gewelddadige confrontaties tussen burgers en politie waren dan in teams zonder bodycams. Dat is natuurlijk goed nieuws. Maar wat is de oorzaak van die verbetering: waren burgers minder agressief of stelden politiemensen zich professioneler op? Of allebei? Dit is een complexe vraag die in de meeste onderzoeken naar bodycams geen aandacht krijgt. Dat komt doordat je niet kunt meten aan welke kant van de bodycam het effect zich heeft voorgedaan: je hebt niets aan kale cijfers. Een van de invloedrijkste bodycamonderzoekers in de Verenigde Staten verzuchtte in 2014 al dat er te weinig aandacht is voor de complexiteit van interacties tussen politiemensen en burgers:

‘Interacties tussen politie en publiek zijn zeer complex en er zijn daarom ook altijd meerdere verklaringen mogelijk voor een daling van het aantal klachten tegen de politie of bijvoorbeeld een daling van geweld tegen of door de politie. Eén mogelijkheid is dat burgers door bodycams minder klachten indienen, bijvoorbeeld omdat ze weten dat hun verhaal direct zal worden weersproken door de beelden. Als dat het geval is, is een daling van het aantal klachten dus niet veroorzaakt door een corrigerend effect van de bodycam, maar door een verandering in de manier waarop burgers klachten indienen. De andere mogelijke verklaring is dat klachten wel dalen door gedragsverbetering (het “beschavende effect” van de bodycam) – nog even afgezien van de vraag of dat effect zich nou aan de kant van de burger, van de politie of van allebei voordeed. Verreweg de meeste onderzoeken kunnen die verschillende mogelijkheden niet uit elkaar houden. Er moet meer onderzoek worden gedaan waarin de onderliggende dynamiek van dit soort interacties wordt blootgelegd. Nog meer “kale” cijfers over het aantal klachten en geweldsincidenten helpen ons niet te begrijpen hoe bodycams echt werken.’ (White 2014 – mijn vertaling)

Die constatering klopt nog altijd en daarom doen we hier een poging die kluwen te ontwarren op basis van de interviews. Een definitief antwoord levert dat niet op, maar we kunnen wel meer inzicht geven in de complexiteit van de-escalatie.

7.2 Wat politiemensen denken

Politiemensen zijn vaak geneigd te denken dat de bodycam meer effect heeft op burgers dan op hun eigen gedrag. Dat blijkt zelfs het geval te zijn in de Verenigde Staten, waar de bodycams nota bene zijn bedoeld om gedrag van politiemensen in positieve zin bij te sturen. Uit een enquête onder ruim 400 politiemensen in de Verenigde Staten die met een bodycam werken blijkt dat een kwart van de ondervraagde agenten (23%) zegt dat hun eigen gedrag verandert: de bodycam werkt als een soort geheugensteuntje en vergroot hun zelfbewustzijn. De bodycam geeft agenten een duwtje in de goede richting en zorgt ervoor dat ze professioneler gaan handelen. Aan de andere kant is in dit Amerikaanse onderzoek de groep die denkt dat de bodycam vooral het gedrag van burgers verandert, met 38%, bijna twee keer zo groot.

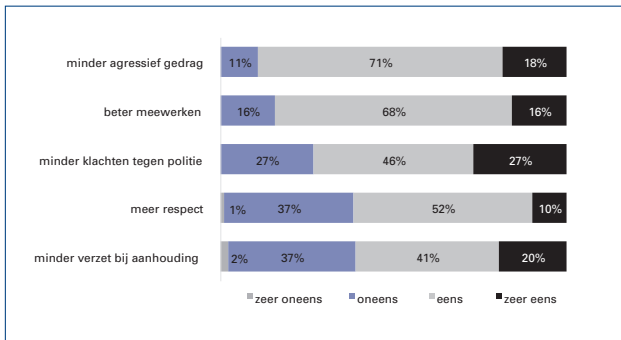
Amsterdamse politiemensen zijn het waarschijnlijk overwegend eens met hun Amerikaanse collega's: ook zij denken namelijk dat de bodycam meer effect heeft op burgers dan op politiemensen. Zoals een Amsterdamse agent met wie wij spraken het zei: 'Over het algemeen gaat men zich keurig gedragen en is men op zijn hoede over wat men tegen de politiemedewerker zegt.'

Dit citaat gaat over 'men', maar het is duidelijk dat daarmee niet de drager van de bodycam wordt bedoeld of een collega die in beeld komt, maar de burgers met wie die agent praat. Een ander zei:

'Ik merk echt een groot verschil, zeker alleen, als je hem hebt of niet hebt. Heel veel mensen die hou je staande en dan zeg ik: "Kijk, luister, ik heb een bodycam." Dan zie je ze gelijk dimmen. Dan werken ze negen van de tien keer gelijk mee en zijn ze gelijk een stuk rustiger.'

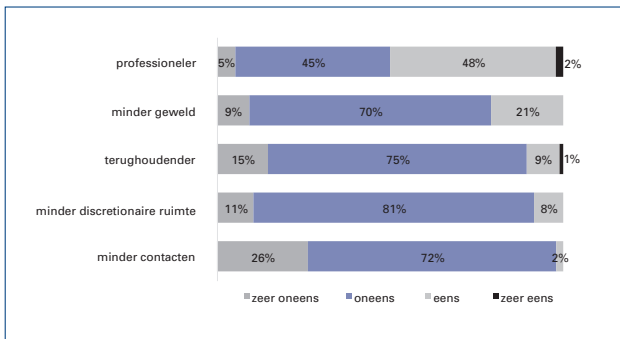
Hetzelfde beeld zien we als we kijken naar de antwoorden die Amsterdamse politiemensen gaven op tien stellingen in de enquête. Verreweg de meeste respondenten denken dat bodycams wel invloed hebben op burgers. Dat zien

we terug in figuur 7.1. Minder agressieve burgers, ze werken beter mee, minder klachten, meer respect en minder verzet bij aanhoudingen.

Figuur 7.1: Hebben bodycams invloed op burgers?²²

De groep politiemensen die denkt dat bodycams invloed hebben op politiemensen is aanzienlijk kleiner. Dat zien we terug in figuur 7.2. Bodycams hebben nauwelijks invloed op het aantal contacten met burgers, de discretionaire ruimte van agenten, hun terughoudendheid of geweldstoepassing. Alleen bij de stelling dat bodycams zorgen voor professioneler optreden van de politie denkt een redelijke grote groep dat dit het geval zal zijn.

Figuur 7.2: Hebben bodycams invloed op politieambtenaren?²³

- 22 In deze twee grafieken staan – net als eerder in dit rapport – alleen de antwoorden van respondenten die in de tweede peiling aangaven dat ze zelf de Iwitness hadden gedragen: de ervaringsdeskundigen. Voorts is de categorie ‘weet niet-geen antwoord’ weer buiten de centeringsbasis gehouden (die categorie telt dus niet mee in de 100%), waardoor de antwoorden op de stellingen onderling beter vergelijkbaar worden. In bijlage 3 staan de tabellen met alle antwoordcategorieën voor alle respondenten voor beide peilingen.
- 23 De stellingen over de invloed van bodycams op burgers zijn ‘positief’ geformuleerd: dus hoe meer mensen het eens zijn met de stelling, hoe beter. Dat geldt niet voor alle stellingen over de invloed van bodycams op politieambtenaren. Of het goed of juist slecht is als de politie door bodycams bijvoorbeeld terughoudender optreedt is niet eenduidig vast te stellen.

Het algemene beeld is dus dat politiemensen denken dat burgers hun gedrag aanpassen en de politie niet. Maar bij de stelling dat politieambtenaren professioneler gaan handelen door bodycams zien we een niet te verwaarlozen groep die wel degelijk verwacht dat bodycams óók effect zullen hebben op het gedrag van politiemensen. Kortom: als je wat dieper onder de oppervlakte kijkt, zie je dat het vereenvoudigde beeld ook nuances kent. Politiemensen zien ook in dat de bodycam niet alleen ‘naar voren’ effect heeft, maar voor een deel ook ‘naar achteren’ – dus richting de politieambtenaar die de bodycam draagt.

En we zien nog een tweede interessante nuancering bij de stelling dat burgers minder verzet zullen plegen bij een aanhouding. Een groep van maar liefst 40% van de ondervraagden verwacht niet dat bodycams daar effect op zullen hebben. Dat klopt uiteraard ook: niet alle burgers zullen op slag veranderen door bodycams: sommige mensen laten zich bijsturen, maar andere trekken zich nergens wat van aan, bijvoorbeeld omdat ze agressief zijn of onder invloed van alcohol of drugs.

7.3 Wat burgers zien en horen

Het is de bedoeling dat bodycams de veiligheid van politiemensen vergroten door een corrigerend gedrag op agressieve burgers. Uit de sociale psychologie weten we dat de meeste mensen geneigd zijn zich beter te gedragen als ze worden bekeken door anderen. Vreemde ogen hebben een *civilizing* effect op ons gedrag. Het is ook bewezen dat camera’s zo’n beschavend effect op ons kunnen hebben (Elffers 2013, Van Bommel 2015). Dus is de logica achter de bodycam als volgt: mensen die weten dat ze worden gefilmd met een bodycam zullen geneigd zijn zich beter te gedragen. De cruciale vraag wordt dan dus hoeveel mensen zich realiseren dat er een bodycam is en hoeveel mensen op grond daarvan hun gedrag in positieve richting bijstellen. Helaas kon binnen het beschikbare onderzoeksbudget geen peiling onder burgers worden gehouden om dit te meten. Het zou goed zijn als er een vervolgonderzoek zou komen dat zich volledig op het perspectief vanuit de burger zou richten. Hier kunnen we alleen indirecte informatie presenteren: wat de politie denkt dat burgers zien.

Aandacht voor de bodycam: wat de politie deed

Allereerst de zichtbaarheid van de bodycam. In veel landen is een bodycam een *black box* op een donker uniform, zoals op de foto links. Bodycams in andere kleuren, bijvoorbeeld in het geel, kunnen de zichtbaarheid in zo'n geval vergroten. De Nederlandse politie draagt uniformen met gele strepen en daarop valt een zwarte bodycam natuurlijk beter op.

Figuur 7.3: Drie kleurcombinaties van bodycam en uniform. Links en midden zijn foto's uit de Verenigde Staten, rechts een foto uit de Eenheid Amsterdam (Flight 2018b)

Maar hoeveel mensen weten hoe een bodycam eruitziet? Zien mensen het verschil tussen een bodycam en, bijvoorbeeld, een portofoon of een ander apparaat dat politiemenen bij zich dragen? De afdeling communicatie van de Eenheid Amsterdam heeft een aantal activiteiten ontplooid om de bodycam bekendheid te geven. Allereerst is er een persbericht verspreid toen de pilot van start ging. Dat bericht werd opgepikt door een aantal nieuwsmedia. In een aantal kranten – de papieren en de digitale varianten – stonden artikelen, inclusief een foto van een politieman met bodycam. Dat zal de bekendheid zeker ten goede zijn gekomen. Ook op de website van de politie staat een speciale pagina over de pilot in Amsterdam: www.politie.nl/amsterdambodycams. Daarnaast heeft de afdeling communicatie van de Eenheid Amsterdam op verzoek van het wijkteam op het Leidseplein visitekaartjes en stickers gemaakt met een QR-code die verwijst naar de internetpagina van de politie over bodycams.

Figuur 7.4: Visitekaartje om publiek te informeren over de bodycams met link naar webpagina

We hoorden overigens dat de stickers niet op de bodycams werden geplakt omdat ze te groot waren en dat de visitekaartjes niet werden uitgereikt omdat de meeste politiemensen daar het nut niet van inzagen. Maar we spraken ook politiemedewerkers die actieve communicatie juist wel een goed idee vinden. Het is niet alleen netjes om mensen te waarschuwen dat ze worden gefilmd, het vergroot ook het preventieve effect. Een agente plakte zelf een waarschuwing onder de bodycam zoals in figuur 7.5 te zien is. Zij zei hierover:

‘Ik merkte dat ik de hele tijd moest zeggen dat de opname werd gestart op grond van artikel 3, het hele riedeltje, ik hou van volledigheid. Ik zag dat het soms positief en soms negatief werkte. Toen heb ik de sticker gemaakt, zodat de burger het meteen zelf kan lezen.’

Figuur 7.5: Eigen initiatief om aandacht op de bodycam te vestigen

De meeste mensen die met de politie in aanraking komen hebben waarschijnlijk wel wat anders aan hun hoofd dan de vraag of de agent met wie ze praten al dan niet een bodycam draagt. Dus kan het helpen als de betreffende politiefunctionaris expliciet de aandacht op de bodycam vestigt, door de bodycam duidelijk zichtbaar aan te zetten of door er mondeling op te wijzen. In het beleidskader stond daar het volgende over:

‘Er wordt door de gebruiker vooraf mondeling of door het voor een ieder duidelijk zichtbaar dragen van de bodycam melding gemaakt als beeld en geluid wordt opgenomen in de openbare ruimte, tenzij dit vooraf niet mogelijk is. Indien mogelijk wordt achteraf alsnog aan betrokkenen/verdachten kenbaar gemaakt dat opnames gemaakt zijn; dan wel worden deze personen met het opgenomen beeld & audio geconfronteerd.’ (Nationale Politie 2017a)

Deze genuanceerde instructie resulteerde in een eenvoudige vuistregel op de werkvloer: ‘Je moet het zeggen als je een opname maakt’. De Iwitness kondigt zichzelf overigens ook aan als op de opnameknop wordt gedrukt. Dan klinkt een audiofragment met de tekst: ‘Start audio en video recording’. Dat was volgens een aantal mensen met wie wij spraken niet altijd goed te verstaan in situaties met veel omgevingslawaai, maar in de meeste andere situaties zal het prima hebben gewerkt.

Wat de burger ervan merkt

Uit onderzoek in de VS is gebleken dat de meeste mensen die door de politie worden gefilmd met een bodycam zich dat niet meer kunnen herinneren als ze er na afloop naar worden gevraagd. In een onderzoek onder 250 mensen wist slechts 29% zich te herinneren dat ze een bodycam hadden gezien (White, Todak & Gaub 2017). In een onderzoek onder 400 mensen met recent politiecontact, ook in de Verenigde Staten, was dat 38% (McClure e.a. 2017). En in de gevallen dat de agent geen bodycam droeg, dacht nog altijd 27% van de mensen dat er wel een bodycam was.

We weten zoals gezegd niet hoeveel burgers in de Eenheid Amsterdam de bodycam bewust waarnemen omdat daar geen onderzoek naar is gedaan. Aan het eind van dit rapport staan suggesties voor onderzoek onder burgers, want het is

een cruciale stap in de beleidslogica. Hier baseren we ons op wat de politiemedewerkers ons hebben verteld, maar deze vragen zouden eigenlijk beantwoord moeten worden door burgers zelf. Vier op de vijf agenten die met een bodycam hebben gewerkt (78%) zeggen in elk geval dat ze altijd mondeling meedeelden aan burgers als ze een opname met de bodycam begonnen. En volgens 70% was het voor burgers altijd duidelijk te zien dat ze een bodycam droegen.²⁴ Het onderzoek in de VS laat echter zien dat dit waarschijnlijk een te rooskleurige inschatting is. Lang niet iedereen weet dat er een bodycam is. Dat betekent logisch doorredenerend dat het onwaarschijnlijk is dat de effecten die we in de vorige hoofdstukken hebben beschreven, volledig zijn veroorzaakt door gedragsverandering bij de burgers en totaal niet bij de politie.

7.4 De balans

Dit onderzoek kan geen glashelder antwoord geven op de vraag of de bodycam meer invloed heeft op burgers of op de politie. Maar we hebben wel een eerste poging gedaan de kluwen te ontwarren en aan te geven welke fenomenen een rol spelen: brede communicatie, zichtbaarheid, mondelinge waarschuwingen en dergelijke. We weten ook dat veel politiemensen geneigd zijn het effect van bodycams vooral aan de kant van de burger te verwachten: zij denken zelf hun gedrag niet veel te veranderen. Het enige effect dat volgens een grote groep aan de kant van de politie zichtbaar zal zijn is dat ze zich professioneler zullen gedragen. Maar voor de rest zullen ze *grosso modo* doen wat ze altijd al deden.

Aan de kant van de burger verwachten veel politiemensen juist wel een beschavend effect – dat is in dit hoofdstuk beschreven. Er is echter een gerede kans dat politiemensen dit effect van de bodycam op burgers overschatten. De bodycam wordt namelijk lang niet door iedereen bewust waargenomen, de mondelinge waarschuwing wordt niet altijd gegeven of gehoord en de bodycam neemt ook niet voortdurend op. Dus het is waarschijnlijk dat in elk geval een deel van de in de vorige hoofdstukken beschreven positieve effecten op agressie en geweld niet te danken zijn aan ‘bravere burgers’ maar aan ‘professionelere politie’.

Of zou het de combinatie van beiden zijn? Het zou natuurlijk best kunnen dat politiemensen zich professioneler opstellen én dat burgers minder agressief

24 We hebben weer een selectie gemaakt van degenen die zelf met de lwtiness hebben gewerkt en van de antwoorden uit de tweede peiling.

worden. Een Amerikaanse politiechef vatte dat mooi samen door erop te wijzen dat de bodycam niet zozeer invloed heeft op de burger óf de politie, maar op de situatie waarin die twee elkaar treffen: ‘The body camera brings down the temperature in the room.’²⁵

Daarmee bedoelde hij dat iedereen die zich bewust is van de camera – dus politie en burgers – zich iets meer volgens de sociale normen gaat gedragen. Daardoor escaleren confrontaties minder snel en dat werkt weer door in toekomstige contacten. Eigenlijk doet het er dan niet toe wie er precies als eerste in beweging kwam door de bodycam en wie daar vervolgens op reageerde: het is het eindresultaat dat telt.

25 Deze opmerking werd gemaakt door de chef van een Police Department van een middelgrote stad in het oosten van de Verenigde Staten op een bijeenkomst over bodycams; gespreksnotities in bezit van de onderzoeker.

De waarde van opnames

In dit hoofdstuk kijken we naar de opnames die met de bodycams gemaakt zijn. Daarmee gaan we dus een stap verder dan de aanpak van de Eenheid Amsterdam, die immers koos voor een focus op veiligheidsgevoel. Dat doen we omdat het vanuit de drie mechanismen (voor-tijdens-achteraf) logisch is om ook te kijken wat je aan opnames hebt. Maar een waarschuwing vooraf is op zijn plaats: de resultaten in dit hoofdstuk komen uit een proeftuin waar de leiding van de eenheid er bewust voor heeft gekozen het gebruik van opnames zo min mogelijk te stimuleren. De uitkomsten kunnen in een andere context waar wel wordt gekozen voor het maximaal gebruiken van opnames dus heel anders zijn. Daar komen we aan het eind van dit hoofdstuk op terug.

8.1 Logisch en veelbelovend

Het gebruik van opnames van bodycams, bijvoorbeeld voor opsporing en vervolging, is een veelbelovende toepassing van bodycams – zo bleek uit het literatuuronderzoek. Dat is ook logisch: opnames kunnen een goede weergave van feitelijke gebeurtenissen geven en ze bevatten vaak meer informatie dan een geschreven proces-verbaal. Opnames zijn soms ook betrouwbaarder dan het menselijk geheugen en videobeelden kunnen emoties en hectiek van een bepaalde gebeurtenis vaak beter overbrengen dan een geschreven tekst. Kortom: het gebruik van opnames van bodycams is op papier een zeer veelbelovende toepassing en zo wordt het ook door veel praktijkmensen gezien. Dat zien we in de Eenheid Amsterdam maar ook in andere landen: er zijn veel voorbeelden die laten zien dat beelden van bodycams bruikbaar en belangrijk waren (Flight 2017).

In de Eenheid Amsterdam stond het gebruik van opnames niet boven aan de lijst met doelen van de bodycam. Toch is het de moeite waard aandacht aan dat onderdeel te besteden – vooral omdat het zo'n logische toepassing van de bodycam is. Dat vonden de Amsterdamse politiemedewerkers die de enquête invulden ook. Geheel in overeenstemming met de officiële doelstelling van de pilot

vonden zij het voorkomen van agressie en geweld het belangrijkste doel van de bodycam. Maar op nummer twee stond het gebruiken van opnames voor waarheidsvinding en op nummer drie stond het gebruik van opnames als bewijsmateriaal voor opsporing en vervolging. Een Amsterdamse agent met wie wij spraken gaf een perfecte beschrijving van de beleidslogica en verwoordt goed hoe veel van zijn collega's denken over de bodycam:

‘Mijn ervaring is dat mensen al een tandje lager gaan omdat je hem draagt. En als je in je eentje werkt is er niemand die je zo een oor kan annaaien. Dan staat het er maar op, weet je wel.’

Dus ook in de Eenheid Amsterdam vinden agenten het logisch de bodycam niet alleen te gebruiken om incidenten te voorkomen, maar ook opnames te maken voor registratie, waarheidsvinding, opsporing en vervolging. In dit hoofdstuk kijken we daarom ook naar deze toepassing van bodycams – ook al was het dus geen expliciet doel van de pilot. Eerst geef ik een overzicht van de buitenlandse ervaringen en daarna beschrijf ik de ideeën van politiemedewerkers in Nederland en in de Eenheid Amsterdam. Vervolgens gaan we naar de empirische resultaten: het aantal gemaakte opnames en het aantal gebruikte opnames.²⁶

Buitenlands onderzoek

In het buitenland is redelijk wat robuust onderzoeksmateriaal beschikbaar over de waarde van opnames van bodycams. Er zijn vijf empirische onderzoeken verricht naar het gebruik van bodycamopnames voor opsporing en vervolging van strafbare feiten (Flight 2018a):

- In Schotland bleek dat verdachten vaker schuld bekennen als met een bodycam opnames waren gemaakt van het incident. Daardoor hoefden veel minder zaken op zitting te worden behandeld (Fyfe 2011).

26 Het zeer arbeidsintensieve werk om het gebruik van alle gemaakte opnames te achterhalen is gedaan door Sharon Vuijk, masterstudente criminologie, tijdens een stage van een half jaar bij de Eenheid Amsterdam. Zij heeft niet alleen gekeken naar de logfiles en de formulieren, maar ook veel interviews gehouden met politiemensen om te praten over de opnames en de mogelijke waarde daarvan voor politiewerk. De beschrijving van de acht casussen in dit hoofdstuk is daaraan te danken. De stage heeft geleid tot haar afstudeerscriptie met als titel: *De Bodycam, meer dan een alleen een veiligheidsmaatregel? Een verkennend onderzoek naar het gebruik van bodycambeelden binnen de politie-eenheid Amsterdam*.

- In Canada nam het aantal *guilty pleas* (schuldbekentenissen) met 30% toe in zaken waar videobewijs beschikbaar was. De helft van de ondervraagde agenten (49%) had zelf al één of meer zaken meegemaakt waarin opnames van bodycams een bekentenis aan een verdachte ontlokten (Edmonton Police Service 2015).
- In Australië legden verdachten van mishandeling sneller een bekennende verklaring af om een rechtszaak te voorkomen als ze wisten dat er bodycam-opnames van hen waren gemaakt. Dat leverde een aanzienlijke kosten- en tijdsbesparing op voor de politie. In zaken die wel op zitting kwamen, leverden videobeelden een hoger percentage veroordelingen op. Daardoor nam het aantal slachtoffers dat aangifte kwam doen van mishandeling ook toe: niet alleen van huiselijk geweld, maar ook van mishandeling en bedreiging door onbekenden (Queensland Police Service 2017).
- In het Verenigd Koninkrijk bleek dat zaken met bodycambeelden significant vaker tot een aanklacht leidden dan zaken zonder bodycamopnames. Daardoor gingen meer zaken naar de rechter. Het was nog te vroeg om te kunnen zien of dit ook in meer veroordelingen of zwaardere straffen resulteerde. De agenten met bodycams waren enthousiast omdat opnames veel beter weergeven hoe de situatie echt was, met alle emoties en stemverheffingen van het moment. Zij hadden het vertrouwen dat de zaken die zij hadden aangebracht vaker tot een veroordeling zouden leiden (Owens, Mann & McKenna 2014).
- In de Verenigde Staten hebben opnames van bodycams de dossieropbouw in gevallen van huiselijk geweld verbeterd: verdachten werden vaker gedagvaard en vervolgd (Katz e.a. 2015). Verder bleek uit een enquête onder honderden officieren van justitie (*state prosecutors*) dat 80% van hen de bodycam positief beoordeelde (Merola e.a. 2016).

Er is inmiddels dus redelijk wat ondersteuning uit het buitenland voor de stelling dat opnames van bodycams bruikbaar zijn voor opsporing. Interessant aan bovenstaand overzicht is ook dat opnames van bodycams niet alleen bruikbaar blijken als het cruciale stukje bewijs. Beelden zijn veel vaker richtinggevend in de fase van onderzoek en opsporing, dan als bewijslast bij de uiteindelijke vervolging en berechting. Een belangrijke voorwaarde is overigens wel een goede technische en organisatorische koppeling tussen de ketenpartners om deze mogelijke meerwaarde van bodycams daadwerkelijk te verzilveren.

Nederlandse ervaringen

Vraag aan een willekeurige voorbijganger waarom de politie bodycams gebruikt en ze zeggen waarschijnlijk iets over beelden opnemen of bewijsmateriaal. Ook politiemensen zelf vinden dat de meest logische toepassing van bodycams. Onderzoek uit 2018 in opdracht van het Landelijk Project Bodycams onder ruim vijfhonderd politiemedewerkers uit heel Nederland die betrokken waren bij een van de 32 proeftuinen²⁷ leverde deze top drie op voor wat je met bodycams zou kunnen doen:

- 1 Bewijs bij strafzaken.
- 2 De-escalatie geweld.
- 3 Informatie voor onderzoek en opsporing.

Bewijsmateriaal in strafzaken staat bovenaan, dan volgt de-escalatie van geweld en daarna volgt het gebruiken van opnames voor onderzoek en opsporing. Dat laatste is interessant: opnames hoeven niet op het bureau van een officier van justitie of rechter te belanden om toch van waarde te zijn geweest voor onderzoek en opsporing. Opnames kunnen de politie op allerlei manieren helpen, bijvoorbeeld bij waarheidsvinding, bij de reconstructie van een gebeurtenis, voor het vastleggen van een plaats delict, voor het uitsluiten van een verdachte of juist om een ander in the picture te krijgen. We hoorden ook dat beelden handig zijn om het signalement van een verdachte te verbeteren. Zoals een van onze gesprekspartners het zei: 'Je weet dan niet alleen welke kleur zijn schoenen hadden, maar ook van welk merk ze waren.'

Er zijn nog veel meer mogelijkheden om iets met opnames van bodycams te doen. Ze kunnen worden gebruikt om klachten tegen politiemensen te behandelen of voor onderzoek naar geweldsgebruik door politiemensen. Ook voor interne veiligheids- of integriteitsonderzoeken kunnen beelden van bodycams nuttig blijken. In Nederland zijn ook de educatieve en communicatieve mogelijkheden van bodycams uitgetoetst. Bodycams zijn al gebruikt voor verschillende doelen:

27 Het betreffende onderzoeksrapport was nog niet gepubliceerd op het moment van schrijven: het is in vertrouwen ter beschikking gesteld voor dit onderzoek.

- **Intervisie**
In de Eenheid Noord Holland zijn in drie gemeenten (Haarlem, Hoorn en Purmerend) bodycams gebruikt voor coaching van politiemensen ter verbetering van het politieoptreden op straat en om de mogelijkheden van leren en werken met bodycams in de praktijk te testen (Dammer & Van der Steen 2018).
- **De Confrontatie**
De Confrontatie is een project in een aantal steden in andere regionale eenheden, dus niet in de Eenheid Amsterdam. Dronken tieners worden met een bodycam gefilmd door politiemensen. Een paar dagen later worden ze – meestal samen met hun ouders – uitgenodigd op het politiebureau om de beelden te bekijken. Die confrontatie met hun eigen gedrag moet ervoor zorgen dat hun gedrag verbetert. In de Eenheid Amsterdam is besloten de bodycam niet te gebruiken voor de confrontatie. Wij weten echter van minstens één voorbeeld waarin opnames op een dergelijke wijze zijn gebruikt; de casus wordt beschreven in dit hoofdstuk.
- **Communicatie over politiewerk**
Politievlogger Jan-Willem uit de eenheid Midden-Nederland plaatst wekelijks bodycamfilmpjes over zijn werk op YouTube. Die zijn inmiddels zo'n dertig miljoen keer bekeken (stand 1 oktober 2018). Ook andere eenheden hebben een kanaal op YouTube; PRO247 uit Rotterdam is het bekendste voorbeeld (19 miljoen views). Ook in de Eenheid Amsterdam zijn enthousiaste politiemensen die de bodycam graag zouden gebruiken om het publiek een kijkje in de keuken van de politie te geven. Politievlogger Tess uit Zuidoost deed dat al, maar is er tijdelijk mee gestopt omdat het haar te veel vrije tijd kostte. Daarnaast waren er initiatieven van medewerkers in de teams Zeeburg en Nieuw West. De leiding van de Eenheid Amsterdam heeft bij aanvang van deze pilot besloten dat de bodycams hier niet voor mochten worden gebruikt. Daarom laten we deze toepassing buiten beschouwing in dit rapport.

De situatie in de Eenheid Amsterdam

Het gebruik van opnames van bodycams werd door de Amsterdamse politie voor de duur van de pilot naar de achtergrond verwezen – zo stond het in het beleidskader. Daarmee doelde de eenheidsleiding op alle vormen van gebruik: opsporing, klachten, onderwijs en sociale media. Er zouden zeker situaties kun-

nen ontstaan, aldus het document, waarbij ‘bijvangst’ op die andere onderdelen toch belangrijk kan zijn. Maar doelbinding werd nog belangrijker gevonden. De eenheidsleiding vond het een te groot risico dat er nog geen eenduidig beleid binnen het Openbaar Ministerie bestond en dat jurisprudentie ontbrak. Daarom werd de toegang tot de opnames beperkt tot:

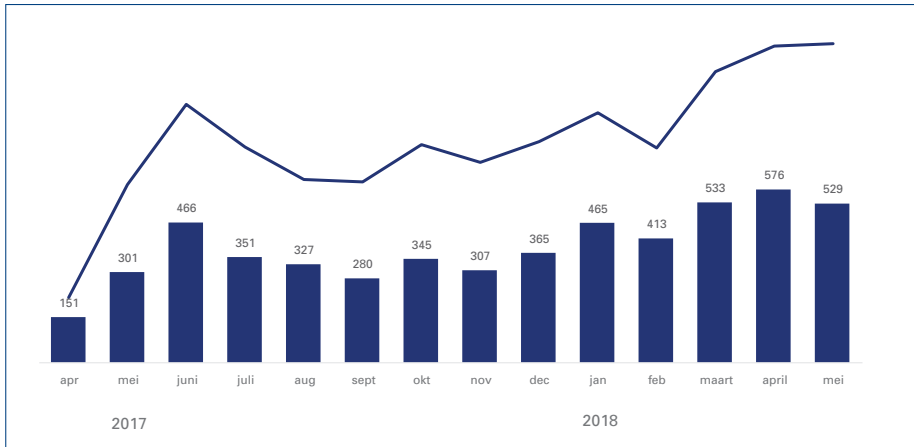
- Officier van Justitie voor opsporing op grond van Wetboek van Strafvordering.
- Team Veiligheid, Integriteit en Klachten na goedkeuring door chef van de Eenheid Amsterdam.

Andere functionarissen hadden geen toegang tot de opnames en al helemaal niet voor andere doelen. Ook in de praktijk werd het gebruik van opnames achteraf ontmoedigd. Initiatieven om iets met de beelden te doen werden door de leiding van de eenheid consequent afgeremd, vaak daarbij de opmerking: ‘Dat mag niet van de gemeenteraad.’ Dat gebeurde bijvoorbeeld toen een paar Amsterdamse politiemensen in het voorjaar van 2018 aan de eenheidsleiding vroegen of ze opnames van bodycams mochten gebruiken voor trainingen. Dat werd afgeraden. Zelfs opsporing mocht hooguit ‘bijvangst’ zijn en dat heeft er onmiskenbaar toe geleid dat opnames minder vaak zijn geraadpleegd dan als de teugels wat dat betreft volledig zouden zijn losgelaten.

Dit laat echter onverlet dat ook de bodycams in de Eenheid Amsterdam wel degelijk een opnameknop hadden die kon worden ingedrukt als de drager dat nodig vond. Hierna kijken we hoe vaak ze dat deden en hoe vaak er vervolgens iets met die opnames is gedaan.

8.2 Opnames gemaakt

In de periode van veertien maanden waar we cijfers over hebben, dus van april 2017 tot en met mei 2018, zijn in totaal 5409 opnames gemaakt met bodycams. In figuur 8.1 is het aantal opnames per maand weergegeven (de staafbalken).

Figuur 8.1: Aantal gemaakte opnames per maand (de lijn geeft weer hoe vaak bodycams zijn gebruikt)

Het aantal opnames groeide in de loop van de pilot: in mei 2017 werden driehonderd opnames gemaakt (dus gemiddeld tien per etmaal in de hele eenheid) en in mei 2018 ruim vijfhonderd (gemiddeld ruim vijftien per etmaal).

Omdat we alleen de ‘kale’ statistieken hebben kunnen raadplegen, weten we niets inhoudelijks over de opnames. We weten niet eens hoe lang de opnames waren. Elke keer dat de opnameknop werd ingedrukt telt als een opname, dus die kan variëren van een seconde tot een opname van meerdere uren. In het begin zullen veel mensen de bodycam en de opnameknop even hebben uitgeprobeerd en dat zal de oorzaak zijn van de piek in de maand juni 2017.

In figuur 8.1 staat ook een lijn: die geeft aan hoe vaak de bodycams zijn meegenomen. Die lijn is eerder in dit rapport al gepresenteerd. De lijn laat zien dat er een zeer sterke correlatie bestaat tussen het aantal keren dat bodycams worden meegenomen en het aantal opnames dat wordt gemaakt. In mei 2018 werden de bodycams in totaal zo’n duizend keer gebruikt en dat leverde ongeveer vijfhonderd opnames op: dus één opname voor elke twee keer dat een bodycam is gedragen. Aan het begin van de pilot was die verhouding precies hetzelfde.

Het belang van richtlijnen

Het is moeilijk te zeggen of vijfhonderd opnames per maand met bijna negentig bodycams veel of weinig is. Wel weten we dat in een andere proeftuin met veel minder bodycams veel meer opnames werden gemaakt. Ook weten we uit Amerikaanse studies dat het aantal opnames per bodycam daar vaak veel groter is. Agenten in Mesa (VS) maakten bijvoorbeeld gemiddeld 71 opnames per persoon per maand (Mesa Police Department 2013). Maar komt dat doordat daar meer incidenten zijn of doordat de richtlijnen anders zijn? Die tweede verklaring is aannemelijker, zo blijkt uit de studie in Mesa. Toen de richtlijn werd veranderd van ‘always on’ (alles filmen) naar ‘discretionary’ (zelf kiezen) halveerde het aantal opnames per shift. Waarschijnlijk zegt het aantal opnames dat in de Eenheid Amsterdam is gemaakt dus meer over de instructies dan over iets anders. Geef je mensen de instructie alle interacties met burgers op te nemen, dan krijg je veel opnames. Als je ze daarentegen instrueert alleen opnames te maken als iemand geweld tegen je gebruikt, krijg je weinig opnames.

8.3 Opnames opgevraagd

In elk team waar bodycams werden geïnstalleerd moesten de gebruikers natuurlijk wennen aan de camera's. In het begin maakten veel politiemensen een testopname die ze vervolgens op het scherm op de achterkant terugkeken. Daarnaast zijn in de eerste weken van het gebruik op elk team een aantal opnames aan de kerninstructeur van dat team beschikbaar gesteld. Ook op latere momenten gebeurde dat nog weleens, maar alleen als er geen enkel risico aan zat, zoals bij een filmpje over een aanhouding:

‘Het is een beschikbaarstelling om draagvlak en enthousiasme voor het gebruik van bodycams te creëren. Formeel bestaat die mogelijkheid niet. Maar soms is het gewoon zo’n gaaf filmpje, is het afbreukrisico niet zo groot en kunnen we persoonlijke afspraken maken over het niet verder verspreiden van de beelden.’

Overigens weten we uit interviews met gebruikers dat een deel van hen regelmatig de opnames bekeek op de bodycam zelf. Daar komen we in de paragraaf over leren en trainen op terug.

Van Pandora naar een onderzoeksmap

Om bodycamopnames te kunnen bekijken en verder te gebruiken, moeten ze eerst van de Pandora-server worden gekopieerd naar een ‘onderzoeksmap’. Dat is een plek op het netwerk waar leden van een onderzoeksteam alle digitale informatie over een bepaald onderzoek opslaan. Sommige onderzoeksmappen hebben maar één of twee teamleden en één of twee bestanden, andere onderzoeksmappen zijn echter toegankelijk voor een heel wijkteam en bevatten bijvoorbeeld alle informatie over alle inbraken in een wijk. Welke personen toegang krijgen tot welke informatie wordt bepaald door de leider van het onderzoek.

Bodycamopnames mochten volgens de interne afspraken van de Eenheid Amsterdam alleen beschikbaar worden gesteld aan zo’n onderzoeksmap als een officier van justitie of rechter-commissaris de beelden vorderde voor opsporingsonderzoek. De enige andere reden om beelden van de Pandora-server te mogen gebruiken was als de eenheidsleiding opnames ter beschikking stelde aan het team Veiligheid, Integriteit en Klachten voor het behandelen van een klacht.

Verzoeken om opnames van gemeentelijke toezichtcamera’s of beveiligingscamera’s ‘veilig te stellen’ worden in de Eenheid Amsterdam altijd gedaan middels het indienen van een verzoek bij het Team Technisch Toezicht. Daarvoor is binnen de Eenheid Amsterdam het Formulier Vordering Camera of ‘FOVORCAM’ ontwikkeld. Op dat formulier kan een aanvrager informatie geven over het incident waar hij of zij graag beelden van wil hebben als die beschikbaar zijn. Op het formulier staan gegevens over de aanvrager en over het incident, inclusief uiteraard de plaats, datum en tijdsindicatie. Het Team Technisch Toezicht gaat vervolgens op zoek in de opgeslagen camerabeelden of ze relevante opnames kunnen vinden. Het was de bedoeling dat het TTT dit ook zou gaan doen voor de bodycams, maar dat is niet gelukt in de periode dat dit onderzoek liep. Het lukte niet de videoserver aan de praat te krijgen die nodig was om het TTT zelf opnames te kunnen laten bekijken en beschikbaar te stellen. Alle aanvragen zijn tot de zomer van 2018 – dus bijna anderhalf jaar nadat de pilot met bodycams begon – behandeld door de persoon die de applicatie heeft gebouwd. Begin juli 2018 is het gelukt de software werkend te krijgen en vanaf dat moment konden de medewerkers van het Team Technisch Toezicht in de centrale cameratoezicht-ruimte zelf de beeldaanvragen verwerken en bodycambeelden verstrekken. Dat was na de onderzoeksperiode en dus gaat onderstaande tekst alleen over de eerste periode waarin aanvragen nog niet door het TTT werden behandeld.

Aanvraagformulieren

Van de start van de pilot in maart 2017 tot en met juni 2018 zijn in totaal 74 opnames opgevraagd via het FOVORCAM-formulier. Daarnaast bleek dat er – zo hoorden we van de systeembeheerder die alle opnames beschikbaar stelde – vier keer een opname is geleverd zonder dat daar een formulier voor was ingevuld. Dus in totaal zijn 78 opnames opgevraagd.

In 54 gevallen zijn ook daadwerkelijk bodycamopnames beschikbaar gesteld in een onderzoeksmap. Dat wil dus zeggen dat ongeveer één op de honderd opnames is opgevraagd. De andere opnames zijn automatisch opgeschoven naar het langetermijnarchief waar de opnames na een jaar definitief worden verwijderd.

Alle aanvragen zijn bestudeerd en daaruit blijkt het volgende:

- De aanvragen komen uit twintig verschillende teams, maar we zien duidelijke verschillen in activiteit per team. De vijf meest actieve teams waren verantwoordelijk voor de helft van alle aanvragen. In de andere vijftien teams ging het om één of hooguit twee aanvragen in de loop van ruim een jaar tijd: bijna nooit dus.
- Bijna de helft van alle aanvragen is afkomstig van tien personen; de andere (ongeveer veertig personen) deden elk één aanvraag.

Op het FOVORCAM-formulier kan de aanvrager ook een indicatie opnemen waar het betreffende voorval over gaat. Daar staat dan vaak een term als ‘mishandeling’ of ‘onderzoek hennepplantage’ of ‘rijden zonder rijbewijs’. In verreweg de meeste gevallen – namelijk 64 van de 78 aanvragen – hebben de aanvragen betrekking op het type incidenten waar de basispolitiezorg in de Eenheid Amsterdam in haar dagelijkse werk als wetshandhaver mee wordt geconfronteerd. Denk aan zaken als diefstallen, drugsdeals, straatroof en dergelijke. Blijkbaar was er in die 64 gevallen een reden om de bodycamopnames voor een onderzoeksteam op te vragen. Wat de reden voor de aanvraag precies is, wordt echter niet gevraagd op het FOVORCAM-formulier, dus daar kunnen we niets over zeggen.

In iets meer dan een kwart van de aanvragen, 21 van de 78, staat er iets op het formulier waaruit blijkt dat de opname *zou kunnen* gaan over geweld tegen politieambtenaren: bedreiging, aanhouding, belediging of mishandeling. Maar net als in het gewone bedrijfsprocessensysteem staat bij de incidentcode nooit wie

het slachtoffer was: politie of een ander. Dus het kan ook een mishandeling, bedreiging of belediging zijn geweest waarbij de politie geen van beide partijen was. In drie aanvragen staat expliciet dat het incident te maken had met een klacht tegen de politie.

Van vier aanvragen staat op het formulier dat de beelden als ‘bruikbaar’ zijn beoordeeld; van twee aanvragen weten we dat de beelden ‘niet bruikbaar’ waren. Voor alle andere aanvragen, dus ruim zeventig stuks, staat hierover niets op het formulier.

Uit de FOVORCAM-formulieren kunnen we naast bovenstaande informatie verder niets inhoudelijks afleiden; daar zijn de formulieren trouwens ook niet voor bedoeld. Daarom moesten we een andere methode bedenken om aan inhoudelijke informatie te komen.

8.4 Opnames gebruikt

Elke opname die wordt geleverd aan een onderzoeksteam heeft een uniek identificatienummer. We hebben de Basisvoorziening Handhaving doorzocht voor de 78 aanvragen en vonden in totaal acht processen-verbaal waarin staat dat er opnames met de bodycam zijn gemaakt. In de overige zeventig gevallen was er dus geen proces-verbaal. Dat betekent dat de meeste aanvragen om opnames veilig te stellen niet in het kader van een concreet onderzoek werden gedaan, maar veel meer ‘voor het geval dat’ zijn veiliggesteld door de persoon die de opname maakte.

Dat idee werd bevestigd toen we op zoek gingen naar voorbeelden waarin beelden daadwerkelijk waren gebruikt. Ondanks een groot aantal pogingen en verzoeken kregen we maar een handjevol voorbeelden te horen van concrete casussen waarin opnames waren gebruikt. Die kregen we via mail of telefoon van een paar kerninstructeurs waar we intensief contact mee hebben onderhouden. De kans bestaat dus dat we meer signalen zouden hebben ontvangen als we nog vaker met nog meer kerninstructeurs zouden zijn gaan praten.

Ter aanvulling op de praktijkvoorbeelden die via deze route ‘spontaan’ onze kant op kwamen, hebben we zelf contact gezocht met een deel van de personen die een aanvraagformulier indienden. Het bleek onhaalbaar binnen de beschikbare onderzoeksuren de lijst volledig door te akkeren op gebruik van beelden in de hele strafrechtketen, van politie via Openbaar Ministerie tot aan de recht-

bank. Dat komt trouwens niet alleen door grenzen aan de beschikbare tijd voor dit onderzoek, maar ook doordat er eenvoudigweg geen informatie is gevonden over casussen die naar die organisaties toe zijn gestuurd. Het was zoals gezegd geen hoofddoel om opnames te gebruiken voor opsporing, maar het mocht wel. Wij constateren nu dat het niet is gebeurd.

Dat kan twee dingen betekenen: we hebben niet hard genoeg gezocht of er zijn geen opnames richting de ketenpartners gegaan. Wij hebben ons uiterste best gedaan en geen informatie gekregen over gebruik van opnames door Openbaar Ministerie of rechtbank, maar er werken een paar duizend opsporingsambtenaren bij de Eenheid Amsterdam dus we kunnen het niet met volledige zekerheid zeggen.

Het zou goed zijn als er een vervolgstudie komt waarbij de politiemensen die de opname maakten zelf proberen die te volgen op hun reis *downstream* door de strafrechtketen. Van buitenaf is dat gewoon niet uitvoerbaar omdat de informatie niet wordt geregistreerd en achteraf niet meer te vinden is. In deze pilot is dat een overkomelijk probleem aangezien opsporing geen doel was en in het afgelopen jaar nauwelijks (wij denken zelfs: geen enkele keer) opnames door het Openbaar Ministerie of in een rechtszaal zijn bekeken.

Om toch een idee te krijgen of opnames waardevol zijn, hebben we de spontaan aangebrachte casussen en een klein aantal door onszelf uitgekozen aanvragen dieper uitgezocht door contact op te nemen met de persoon die de opname maakte of gebruikte.

Casus 1a: Klacht

Er is een klacht ingediend tegen een politiefunctionaris vlak na de start van de pilot met bodycams. Het team Veiligheid, Integriteit en Klachten van de Eenheid Amsterdam had toen nog geen idee hoe ze aan de opnames kon komen. Pas na twee maanden werden de opnames beschikbaar gesteld en toen bleek dat geen geluid was opgenomen: de bodycam stond op 'mute'.²⁸ Aangezien de klacht niet ging over wat was gebeurd, maar wat was gezegd, hadden de opnames geen toegevoegde waarde.

28 Het is niet mogelijk te achterhalen wat hier de oorzaak van was. Het kan zijn dat deze agent bewust de microfoon heeft uitgeschakeld, maar dat roept dan wel meteen de vervolgvraag op waarom er überhaupt een opname zou zijn gemaakt. Het ligt dan ook veel meer voor de hand dat de *mute*-knop per ongeluk is ingedrukt bij het starten van de opname. Dat gebeurde – zoals in hoofdstuk 3 is beschreven – wel vaker als iemand de duim op de achterkant van de bodycam plaatste om meer kracht te kunnen zetten bij het indrukken van de opnameknop.

Casus 1b: Klacht

In het gesprek over casus 1a hoorden we dat enige tijd voordat de pilot met bodycams liep, al een keer bodycambeelden zijn gebruikt bij de behandeling van een klacht. Dat was toen gefilmd met een bodycam die door de agent zelf was aangeschaft – met toestemming van de teamchef. Aan de hand van die beelden kon worden vastgesteld dat het verhaal van de klagers niet klopte en de klacht dus niet terecht was.

Casus 2: Integriteit

Een politiefunctionaris was onderwerp van een integriteitsonderzoek. Hierover konden we geen nadere details krijgen, vanwege de vertrouwelijkheid van het onderzoek. Wel vertelde de onderzoeker ons dat hij had gehoord dat de betreffende politiefunctionaris een opname had gemaakt met zijn bodycam die wellicht bruikbaar kon zijn voor het onderzoek. Die beelden werden opgevraagd, maar ze bleken helaas geen toegevoegde waarde te hebben. De betreffende agent had zijn bodycam namelijk pas aangezet na het moment waar de onderzoeker in geïnteresseerd was.

Casus 3: Bedreiging

Deze aanvraag ging over een opname van een situatie waarin de drager van de bodycam werd bedreigd en beledigd. De opnames waren volgens hem goed gelukt: je kon precies horen wat werd gezegd en het was duidelijk dat het een echte belediging en bedreiging was. Of de opnames zijn bekeken door de recherche wist onze gesprekspartner niet – hij had ze voor de zekerheid opgevraagd zodat ze in elk geval niet zouden worden gewist.

Casus 4: Sepot

In een zaak die werd geseponeerd heeft het Openbaar Ministerie na zijn beslissing verzocht de opnames te bewaren voor het geval een aangifte of klacht zou worden ingediend tegen de betrokken politiefunctionaris. De opnames zijn niet bekeken door de recherche of het Openbaar Ministerie en hebben dus ook geen rol gespeeld bij de sepotbeslissing. Dat de beelden niet nodig waren in eerste instantie, maar nu wel moeten worden bewaard, geeft de filmer het gevoel dat de bodycam eigenlijk alleen maar tegen de politie wordt gebruikt en niet ter versterking van hetgeen hij in het proces-verbaal heeft beschreven. Deze politiemans wil nu geen bodycam meer dragen.

Casus 5: Confrontatie

Na een aanhouding van een verwarde man die zijn gezinsleden en de politie bedreigde, zijn de beelden van de bodycam opgevraagd door een wijkagent. Die wilde de beelden graag laten zien aan de aangehouden man – in het bijzijn van zijn advocaat – omdat de man beweerde dat de politie hem had uitgescholden en mishandeld, terwijl hij zelf alleen maar correct gedrag zou hebben laten zien. De beelden maakten ‘enorme indruk’ op hem omdat hij zag hoe bang zijn gezinsleden voor hem waren en hoe correct de politie zich had gedragen. Hij realiseerde zich door de beelden dat hij zichzelf niet meer is als hij drugs heeft gebruikt en besloot hulp te zoeken.

Casus 6: Politiehond

Een hondengeleider achtervolgde een verdachte die zich in een tuin verstopte. Voordat hij de hond op de verdachte afstuurde zette hij zijn bodycam aan en gaf hij een waarschuwing. Die waarschuwing herhaalde hij vervolgens tot wel drie keer, maar de man gaf zich niet over. Toen stuurde hij de hond op de verdachte af die zich daarna wel over wilde geven. De opnames zijn voor de zekerheid opgevraagd zodat ze beschikbaar zouden zijn voor opsporingsonderzoek. Na het inzetten van een geweldsmiddel (en een hond is een geweldsmiddel) wordt namelijk vaak onderzoek gedaan. Daarnaast is besloten de opnames ter beschikking te stellen aan het team hondengeleiders zodat ze konden zien hoe de beeldkwaliteit van de bodycam is en hoe handig het is om in een situatie zonder getuigen met de bodycam vast te leggen dat je afdoende hebt gewaarschuwd.

Casus 7: Schildenprocedure

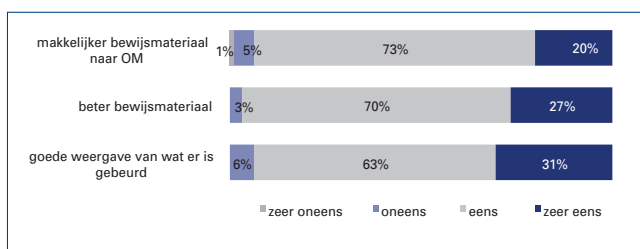
Bij een schildenprocedure schermen politieagenten zich door middel van schilden af van een gevaarlijke verdachte zodat ze die veilig kunnen aanhouden. Door de schilden kan de verdachte zich niet goed bewegen en dus ook niet uithalen met een wapen. De bodycamopnames van zo’n procedure zijn opgevraagd om als educatief materiaal te kunnen gebruiken. Ook wilde de leidinggevende de beelden zelf zien zodat hij de informatie kon gebruiken als input voor een discussie met wetgevingsambtenaren over de vraag of de schildenprocedure ook geschikt is als een psychiatrisch patiënt medicatie toegediend moet krijgen.

Als we deze acht casussen overzien, zien we allereerst hoe groot de diversiteit van politiewerk is. In tweede instantie zien we dat de opnames in geen van deze

acht gevallen zijn bekeken door een officier van justitie of een rechter. Dat bevestigt ons idee dat gedurende ons onderzoek geen opnames aan organisaties buiten de politie zelf zijn geleverd. Toch waren de opnames in deze gevallen waardevol en dat laat zien dat opnames van bodycams, net als in het buitenland, op veel meer manieren bruikbaar kunnen blijken dan puur als bewijsmateriaal. Aangezien het gebruik van opnames geen doel was van de pilot in de Eenheid Amsterdam, is de kans groot dat het gebruik zal toenemen als dat in de toekomst mogelijk verandert.

8.5 De toekomst

In de praktijk hebben Amsterdamse politiemensen geen ervaring op kunnen doen met opnames van bodycams. Bij nader inzien is dat een gemiste kans van deze pilot omdat het een logische toepassing van bodycams is en omdat bijna alle politiemensen met wie wij spraken dat ook zo zien. Ook de politiemensen die de enquête invulden zijn bijna zonder uitzondering enthousiast over het idee opnames als bewijsmateriaal te kunnen gebruiken. Ze denken dat bodycams een goede weergave geven van wat echt gebeurt (94%) en een nog grotere groep denkt dat bodycams beter bewijsmateriaal opleveren (97%). Ook is bijna iedereen van mening dat bodycams het makkelijker maken om bewijsmateriaal aan het Openbaar Ministerie aan te leveren (93%).

Figuur 8.2: Opnames als bewijsmateriaal

We hebben ook nog gevraagd of men denkt dat bodycams tot minder papierwerk zullen leiden. Dat denkt bijna niemand van de ondervraagden – en dat klopt ook. Allereerst zullen degenen die een opname maken dat moeten registreren in het systeem: anders kan niemand anders weten dat er een opname is gemaakt. Uit de interviews blijkt dat lang niet iedereen daartoe bereid is. In veel gesprekken werd zelfs een beetje verbaasd gereageerd op onze vraag of dat dan

niet betekent dat bodycamopnames vrijwel nooit een rol zullen spelen voor opsporing. Dat is vanzelfsprekend het gevolg, maar dat zagen de meeste geïnterviewden niet als een groot probleem. En ze zagen ook geen alternatief: 'Dan zouden we na elke dienst moeten gaan muteren. Dat doet niemand.'

Dat in het beleidskader was opgenomen dat er een mutatie moest worden gemaakt van elke opname die met een bodycam was gemaakt, is dus niet doorgedrongen bij degenen met wie wij spraken. Dat zou aanleiding kunnen zijn om die afspraak strenger te handhaven, maar het verdient de voorkeur een andere geautomatiseerde oplossing aan te bieden waardoor politiecollega's die de opname niet zelf hebben gemaakt toch kunnen ontdekken dat er mogelijk een relevante bodycamopname is voor de zaak waar zij mee bezig zijn.

Een tweede reden waarom bodycams niet tot minder, maar veeleer tot meer papierwerk zullen leiden is van juridische aard. Als een politieambtenaar een proces-verbaal op papier zet, gaat het niet alleen om een feitelijke beschrijving van wat er is gebeurd: minstens zo belangrijk is de ervaring van het moment. Bodycams kunnen daar geen alternatief voor bieden omdat je aan een opname niet kunt zien of een agent zich bedreigd voelt of pijn heeft. Dat laatste is nu juist cruciaal, bijvoorbeeld bij de beoordeling of een agent terecht geweld heeft gebruikt. Ook opnames van bodycams moeten dus worden 'uitgeschreven'.

Ten derde zijn er niet minder, maar meer handelingen nodig als je iets met opnames wilt doen richting het Openbaar Ministerie. Je moet de opname laten veiligstellen en downloaden naar de onderzoeksmap, de opnames bekijken, beoordelen, de relevante gedeeltes markeren en op een gegevensdrager zetten. Daarna moet je controleren of dat goed is gegaan en of de beelden afgespeeld kunnen worden. Dat de bodycam een besparing zal opleveren in de hoeveelheid papierwerk denkt dan ook bijna niemand van de Amsterdamse politiemensen die met een bodycam heeft gewerkt (3%).

8.6 Leren en trainen

Toen de proeftuinen met bodycams eind 2016 werden aangekondigd door de korpschef was een van de doelen het evalueren van het eigen optreden. In de proeftuin in Amsterdam is dat geen doel geweest. Het was niet de bedoeling opnames daarvoor te gebruiken. Maar de bodycams hadden zoals gezegd een

beeldschermje op de achterkant en daarop konden opnames eenvoudig worden bekeken en beluisterd. Dat gebeurde regelmatig omdat veel politieambtenaren dat heel graag wilden. Zoals een van de kerninstructeurs uitlegde: 'Zelf kun je de beelden in principe niet terugkijken. Ja, achter op het schermje. Ik heb dat streng verboden, maar ik kan het ook niet tegenhouden.'

Pas als de bodycam in de *docking* werd gezet, werden de beelden van de bodycam afgehaald en op de centrale server opgeslagen. Daarna mochten alleen de officier van justitie en de eenheidsleiding toestemming geven om de beelden terug te kijken. Maar op de terugweg naar het bureau kon de filmer eenvoudig eigen beelden terugkijken. Het is zeker dat een deel van hen dat dus ook deed. Ongeveer een kwart van de agenten met wie wij spraken kijkt beelden terug op de bodycam. Zij gaven desgevraagd aan dat ze dat niet deden omdat ze van plan waren de beelden te gebruiken als bewijsmateriaal in een opsporingsonderzoek; zij wilden de beelden meestal alleen maar bekijken voor 'zelfreflectie'. Ze willen met eigen ogen zien hoe ze zich in een bepaalde situatie hebben gedragen met als doel daar wat van te leren.

'Ik denk vaak dat ik het goed doe, maar dan zie je dat je het niet meer goed doet en dat het anders moet. Dat je bijvoorbeeld anders over moet komen. Je houding en of je de juiste dingen zegt. Ik denk vaak dat ik "U bent niet tot antwoorden verplicht" heb gezegd. Maar dan blijkt uit de beelden dat ik het toch niet heb gezegd, maar alleen maar drie keer heb gedacht. Dat komt dan allemaal naar voren.'

Alle politiemensen die wij spraken in het kader van dit onderzoek zijn oprecht geïnteresseerd in hun eigen optreden en hoe dat invloed heeft op het gedrag van anderen. Hoe je op iemand afstapt, wat je zegt en hoe je dat zegt bepaalt voor een heel groot deel hoe het gesprek zich verder ontwikkelt. Studenten en nieuwe collega's worden ook actief aangemoedigd te reflecteren op hun eigen optreden: 'Kwam je daar niet een beetje te stevig over?' Of: 'Had je hier niet meer resoluut moeten zijn?'

De bodycams zijn volgens velen een perfect instrument voor het evalueren van je eigen optreden en om dat soort intervisiegesprekken mee te voeren. De beelden helpen mensen inzien hoe ze overkomen op anderen. Ze zien met eigen ogen hoe de personen met wie ze praten reageren. Het komt vaak voor dat de opname iets anders laat zien dan de betrokken politiemensen zich herinnerden. Soms werd de bodycam zelfs structureel op die manier gebruikt, zoals

we hoorden van een agent in opleiding: ‘Mijn coach droeg de bodycam en dan bespraken we een bepaald gesprek of incident achteraf aan de hand van de bodycambeelden.’

Dit werkte heel goed volgens deze agent. En voor de coach zelf bleek het ook handig te zijn omdat die zeker in een hectische situatie niet alles in de gaten kan houden. Door na afloop de beelden te bekijken op het beeldschermje achter op de bodycam kan de coach zich beter focussen op wat de student precies deed. We hoorden een vergelijkbaar verhaal van een agent die als mentor en coach vaak de straat op gaat met jongere collega's. Hij gebruikte het schermje achter op de bodycam ook om tussen de inzet op straat en de terugkeer op het bureau even snel met elkaar te evalueren hoe het ging.

Deze toepassing van de bodycam is onder meer zo populair omdat opnames het veel makkelijker maken om collega's aan te spreken op hun gedrag. Als je opnames kunt laten zien, kun je vaak heel duidelijk aanwijzen wat je precies bedoelt. Dat werkt veel beter dan dat je in het algemeen zegt dat iemands manier van optreden in bepaalde gevallen agressiviteit kan uitlokken. Met dat soort algemene kritiek kunnen mensen vaak niets.

Er is nog een manier waarop de politie opnames van bodycams kan gebruiken: trainingen. Politie mensen moeten hun vaardigheden op peil houden en gaan daarom regelmatig op training. Vaak wordt dan gewerkt met acteurs om te kunnen oefenen met het de-escaleren van agressie. Een aantal kerninstructeurs deed het voorstel om daar opnames van bodycams voor te gebruiken. Echte beelden maken natuurlijk veel meer indruk en blijven dus beter hangen dan een in scène gezette interactie. Ook een operationeel coördinator zag veel potentie in bodycams voor het oefenen van procedures. Het voorbeeld dat hij gaf was dat je in je opleiding leert om naast de deur te gaan staan als je aanbelt, maar dat negen van de tien agenten dat niet doen. Een opname waarin je ziet dat je recht voor de deur staat, maakt het gesprek daarover veel productiever. Je krijgt dan geen welles-nietesdiscussie, maar je kunt meteen de echt interessante vragen gaan bespreken. Dat werd bevestigd in een derde gesprek dat we voerden. Echte opnames uit de praktijk werken beter dan de huidige trainingen:

‘Enerzijds omdat die beelden laten zien wat er in een wijk plaatsvindt. Dat is dus dichtbij. Anderzijds maakt het de kans nihil dat iemand kan zeggen: “Dat doe ik nooit” of “Daar heb ik niks mee”.’

Maar zoals gezegd was het niet de bedoeling van de pilot in de Eenheid Amsterdam om de opnames voor trainingen te gebruiken. Op het beeldscherm op de achterkant van de bodycams zijn regelmatig opnames bekeken, maar alle opnames werden bij terugkomst op het bureau van de bodycam verwijderd en in de centrale opslag geplaatst. Daarna konden ze niet meer worden bekeken en dat is dus ook niet gebeurd.

8.7 Afsluitend

Op de werkvloer hoorden we vaak een zeer korte versie van de afspraken omtrent het gebruik van bodycamopnames: ‘We mogen de bodycams niet voor opsporing gebruiken.’ Dat was niet helemaal hoe het zat, maar politiemensen hebben nu eenmaal liever een simpele vuistregel dan een ingewikkeld en genuanceerd verhaal. En eerlijk gezegd kwam het hier eigenlijk wel op neer.

Dat het veel uitmaakt welke keuze de leiding maakt, hoorden we uit een proeftuin in een andere regionale eenheid. Daar was de proeftuin juist gewijd aan het optimaal faciliteren van het gebruik van opnames. In die eenheid zijn met beduidend minder bodycams veel meer opnames gemaakt dan in de Eenheid Amsterdam. Dus we kunnen wel concluderen dat de bodycamopnames in de Eenheid Amsterdam weinig zijn gebruikt, maar het zou onterecht zijn als daaruit wordt afgeleid dat de opnames ook onbruikbaar waren – dat weten we eenvoudigweg niet.

Alles overziend zijn twee conclusies mogelijk over het gebruik van opnames van bodycams in de Eenheid Amsterdam. De korte conclusie is dat opnames nauwelijks zijn gebruikt. Een langere en volgens ons interessantere conclusie is dat het ‘ontmoedigingsbeleid’ van de leiding van de Eenheid Amsterdam heel goed is doorgedrongen in de rest van de organisatie. Het was niet de bedoeling opnames te gebruiken en dat is dan ook nauwelijks gebeurd. Dat komt dus niet doordat opnames niet bruikbaar waren of door een probleem met de bodycams of met de opslag; het is het resultaat van een bewuste keuze. Als je de mogelijke meerwaarde die bodycams ‘achteraf’ kunnen hebben wel zou willen onderzoeken, moet je het dus anders aanpakken dan in deze pilot is gebeurd.

De onvermijdelijke onderstroom

9.1 Politiewerk is mensenwerk

Of bodycams een succes worden hangt voor een groot deel af van de medewerking van politieagenten zelf. De politie moet meedoen aan het project en het niet alleen maar ondergaan (Landman & Sollie 2018). Voor een succesvolle implementatie moet er iets gebeuren op twee niveaus: in de bovenstroom van de politieorganisatie (beleid, beheer, financiën, richtlijnen) en in de onderstroom (opvattingen, drijfveren, gevoelens). Dat geldt voor elke verandering, maar wellicht in nog sterkere mate voor technische innovaties. Want veel politiemensen hebben de overtuiging dat degenen die de nieuwe technologie willen introduceren niet begrijpen wat politiewerk inhoudt (MacQueen & Bradford 2017). Bodycams zijn ook nog eens extra spannend omdat ze politiewerk in de kern raken. Ze maken zichtbaar wat politiemensen op straat doen en dat is vaak nauwelijks zichtbaar voor hun leidinggevendenden. Elke agent heeft veel vrijheid om zelf keuzes te maken. De bodycam verandert dat en dat maakt het een apparaat waarbij de emoties hoog kunnen oplopen (Shiner 2010).

Agenten kunnen plannen ‘van boven’ heel makkelijk laten mislukken door actieve sabotage of – veel eenvoudiger – door niks te doen (Rosenbaum & McCarty 2017). Dat geldt heel duidelijk ook voor bodycams, want als de bodycam gewoon nooit wordt meegenomen of aangezet, levert hij zeker niet de gehoopte resultaten op. Daarom is draagvlak op de werkvloer hard nodig:

‘Internal buy-in of the technology is imperative, as benefits like transparency and better officer and citizen behavior can only be attained if officers turn on and use the cameras.’ (Gaub e.a. 2016)

Die discretionaire ruimte van agenten kan elke innovatie in de kiem smoren. Daarnaast blijkt dat politiemensen maar heel moeilijk kunnen worden overgehaald hun focus op interventies en opsporing los te laten ten faveure van meer preventieve of proactieve strategieën. Daardoor komt innovatie binnen de poli-

tie vaak neer op hetzelfde werk doen, maar dan met nieuwe technologie in plaats van je werk anders doen met behulp van nieuwe technologie. En dus leveren veel innovaties niet op waar men bij invoering op hoopt: 'We found that technology's effects are complex and contradictory; technological advances do not always produce straightforward improvements' (Koper e.a. 2015).

In Amsterdam was vrijwilligheid het kernwoord in deze pilot. De leiding van de eenheid gaf elke diender de ruimte om zelf te kiezen of ze met een bodycam wilden werken. Het moest voelen als hun eigen product en als ze het niet wilden, hoefden ze niet. Dat klinkt op zich als een heldere lijn, maar vrijblijvendheid brengt ook risico's met zich mee:

'Vijftig jaar politieonderzoek heeft consequent aangetoond hoe belangrijk beleidskaders zijn voor de keuzes die agenten maken en de ruimte die ze zichzelf geven om af te wijken. Beleid doet ertoe. Goed beleid is gedetailleerd en duidelijk, wordt begrepen door de agenten en gehandhaafd. Het is heel simpel: goed bodycambeleid levert een goede bodycampraktijk op.' (White 2018)

De bodycam heeft draagvlak nodig en in die zin is het logisch te veronderstellen dat het goed zal werken als gebruikers maximaal de ruimte krijgen. Maar aan de andere kant kan de bodycam alleen maar 'werken' als de gebruikers weten wat de bedoeling van de bodycams is, als ze het eens zijn met dat doel en als ze de richtlijnen kennen en nakomen. In dit hoofdstuk gaat het over de vraag hoe dat in de Eenheid Amsterdam zat: in hoeverre sloot het beleid aan op de praktijk en hoe werkte het beleid door in de informele onderstroom?

9.2 Vrijwillig of vrijblijvend?

Als je wilt dat agenten zich aan richtlijnen houden, helpt het als ze het in elk geval eens zijn met die richtlijnen:

'Identifying a clear goal for a BWC program is necessary to encourage officers to comply with its components. As demonstrated extensively in criminological research, individuals are more likely to engage in compliant behaviors if they are doing so because they believe it is the right thing to do, rather than to avoid punishment.' (Alpert & McLean 2018)

De duidelijkheid van de Amsterdamse richtlijnen liet echter te wensen over. De afspraken waren gebaseerd op het landelijke kader, maar werden daarna niet aangepast aan praktijkervaringen. Toen het landelijke inzetkader op het intranet van de politie werd gepubliceerd, stonden daar dingen in die de Amsterdamse politiemensen niet kenden uit hun eigen richtlijnen. Nog dezelfde dag verscheen een bericht op intranet – zonder verdere toelichting – dat het landelijke kader niet voor de Eenheid Amsterdam geldt. Dat roept natuurlijk meteen de vraag op welke richtlijnen dan voor Amsterdam gelden en welke niet. Maar daarover werd niets gezegd. Het is wat veel gevraagd om te verwachten dat elke afzonderlijke agent beide documenten naast elkaar zal leggen om zelf de verschillen op te zoeken. Deze communicatie heeft dus ongetwijfeld voor verwarring gezorgd bij een aantal politiemensen. Wellicht heeft het ook voor onzekerheid gezorgd: blijkbaar was men het binnen de verschillende onderdelen van de politieorganisatie nog niet over alle zaken eens en het zou best eens kunnen dat de werkvloer daar last van krijgt.

Een tweede punt was de complexiteit van de richtlijnen. Agenten willen geen moeilijke afwegingen en redeneringen; agenten willen een paar korte vuistregels die ze uit hun hoofd kunnen leren. Het beleidskader was wel in samengevatte vorm beschikbaar, maar daarover zei een van de kerninstructeurs dat zijn collega's zelfs anderhalf A4'tje nog te lang vonden en niet zouden lezen. Dit had een reden moeten zijn om in actie te komen: bodycams leveren alleen maar de beoogde resultaten op als de richtlijnen kloppen, bekend zijn en als politiemensen ze naleven (Ariel e.a. 2016). Maar de projectgroep heeft geen actie ondernomen en het is de vraag of dit effect heeft gehad voor het gebruik van de bodycams in de praktijk.

Opvallend is in elk geval dat een vijfde van de respondenten die de enquête invulden niet wist dat deze proeftuin met bodycams liep in hun eigen Eenheid Amsterdam. Dat was zo bij de 0-meting (20%), maar ook bij de 1-meting een jaar later (22%). En dit waren niet alleen respondenten uit teams waar nog geen bodycams beschikbaar waren: ze kwamen ook uit teams waar al ruim anderhalf jaar met bodycams wordt gewerkt. Dus qua algemene bekendheid van de bodycams is nog verbetering mogelijk.

Uit de enquête blijkt echter dat het doel van de pilot wel goed is doorgedrongen bij de respondenten: het voorkomen van agressie en geweld. Maar men moet dan ook weten hoe je dat doel moet bereiken en daar is het minder goed gegaan. Een kwart van de bodycamgebruikers heeft geen training gekregen over de bediening van de bodycam en de helft heeft geen uitleg gekregen over de richtlijnen. De helft van de gebruikers heeft dus geen uitleg gekregen

over de juridische aspecten, over de instructies wanneer de bodycam aan of uit moet, wie bij de beelden kan en hoe lang de beelden worden bewaard. Dat was ongetwijfeld de reden dat enkele verschillen zijn gevonden tussen het beleid en de praktijk. Het was bijvoorbeeld niet toegestaan in woningen te filmen, maar 63% deed dat wel. Ook mochten de opnames niet worden bekeken voor het opmaken van een proces-verbaal, maar 71% deed dat wel.

De keuze voor vrijwilligheid heeft in het kielzog blijkbaar dus ook vrijblijvendheid naar binnen gehaald. Dat heeft volgens ons bijgedragen aan een aantal onwenselijke fenomenen. Uiteraard is het onwenselijk als mensen de regels niet kennen: die zijn er niet voor niets. Maar wellicht nog erger is dat de bodycam een deel van de gebruikers een ongemakkelijk gevoel heeft gegeven. Het was de bedoeling dat men zich veiliger ging voelen, maar sommige politiemensen waren juist bang voor de bodycam. Daarover gaat de volgende paragraaf.

9.3 Onzekerheid door de bodycam

Het doel van de bodycam was agenten een veiliger gevoel te geven, maar sommige kregen juist een onveilig gevoel van de bodycam. Dat effect heeft zich ook in andere landen gemanifesteerd. Een Amerikaanse agent voelde zich letterlijk onveilig door de bodycam: ‘I feel less safe because I am afraid of using force because of how it will look on the camera.’ (Griffith 2018)

De bodycam kan leiden tot terughoudendheid, zelfs in gevallen dat stevig optreden gerechtvaardigd is. Amerikaanse agenten met bodycams die bang zijn fouten te maken bleken contact met burgers soms uit de weg te gaan en zich terug te trekken: ‘At one extreme, “over-deterrence” and even “inertia” are possible, which are manifested in police withdrawal.’ (Ariel e.a. 2017a)

Dat is ook wel het ‘Ferguson-effect’ genoemd: politiemensen die hun vuurwapen niet meer durven te gebruiken uit angst voor de negatieve publiciteit en rellen die erop kunnen volgen – nog los van de consequenties voor henzelf als blijkt dat ze een verkeerde inschatting hebben gemaakt.

Kunnen de beelden ook tegen mij worden gebruikt?

Er is één vraag die bijna elke politiefunctionaris meteen stelt als ze voor het eerst over bodycams horen: ‘Kunnen de beelden ook tegen mij worden gebruikt?’ In principe is het enige eerlijke antwoord: ‘Ja, dat kan.’ Maar dat wil niet zeggen dat het ook zál gebeuren en zelfs dan zou het voor de organisatie als geheel nog altijd goed kunnen uitpakken omdat het ertoe leidt dat men individueel en collectief kan gaan leren van gemaakte fouten. Dat idee blijkt na verloop van tijd ook wel door te dringen bij degenen die met bodycams werken. Het werd als volgt verwoord door een van onze gesprekspartners:

‘Er zijn collega’s die bang zijn dat de bodycam tegen ze gebruikt wordt. Ik vind dat onzin: als je daar bang voor bent, moet je je misschien afvragen of je niet te vaak over het randje werkt. Je mag best een keer lomp doen op straat als iemand lomp tegen jou doet. Ik zeg ook weleens: “Opflikkeren!” Straks ziet iemand dat, maar daar ben ik niet bang voor. Met smartphones kom je in dat soort situaties nu ook al in de problemen. Ik ben daar niet bang voor: het laat namelijk ook zien wat voor een chaos het soms is.’

Maar zo veel bravoure heeft niet iedereen en al helemaal niet als men nog nooit zelf met een bodycam heeft gewerkt. Een deel van de politiemensen maakt zich grote zorgen over anderen die kunnen meekijken. We bespreken hier de belangrijkste ‘anderen’.

VIK

VIK staat voor Veiligheid, Integriteit en Klachten en deze afdeling behandelt klachten en doet onderzoeken naar mogelijk plichtsverzuim. Een deel van de politiemensen dacht dat het VIK alle opnames van de bodycams zou gaan bekijken, maar dat bleek niet het geval te zijn. Ten eerste heeft het VIK daar helemaal geen tijd voor, maar ten tweede was het ook nooit de bedoeling. Het VIK heeft zelf actief gecommuniceerd over zijn taak en rol. Ze kwamen langs bij een van de eerste bijeenkomsten van de kerninstructeurs en ze publiceerden een intern bericht. Daarin stond dat de eenheidsleiding toestemming moet geven voor het bekijken van beelden in het kader van klachtafhandeling. Maar bij strafrechtelijke onderzoeken kunnen de beelden gevorderd worden. Het VIK benadrukte echter dat bodycambeelden ook in het voordeel van de betrokken agent kunnen werken en daar werd ook een concreet voorbeeld uit het recente verleden van gegeven.

Meldkamer

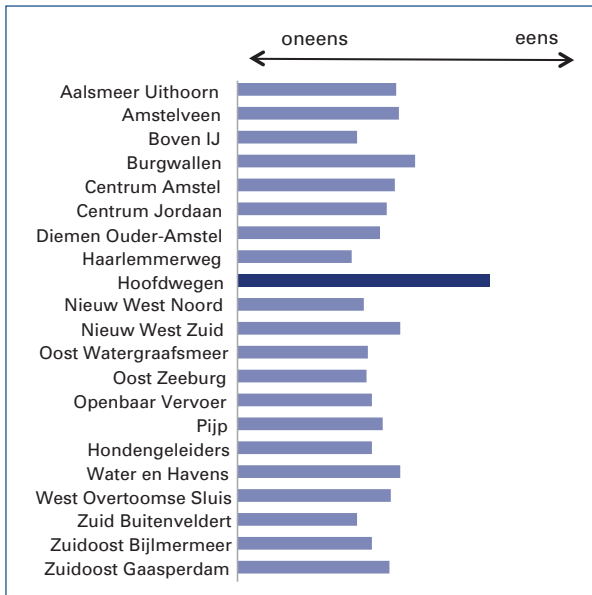
Toen duidelijk werd dat het ook de bedoeling was te gaan werken met bodycams die live zouden worden bekeken in het operationeel centrum leverde dat bij een deel van de politiemensen een ongemakkelijk gevoel op. Vooral het idee dat anderen op afstand zelf zouden kunnen beslissen om de verbinding open te zetten leverde veel weerstand op. Maar we kunnen niet onderzoeken hoe dat in de praktijk heeft uitgepakt, omdat het zoals gezegd niet is gelukt bodycams met rechtstreekse verbinding uit te proberen. In het onderzoek van de Landelijke Eenheid dat in de eerste helft van 2019 verschijnt is dat wel het geval.

De leiding

Ook de leidinggevende is een van de ‘anderen’ die eventueel kan meekijken met beelden van de bodycams – denken sommige politiemensen. Het is een goed idee zo duidelijk mogelijk te communiceren over hoe dat zit. Want anders gaan mensen zelf wellicht dingen bedenken die helemaal niet juist zijn, zoals blijkt uit een opmerking van een respondent in de enquête: ‘Ik heb de bodycam minder gebruikt nadat bekend werd dat de opnames ook gebruikt worden om je functioneren te beoordelen.’

Dat is onzin, maar zo’n verhaal gaat rond en kan het draagvlak voor bodycams bij een deel van de gebruikers laten verdwijnen. Soms neemt dat vrij extreme vormen aan, zoals in het team Hoofdwegen waar de bodycams na een paar maanden zijn weggehaald omdat ze niet werden gebruikt. Er is niet breed gecommuniceerd *waarom* de bodycams daar niet werden gebruikt, maar uit de enquête komt een duidelijke reden naar voren. De medewerkers in dit team zijn het opvallend vaak eens met het idee dat bodycams een manier zijn voor de leiding om politiemedewerkers te controleren (zie figuur 9.1).

Aangezien het principe tijdens de pilot was dat de politie vrijwillig met de bodycams werkt, is het logisch de bodycams weg te halen uit een team waar niemand vrijwillig een bodycam wil dragen. Maar het neemt de onderliggende spanning niet weg: de bodycam maakte een ander, ouder, probleem zichtbaar – meer niet. Overigens blijkt uit de enquête dat de meeste respondenten het geen probleem vinden als hun leidinggevende een steekproef van opnames zou bekijken, als de beelden maar niet worden bekeken waar iedereen bij is en als het doel maar is om ervan te leren.

Figuur 9.1: Stelling: 'Bodycams zijn voor de leiding een manier om politie-medewerkers te controleren'

Collega's

Voor politiemensen is het niet direct bedreigend als de directe collega's bodycamopnames kunnen bekijken: die zien immers wel vaker wat je doet. Maar politiemensen verheugen zich absoluut niet op het gezamenlijk bekijken van opnames. Iemand merkte op dat je in elk geval alle collega's moet vragen of ze het wel willen:

'Dat je niet zomaar alles wat je hebt gefilmd op straat aan hun voorschotelt en zegt: dit en dit kan beter. Want dan heb je toch een beetje het gevoel dat je de hele tijd in de gaten wordt gehouden.'

Dat een veilige leeromgeving van belang is als je opnames voor opleiding wilt gebruiken, hoorden we ook in de andere interviews.

Kortom: een deel van de mensen was onzeker over de vraag of de beelden ook tegen ze kunnen worden gebruikt. Feitelijk is dat alleen het geval als het gaat om strafrechtelijke onderzoeken waarbij de opnames worden gevorderd door het bevoegd gezag. In alle andere gevallen bestaan meer barrières, maar dat wist niet iedereen of het voelde blijkbaar niet veilig voor iedereen. Die onderstroom kan zelfs zo sterk zijn dat de bodycams geen kans maken, zoals in een

van de teams bleek. Maar de bodycam is in zo'n geval niet het probleem: het is de katalysator die een ander probleem dat niets met de bodycam te maken heeft zichtbaarder maakt. Dan is het een logische keuze om eerst wat tijd te willen winnen om iets aan het echte probleem te doen. Maar in andere teams waar de onderstroom op zich positief genoeg is, moet ook rekening worden gehouden met onzekerheid en onwil, en het is de uitdaging om ook daar een passende werkwijze te ontwikkelen. Die uitdaging zijn we aangegaan in het team Diemen/Ouder Amstel.

Proef binnen de proef

Pilots worden vaak succesvol afgerond, want aan de meeste pilots werken alleen maar enthousiaste mensen mee. Als je daarna echter probeert de resultaten van de pilot op te schalen of 'uit te rollen' naar de rest van een organisatie, loop je tegen problemen aan; problemen die je in de pilot nooit hebt meegemaakt. Vandaar dat je in dit soort discussies weleens het volgende hoort: 'Pilots never fail, pilots never scale.' Pilots mislukken nooit, maar ze zijn ook niet schaalbaar.

In de Eenheid Amsterdam was bodycamgebruik zoals gezegd vrijwillig voor elke politiemedewerker. Dat betekent dat we de resultaten van de pilot niet kunnen generaliseren naar de medewerkers die uit zichzelf minder snel geneigd zijn een bodycam te pakken. En dus zijn ook de resultaten van deze pilot niet schaalbaar. Dat probleem heb ik besproken tijdens een van de bijeenkomsten met de kerninstructeurs in de Eenheid Amsterdam. Na afloop van die sessie kwam een van hen naar me toe met het voorstel om het in zijn wijkteam Die-men/Ouder-Amstel anders aan te pakken. Hij wilde proberen iedereen in zijn wijkteam met de bodycam te laten werken zodat we konden zien wat er gebeurt als iedereen meedoet. Die kans hebben we uiteraard met beide handen aangegrepen en we noemden dit de 'proef binnen de proef'.

10.1 De aanpak

In samenwerking met drie medewerkers uit het wijkteam Diemen/Ouder-Amstel is gedurende zes maanden alles in het werk gesteld om het gebruik van bodycams zo veel mogelijk te stimuleren. Ten eerste werd in dit team consequent de boodschap uitgedragen dat de bodycams een ‘standaard’-uitrusting waren voor iedereen die in de noodhulp of solo-surveillance werkt. Ook hier waren de bodycams dus niet verplicht, maar het meenemen werd sterk aangemoedigd. Ten tweede gaven twee kerninstructeurs elke medewerker een persoonlijke uitleg over de bodycam.²⁹ In dat gesprek werd de ‘knoppencursus’ gegeven, maar ging het ook over de richtlijnen voor aan- en uitzetten van de camera, de beleidskaders, het juridische verhaal en de toegang tot de beelden. Ook konden collega’s in dat gesprek – of op een later moment – vragen stellen over zaken waar ze mee zaten. Bijvoorbeeld: ‘Kunnen de beelden ook tegen mij worden gebruikt?’ Ten derde legden deze enthousiaste kerninstructeurs de collega’s totaal in de watten voor wat betreft de techniek en de draagmiddelen. De bodycams stonden in een aparte ruimte waar alles tot in de puntjes werd verzorgd: storingen werden direct verholpen en er waren altijd voldoende draagmiddelen beschikbaar.

Ook qua communicatie zijn alle zeilen bijgezet. Wij zijn als onderzoekers vijf keer op bezoek gekomen om met politiemensen te praten, uitleg te geven over het onderzoek en vragen over bodycams te stellen en te beantwoorden. We hebben ook een paar diensten meegelopen. Verder heeft de teamleiding in de briefing regelmatig aandacht besteed aan de bodycams en de afspraken onder de aandacht gebracht. Verder hebben wij elke twee weken een nieuwsflits gemaakt over bodycams. In elke editie werd aandacht besteed aan een ander aspect van de bodycams: preventie, opsporing en evaluatie met zo veel mogelijk verhalen en foto’s uit de praktijk.

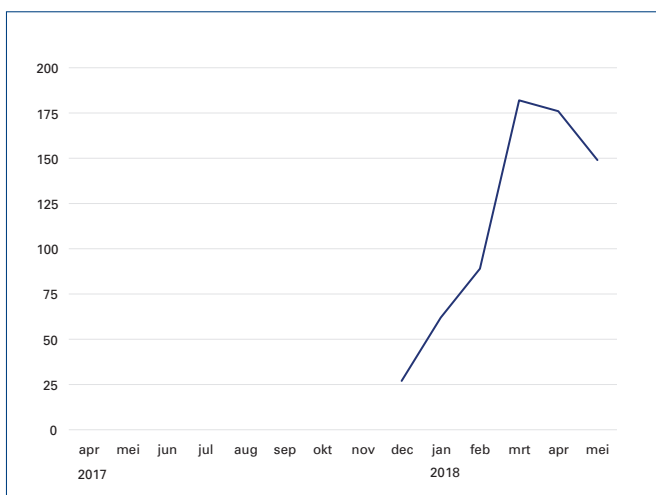
29 Andere kerninstructeurs in andere teams hebben trouwens ook geprobeerd hun collega’s enthousiast te maken over de bodycams. Dat heeft in die teams veel enthousiaste bodycamgebruikers opgeleverd en ook daar leverde het betere kennis en naleving van de richtlijnen op. Natuurlijk is dat de ideale gang van zaken, maar voor dit onderzoeksrapport focussen we op dat ene team waar het meest is geïnvesteerd in de bodycams.

Figuur 10.1: De tweewekelijkse *Nieuwsflits Bodycams* voor wijkteam Diemen/Ouder-Amstel

10.2 Het resultaat

Het effect van deze aanpak op de werkvloer was in één woord verbluffend. Het gebruik van de bodycams steeg exponentieel. In december 2017 ging elk etmaal één bodycam de straat op in dit wijkteam en drie maanden later was het gebruik zes keer zo groot. In geen enkel ander team werden de bodycams zo vaak meegenomen – zelfs niet in teams met twee keer zo veel agenten. Het gebruik is ook in geen van de andere teams zo sterk gegroeid als in dit team.

Figuur 10.2: Diemen/Ouder-Amstel: gebruik bodycams per maand

Maar niet alleen qua gebruik van de bodycams was dit een buitengewoon team: ook op andere punten. In Diemen/Ouder-Amstel heeft bijna elke agent (92%) uitleg gekregen over het apparaat: de ‘knoppencursus’. Dat is beduidend meer dan het gemiddelde in de Eenheid Amsterdam (64%). Ook kreeg bijna iedereen (92%) uitleg van de richtlijnen. Dat is bijna twee keer zo veel als in de rest van de Eenheid Amsterdam (50%). Vooral op dit laatste punt steekt Diemen/Ouder-Amstel met kop en schouders boven alle andere teams uit en het heeft ervoor gezorgd dat in dit team veel minder onzekerheid bestond, bijvoorbeeld over de vraag of beelden ook tegen je konden worden gebruikt. Dat heeft zich vertaald in een enorme groei in het gebruik. Overigens zien we in april en mei 2018 alweer een daling in het gebruik. Dat komt – is onze hypothese – doordat we in die maanden minder actief bezig waren in dit team. Dat laat volgens ons zien dat je in elk geval in de eerste maanden van zo’n project continu zult moeten doorgaan met het enthousiasmeren van gebruikers om ze ‘aan boord’ te hou-

den. Daar komen we in de volgende paragraaf nog op terug bij de geleerde lessen.

Niet alleen de bodycams werden vaker gebruikt in Diemen/Ouder-Amstel, ook de richtlijnen werden in dit team veel beter nagekomen dan in de andere teams. In Diemen/Ouder-Amstel heeft iedereen die de enquête invulde (100%) zich naar eigen zeggen aan de instructies gehouden voor wat betreft het aan- en uitzetten van de bodycam, terwijl dat gemiddeld in de eenheid 80% was.³⁰ Verder gaf 92% naar eigen zeggen altijd een mondelinge waarschuwing als ze de bodycam droegen (gemiddeld in de eenheid: 69%) en 83% kondigde het mondeling aan als ze een opname startten (gemiddeld: 78%).

Of de proef binnen de proef ook heeft geleid tot een groter gevoel van veiligheid of een daling van geweld tegen politieambtenaren kan niet kwantitatief worden onderzocht: daarvoor is het aantal respondenten uit dit wijkteam te klein. Maar kwalitatieve informatie uit de interviews en observaties wijst zeker in die richting. De bevindingen uit de eerdere hoofdstukken die gingen over deze twee onderwerpen zijn bevestigd in dit team. We hoorden van verschillende agenten in dit wijkteam dat de bodycam ze een veiliger gevoel geeft of in elk geval zorgt dat ze zich meer op hun gemak voelen en ook in de solo-surveillance met zelfvertrouwen handelen. Iedereen aan wie we het vroegen kon één of meer recente voorbeelden geven van agressieve burgers die zich kalmer gingen gedragen toen ze op de bodycam werden gewezen.

Kortom: deze proef binnen de proef laat zien dat energie en aandacht veel verschil maken. In dit wijkteam gebruikten politiemensen de bodycams veel vaker dan hun collega's, ze kenden de richtlijnen veel beter en ze hielden zich ook veel beter aan die richtlijnen. Blijkbaar voelden zij meer dan hun collega's in de andere teams de behoefte om mee te doen aan de pilot en om zich te verdiepen in de richtlijnen. Dat is een belangrijk inzicht voor andere teams in de Eenheid Amsterdam, maar ook voor alle andere experimenten met bodycams waar vrijwilligheid het uitgangspunt is. Aanschaffen van technisch goed werkende bodycams en goede opslag en software is buitengewoon belangrijk. Zonder goede techniek wordt het niks. Ook het opstellen van richtlijnen is een belangrijke randvoorwaarde voor succes. Maar als je wilt dat politiemensen de body-

30 Toegegeven: het gaat hier om zelfrapportage en we weten niet of mensen sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven.

Aan de andere kant geldt dat natuurlijk voor alle teams, dus een onderlinge vergelijking is wel degelijk interessant.

cams daadwerkelijk gaan gebruiken en ook blijven gebruiken en als je wilt dat ze zich daarbij houden aan de richtlijnen, dan is een langdurige investering in communicatie en motivatie noodzakelijk. Dat kost natuurlijk tijd en moeite, maar het zorgt er wel voor dat de mogelijke meerwaarde van bodycams wordt verzilverd, dat je het sneller hoort als er een kink in de kabel dreigt te komen en dat de bodycams op de juiste manier worden gebruikt.

10.3 Geleerde lessen

In de voorgaande hoofdstukken ging het vaak over de spanning tussen het principe van vrijwilligheid enerzijds en de vrij strakke richtlijnen voor het gebruik anderzijds. Als je iedereen zelf laat kiezen of ze een bodycam dragen, hoe kan je dan afdwingen dat de regels worden nageleefd? Iedereen kan immers altijd besluiten de bodycam gewoon niet mee te nemen. Of om hem wel mee te nemen, maar nooit aan te zetten. En hoe ga je op een goede manier om met de zorgen die veel politiemensen hebben, bijvoorbeeld over de vraag of de beelden ook tegen kunnen worden gebruikt? De aanpak in Diemen/Ouder-Amstel laat zien hoe je die spanningen, weerstanden en zorgen kunt wegnemen door persoonlijke aandacht. Daarvoor is per wijkteam een klein aantal, gemotiveerde en deskundige collega's nodig die veel energie in communicatie steken. We hebben drie belangrijke lessen geleerd die waarschijnlijk ook voor andere teams en voor elke introductie van bodycams zullen gelden.

Maatwerk is essentieel

In het wijkteam Diemen/Ouder-Amstel was de vuistregel tussen politiemensen onderling dat de bodycam verplicht was voor iedereen die de straat op ging. Maar dat was niet precies hoe het zat en de kerninstructeurs waren te allen tijde beschikbaar en bereid om elke keer opnieuw uit te leggen dat de bodycam niet verplicht, maar standaard was. Dus als je een dienst draait die niet 'standaard' is, hoef je ook geen bodycam mee te nemen. Een cruciaal element in de succesvolle aanpak was precies die ruimte voor maatwerk. Zelfs als twee medewerkers een identieke functie hebben, kan hun bereidheid om een bodycam mee te nemen om goede redenen totaal verschillen. Eén wijkagent wilde graag met een bodycam werken ('persoonlijke veiligheid omdat ik solo werk'), een andere wijkagent juist niet ('de bodycam jaagt schuchtere tieners weg met wie ik juist

in contact probeer te komen'). Omdat elk van hen daar een uitstekend verhaal bij had, was het geen enkel probleem om hun voorkeuren te volgen. De een nam de bodycam mee, de ander niet. Het is onmogelijk om een rigide beleid vol met instructies op te stellen die altijd precies passen op elke mogelijke situatie. Er zijn altijd uitzonderingen. De aanpak in Diemen/Ouder-Amstel werkte zo goed omdat agenten niet als robots werden benaderd die allemaal hetzelfde protocol afwickelen, maar als professionals die zelf en in overleg met elkaar en met de kerninstructeurs heel goed zelf kunnen inschatten wanneer een bodycam goed werkt en wanneer niet.

Het draait om aandacht

De kerninstructeurs speelden de hoofdrol in deze proef binnen de proef. Dat geldt trouwens voor alle teams: overal waar een enthousiaste kerninstructeur was die vragen van de werkvloer kon beantwoorden, misverstanden en angsten weg kon nemen (of gewoon eerlijk bespreken), technische ondersteuning kon bieden en het gebruik kon stimuleren, liep de pilot goed. Daar werden de bodycams meer gebruikt dan in andere teams en kenden mensen de richtlijnen beter en hielden ze zich er ook beter aan. Goede voorbereiding, training en interne communicatie in nieuwsflitsen helpen allemaal mee, maar het is uiteindelijk de persoonlijke aandacht van een collega uit het eigen team die het verschil maakt.

Uithoudingsvermogen

In de maand mei 2018 is de communicatie in Diemen/Ouder-Amstel op een lager pitje gezet en dat vertaalde zich onmiddellijk in een teruglopend aantal gebruikers van bodycams. En toen de kerninstructeurs een tijdje afwezig waren, ging de bodycam-pc kapot. Het duurde dagen voordat iemand daar melding van maakte. En bij de laatste briefing waar wij het team kwamen bedanken voor de goede samenwerking zaten ineens twee nieuwe gezichten aan tafel. De eerste vraag die zij stelden over de bodycams: of de beelden niet tegen je kunnen worden gebruikt. Hun collega's konden die vraag natuurlijk meteen beantwoorden, maar het laat goed zien dat je de aandacht geen moment kunt laten verslappen. Teams wisselen van samenstelling en je kunt het langzaam gewonnen vertrouwen binnen de kortste keren kwijtraken.

Samenvatting en conclusie

11.1 Samenvatting

In de Eenheid Amsterdam van de Nationale Politie ging in maart 2017 een pilot met bodycams van start. Zo'n vijftienhonderd medewerkers in zeventien wijkteams en vier specialistische teams in de basispolitiezorg konden de bodycams gebruiken. De bodycam was bedoeld voor de medewerkers die reageren op assistentieverzoeken en in de solo-surveillance. De pilot in de Eenheid Amsterdam is een van ruim dertig 'proeftuinen' met bodycams die de Nationale Politie in 2017 en 2018 heeft gehouden. Doel van de proeftuinen was uitvinden of de bodycam aan de standaarduitrusting van de politie moet worden toegevoegd. Elke proeftuin onderzocht een ander aspect van de bodycam; in de Eenheid Amsterdam koos de eenheidsleiding voor een inzet van de bodycams gericht op het vergroten van het veiligheidsgevoel van politieambtenaren en het tegengaan van geweld tegen politieambtenaren.

Voor de pilot zijn bijna honderd bodycams van het merk Iwitness aangeschaft. Het geselecteerde type bodycam slaat opnames op de bodycam zelf op. Na de dienst zet de agent de bodycam in een *docking station* en worden de opnames automatisch van de bodycam afgehaald en op een centrale server bewaard. De Eenheid Amsterdam heeft zelf de applicatie gebouwd voor het op naam uitreiken en innemen van de bodycams en voor het beheren van de opnames. Er zijn daarnaast vijftientig bodycams van het merk Zepcam aangeschaft omdat die de mogelijkheid boden beelden *live* door te sturen naar een toezicht-centrale of commandopost. De Zepcams zijn niet in gebruik genomen in de onderzoeksperiode, dus deze evaluatie gaat uitsluitend over de *stand alone*-bodycams van Iwitness.

Beleidskader

Het beleidskader voor de pilot wordt voornamelijk gevormd door twee documenten die de Eenheid Amsterdam tussen december 2016 en mei 2017 heeft opgesteld: een intern projectplan en een externe versie waarmee de Amsterdamse gemeenteraad is geïnformeerd over de pilot. Een belangrijke beleidskeuze was om het dragen van een bodycam vrijwillig te maken: niemand was verplicht mee te doen aan de pilot. Degenen die een bodycam droegen, moesten zich wel aan enkele richtlijnen houden. Zo mocht bijvoorbeeld niet in woningen worden gefilmd en moest een mondelinge waarschuwing worden gegeven als een opname werd gestart. Verder mochten de opnames uitsluitend worden opgevraagd door een officier van justitie in het kader van een opsporingsonderzoek of door medewerkers van het team Veiligheid, Integriteit en Klachten voor een intern onderzoek of het afhandelen van een klacht. Voor dat laatste was ook nog toestemming vereist van de chef van de Eenheid Amsterdam. Andere manieren om de bodycamopnames te gebruiken, zoals voor evaluaties of trainingen, zijn niet uitgetoetst in deze pilot en daarover kunnen we in dit onderzoek dus ook niets zeggen.

Evaluatie

Zoals gezegd was het hoofddoel van de leiding van de Eenheid Amsterdam een groter veiligheidsgevoel onder politiemedewerkers. In de projectplannen stond dat de bodycams dat effect konden hebben door te zorgen dat ‘situaties niet uit de hand lopen’ en doordat ‘betrokkenen zich gedisciplineerd gedragen’. Dat zijn twee preventieve mechanismen die geactiveerd moesten worden door de bodycam: de-escalatie van incidenten en een corrigerend effect op iedereen die in beeld van de bodycam komt. Als dat zo heeft gewerkt, zouden we dat niet alleen moeten kunnen zien in een groter gevoel van veiligheid, maar ook in een daling van het aantal voorvallen van agressie en geweld tegen politieambtenaren.

Om te bepalen of de doelen van de pilot zijn bereikt, kijken we in dit onderzoek naar de subjectieve en objectieve veiligheid van de politiemedewerkers in zes teams ‘voor’ en ‘na’ invoering van de bodycams. Maar we gaan nog een stap verder: we vergelijken de teams waar bodycams werden gebruikt ook nog met een controlegroep van vier teams waar geen bodycams zijn gebruikt. Omdat de tien teams op willekeurige wijze zijn verdeeld over de ‘wel’ en ‘niet’ groepen, is sprake van een experimentele onderzoeksopzet. Dat is de gouden standaard

voor dit soort effectstudies en dat betekent dat we met redelijke zekerheid kunnen concluderen dat eventuele verschillen tussen de twee groepen na afloop van de pilot door de bodycam moeten zijn veroorzaakt.

Naast de experimentele opzet voor het kwantitatieve deel van de effectstudie zijn we ook op zoek gegaan naar de verhalen achter die cijfers. We willen immers niet alleen weten óf de bodycam effect heeft gehad, maar ook hoe, waar, op welk moment en op wie. Door te kijken naar de mechanismen en de context maken we de *black box* van de experimentele opzet open. Dat maakt het mogelijk voor andere eenheden binnen de politie om te zien in hoeverre de uitkomsten uit de Eenheid Amsterdam ook op hun situatie van toepassing zijn. Het is voor het eerst dat er in Nederland een onderzoek naar de effecten van bodycams wordt gedaan met zo veel bewijskracht.

Het onderzoek liep van begin 2017 tot en met eind 2018. Er zijn diverse informatiebronnen geraadpleegd om een goed beeld te krijgen. Er zijn in twee metingen (voor en na) ruim twaalfhonderd enquêtes ingevuld door de politieambtenaren in de teams die met bodycams konden werken. Daarin zijn vragen gesteld over de techniek, maar ook over opinies over en ervaringen met de bodycams. Verder hebben we het veiligheidsgevoel gemeten evenals het aantal voorvallen van agressie en geweld. Naast de enquête hebben we geregistreerde incidenten van geweld tegen politieambtenaren (GTPA) geanalyseerd over een periode van twee jaar. Ook zijn alle logbestanden met informatie over het gebruik van de bodycams en het aantal gemaakte opnames geanalyseerd. Daarnaast hebben er onderzoekers meegekeken en een aantal diensten meegedraaid in de teams met bodycams en zijn er bijna honderd diepte-interviews gehouden. In één team is een ‘proef binnen de proef’ gehouden: daar hebben we samen met het team geprobeerd het gebruik van de bodycams maximaal te stimuleren om te zien of dat effect heeft op het gebruik van de bodycam en op de mate waarin de richtlijnen bekend zijn en worden nageleefd.

Praktijkervaringen

De bodycams zijn in de loop van ruim een jaar tijd geïnstalleerd in 21 teams: zeventien wijkteams en vier specialistische teams. In de laatste maand waarover wij gebruikersinformatie vanuit de logbestanden hebben (mei 2018) waren de bodycams geïnstalleerd in zeventien teams. In die maand ging er in de Eenheid Amsterdam ruim duizend keer een agent met een bodycam de straat op; ongeveer 35 keer per dag dus. Er waren op dat moment 87 bodycams beschikbaar en

dat betekent dat elke beschikbare bodycam gemiddeld eens in de twee à drie dagen werd meegenomen. Bijna zevenhonderd politiemedewerkers hebben zelf minstens één keer met een bodycam gewerkt. Dat komt neer op twee derde van de doelgroep in de teams die op dat moment bodycams hadden.

Er zijn grote verschillen tussen de teams: in sommige teams werden alle bodycams dagelijks gebruikt en in andere teams bijna nooit. In dit rapport worden daar enkele voorbeelden van besproken. Het gebruik *per bodycam* is in de loop van de pilot in de meeste teams gedaald. We weten niet precies wat daar de oorzaak voor was: het kan zijn dat het spannende nieuwtje er na een tijdje vanaf ging, maar we hoorden ook uit veel teams dat er technische problemen waren met de bodycams, met de *docking stations*, met de computers of met de opslag. De rol van de zogenaamde kerninstructeur bleek heel belangrijk te zijn voor een goede introductie van de bodycams in elk team. Een kerninstructeur is een ‘gewone’ medewerker binnen het team die als extra taak kreeg de collega’s te begeleiden tijdens de pilot met bodycams. Actieve kerninstructeurs gaven ieder een uitleg over de bodycam en konden de meeste vragen beantwoorden en technische problemen oplossen. Zij konden onzekerheid of weerstand bij collega’s wegnemen door uit te leggen hoe de bodycams werkten en wat er met de opnames mocht worden gedaan. Maar er waren ook kerninstructeurs die er minder ‘bovenop zaten’ – soms overigens om zeer begrijpelijke redenen zoals detachering naar een andere werkplek in een ander team – en in die teams liep het gebruik vaak terug, soms zelfs tot bijna nul. In één team werden de bodycams zo weinig gebruikt dat ze zijn weggehaald. Desgevraagd werd als verklaring voor teruglopend gebruik vaak gewezen op technische storingen. Inderdaad was er een probleem met de contactpunten in de *docking stations* dat steeds groter werd in de loop van de pilot. Maar er waren ook klachten over de draagmiddelen, de batterijduur en het ‘kwijtraken’ van beelden. Die problemen bleken vaak op te lossen door nog een keer goed uit te leggen hoe de bodycams gebruikt moesten worden en soms bleken de technische problemen waar men over klaagde helemaal niet te bestaan. Negatieve verhalen kunnen snel een eigen leven gaan leiden en het is makkelijk de techniek de schuld te geven; vooral in teams waar de kerninstructeur niet in staat was dergelijke verhalen snel te onderzoeken en te ‘repareren’ als bleek dat ze nergens op waren gebaseerd.

Uit de enquête blijkt echter dat een meerderheid van de gebruikers (zeer) tevreden was. De bodycam zelf was makkelijk in het gebruik volgens de meeste gebruikers: 67% was (zeer) tevreden. Meer dan de helft van hen vond de bodycam comfortabel om te dragen: 57% was (zeer) tevreden. De levensduur van de

batterij liet te wensen over volgens veel gebruikers: 65% was (zeer) ontevreden. Het meest tevreden waren de gebruikers over het gemak waarmee ze beelden konden uploaden: daar was 71% (zeer) tevreden over. Dat is ook wel logisch want het enige dat men bij terugkomst op het bureau hoefde te doen was het terugplaatsen van de bodycam in een *docking station*; daarna werden de beelden automatisch naar de server gestuurd en opgeslagen. Het minst tevreden was men over de mogelijkheden om opnames te kunnen vinden en terughalen: daar was 69% (zeer) ontevreden over.

Alles overziend is de conclusie dat de bodycams – en alles wat daarbij hoort aan draagmiddelen, opslag, verbindingen, hardware en software – goed genoeg werkten en door vrij veel medewerkers zijn gebruikt. De pilot was dus geen technische test door een kleine groep *early adopters*, maar een echte praktijktest door een brede groep politiemedewerkers.³¹

Veiligheidsgevoel

Het veiligheidsgevoel van de politieambtenaren is op een aantal manieren onderzocht. In de enquête hebben we gevraagd of men zich tijdens het werk veilig of onveilig voelt. In de zes teams waar de bodycams halverwege de pilot zijn geïnstalleerd zien we geen verbetering in die meting van het veiligheidsgevoel. Driekwart van de ondervraagde politiemedewerkers zei zich (zeer) veilig te voelen voor de pilot en na afloop was dat niet veranderd. Ook in de vier teams in de controlegroep zonder bodycams zien we geen significant verschil in het veiligheidsgevoel in die onderzoeksperiode.

Als we echter vragen hoe het veiligheidsgevoel zich de afgelopen drie maanden heeft ontwikkeld, zien we wel een effect van de bodycam. In de teams waar bodycams zijn gebruikt zegt 7% van alle ondervraagden dat hun gevoel van veiligheid is verbeterd in de afgelopen maanden. Dat is een significant hoger percentage dan in de vier teams in de controlegroep, waar 2% dat aangeeft.

Tot nu toe ging het om cijfers op teamniveau. Dat wil zeggen dat de percentages zijn berekend voor hele teams, dus ook voor politiemedewerkers die zelf misschien nooit een bodycam hebben opgepakt. Als we per respondent kijken

31 Wat we echter niet weten is wat er uit dit onderzoek zou zijn gekomen als de looptijd van deze pilot en het onderzoek nog langer was geweest, bijvoorbeeld twee of vijf jaar. Dat lijken wellicht extreem lange periodes, maar een jaar is eigenlijk te kort om te kunnen concluderen dat de fase van 'nieuwigheid' is afgesloten.

naar degenen die zelf een bodycam hebben gedragen, zien we dat het veiligheidsgevoel wel degelijk verbeterd is als men een bodycam draagt. Medewerkers die nooit een bodycam droegen voelden zich niet veiliger dan voor de pilot. Onder degenen die af en toe een bodycam droegen voelde 5% zich nu veiliger dan drie maanden geleden. Onder degenen die vaak een bodycam droegen voelde 15% zich nu veiliger dan drie maanden geleden. Dus hoe vaker de bodycam werd gebruikt, hoe groter het effect op het veiligheidsgevoel.

Uit de wetenschappelijke literatuur blijkt dat veiligheidsgevoelens moeilijk te operationaliseren zijn en dus ook moeilijk kunnen worden gemeten in enquêtes. Uit dit onderzoek blijkt dat ook: niemand van de ondervraagde politiemensen gaf aan zich 'zeer onveilig' te voelen en slechts 2% voelt zich 'onveilig'. Maar uit de interviews met politiemensen blijkt dat zij zelf niet snel zullen zeggen dat ze zich onveilig voelen, eerder onbehaaglijk of gespannen. De bodycam wordt gezien als een steun in de rug: ze voelen zich er zekerder door – ofwel doordat de bodycam escalaties zal voorkomen, ofwel omdat je dan tenminste nog de beelden hebt. Vooral in de solo-surveillance zien veel politiemensen de bodycam als een waardevolle toevoeging: 'Je voelt je niet alleen met zo'n camera.'

Geweld tegen politieambtenaren

Niet alleen het gevoel van veiligheid moest worden verbeterd: uit de beleidstheorie (bodycams leiden tot de-escalatie van incidenten en hebben een corrigerend effect op betrokkenen) volgt logischerwijze dat de feitelijke hoeveelheid agressie en geweld tegen politieambtenaren door de bodycams ook moet afnemen. Om dat effect te kunnen meten zijn er twee kwantitatieve bronnen geraadpleegd: de enquêtes en de interne registraties. In de enquête is gevraagd hoe vaak elke respondent zelf slachtoffer is geworden van lastig gedrag, serieuze bedreigingen of lichamelijke agressie. Op elk van deze drie indicatoren zien we dat de hoeveelheid geweld tegen politieambtenaren significant is gedaald in de teams waar men bodycams gebruikte. Het effect is het grootst bij serieuze bedreiging en intimidatie: daar daalde het percentage slachtoffers van 74% naar 57%. In de vier teams zonder bodycams – de controlegroep – zien we geen significante verschillen tussen 'voor' en 'na'. Dat betekent dat het de bodycam was die het verschil maakte.

Ook bij de interne registraties van geweld tegen politieambtenaren zien we een daling van het aantal geweldsincidenten in de 12 maanden na invoering

van de bodycams vergeleken met de 12 maanden vóór invoering. En ook hier zien we in de controlegroep zonder bodycams geen daling.

Uit beide bronnen komt dus dezelfde conclusie: een significante verbetering van de veiligheid in de experimentele groep en geen verbetering in de controlegroep. Dat rechtvaardigt de conclusie dat het de bodycams moeten zijn geweest die tot deze daling van geweld tegen politieambtenaren hebben geleid.

Werken bodycams disciplinerend?

We weten nu wel dat bodycams een effect hadden, maar we weten nog niet op wie ze effect hebben en hoe dat werkt. Veel politiemedewerkers met wie we spraken denken dat de bodycams een disciplinerend effect op agressieve burgers hebben. Bijna iedereen met wie we spraken kon zich een voorval herinneren waarin een burger die normaal gesproken agressief zou zijn geworden zich ineens ‘netjes’ gedroeg toen hij op de bodycam werd gewezen. Maar de conclusie dat het effect zich dus alleen aan de kant van de burger voordoet kunnen we nog niet trekken. Een verdieping op basis van ander onderzoek, andere enquêtesvragen en op basis van diepte-interviews leert ons dat het onwaarschijnlijk is dat het effect van de bodycam zich uitsluitend aan de kant van de burgers voordoet. Politie mensen realiseren zich namelijk niet dat niet elke burger de bodycam bewust waarneemt. En dan nog is het maar de vraag of iedereen die de bodycam ziet zijn gedrag erdoor zal aanpassen in positieve richting. Het is tegelijkertijd juist wel heel aannemelijk dat politie mensen die een bodycam dragen zich bewust zijn van die bodycam – helemaal als ze hem vlak voor een mogelijke escalatie hebben aangezet. Of ze hun gedrag vervolgens ook aanpassen is niet zeker: volgens de enquête onder politie mensen is dat nauwelijks het geval. Slechts een op de tien ondervraagde dienders denkt dat ze door bodycams minder contacten met burgers zullen hebben, dat hun discretionaire ruimte kleiner wordt, dat ze terughoudender zullen worden of dat ze minder geweldsmiddelen zullen inzetten. Op de vraag echter of politie mensen door bodycams professioneler zullen handelen, antwoordt de helft bevestigend. Dat laat zien dat ook politie mensen zelf denken dat bodycams niet alleen invloed op burgers hebben, maar ook op de dragers van de bodycam. We kunnen op basis van dit onderzoek niet concluderen in welke mate het geweld tegen politieambtenaren is afgenomen door ‘bravere burgers’ of door ‘professionelere politie’. Waarschijnlijk is het een resultaat van een vrijwel gelijktijdige combinatie van gedragsaanpassingen aan beide kanten van de bodycam.

Opnames gemaakt

De Eenheid Amsterdam wilde met de bodycams het geweld tegen politieambtenaren terugdringen en zo het veiligheidsgevoel van politiemedewerkers verbeteren. Maar bodycams kunnen natuurlijk veel meer: ze kunnen ook opnames maken. Maar het maken en gebruiken van opnames voor opsporing, training, evaluatie of iets anders was geen doel van deze pilot. Sterker nog: het werd actief ontmoedigd opnames te gebruiken. Dit aspect werd, aldus het beleidskader, voor de duur van de pilot naar de achtergrond verwezen. Opnames mochten hooguit als bijvangst voor opsporing of het afhandelen van klachten worden gebruikt.

Maar uit de enquête en de interviews blijkt dat politiemensen zelf het maken en gebruiken van opnames van bodycams logisch en waardevol vinden. In de loop van de veertien maanden waar dit onderzoek op is gebaseerd zijn bijvoorbeeld bijna 5500 opnames gemaakt. In de maand mei 2018 werden er per etmaal vijftien opnames gemaakt. Dat lijkt wellicht veel, maar in vergelijking met het feit dat er 87 bodycams beschikbaar waren is het eigenlijk vrij weinig. Voor elke twee keer dat er een bodycam werd meegenomen is gemiddeld één opname gemaakt. In andere eenheden was dat wel tien keer zo veel. Dus we kunnen concluderen dat de richtsnoeren vanuit de leiding van de Eenheid Amsterdam goed zijn doorgedrongen op de werkvloer: de gebruikers van de bodycams hebben relatief weinig opnames gemaakt.

Opnames gebruikt

De opnames mochten zoals gezegd alleen worden opgevraagd door een officier van justitie in het kader van een opsporingsonderzoek of door het team Veiligheid, Integriteit en Klachten voor intern onderzoek of klachtbehandeling. Aanvragen om opnames beschikbaar te stellen moesten worden gedaan via een formulier en dat is in de loop van de veertien maanden van de pilot in totaal 74 keer gebeurd. In vier gevallen verliep de aanvraag op een andere manier, dus er zijn in totaal 78 opnames opgevraagd. In 54 gevallen zijn er opnames beschikbaar gesteld in een onderzoeksmap: een plek op het netwerk voor *digital evidence* waartoe alleen leden van een bepaald onderzoeksteam toegang hebben. Dat is dus ongeveer één op de honderd opnames. De overige opnames zijn niet geraadpleegd.

Over de waarde van de opnames kunnen we alleen met een slag om de arm iets concluderen omdat hierover nauwelijks informatie beschikbaar is. Zelfs de

mensen die een opname hebben gemaakt en die lieten ‘veiligstellen’ weten desgevraagd niet of de opnames zijn gebruikt. Uit de aanvraagformulieren kunnen we wel afleiden dat de meeste aanvragen gaan over incidenttypen als diefstallen, drugsdeals of straatroof – dus het type incidenten waar de basispolitiezorg in de Eenheid Amsterdam in haar dagelijkse werk het meest mee wordt geconfronteerd. Op vier formulieren staat dat de beelden ‘bruikbaar’ waren, op twee formulieren dat ze ‘niet bruikbaar’ waren. Op de ruim zeventig andere formulieren staat niets over de bruikbaarheid.

Door een koppeling tussen de aanvraagformulieren en het identificatienummer van de zaak konden we uitzoeken of er een proces-verbaal was opgesteld waarin naar de opnames van bodycams werd verwezen. Dat was acht keer het geval. Een proces-verbaal kan ook door andere collega’s worden doorzocht en dat betekent dat die opnames dus ‘vindbaar’ waren. In alle andere gevallen is de opname waarschijnlijk niet daadwerkelijk gebruikt: de filmer liet de beelden veiligstellen ‘voor het geval dat’. Helemaal zeker weten we het niet, maar we hebben geen enkel voorbeeld gehoord van een opname van een bodycam die naar het Openbaar Ministerie of een rechtbank is gestuurd gedurende deze pilot.

Een analyse van acht casussen waarover we extra informatie hebben verzameld in interviews laat zien dat opnames wel zijn gebruikt voor diverse andere doelen. Het belangrijkste overkoepelende gebruik van opnames is ‘zien wat er echt is gebeurd’. Was die klacht terecht, was er echt sprake van een bedreiging en heeft de politie echt gewaarschuwd voordat die politiehond werd losgelaten? Er zijn opnames gebruikt voor evaluatie van een ‘schildenprocedure’ en een man die beweerde dat de politie hem had uitgescholden en mishandeld kreeg de opnames te zien waaruit bleek dat de politie zich correct had gedragen. Het lijkt er dus op dat als opnames al een rol spelen, ze dat niet doen aan het eind van de strafrechtkenen bij vervolging of in de rechtszaal, maar juist helemaal aan het begin bij reconstructies, waarheidsvinding en onderzoek door de politie.

Desgevraagd gaven bijna alle politiemensen ons te kennen dat ze de opnames heel graag en veel vaker zouden willen gebruiken voor opsporing. Daarnaast willen heel veel politiemedewerkers de opnames gebruiken voor andere doelen dan was toegestaan in deze pilot. Velen willen de beelden terugkijken om van te leren. Dat kan persoonlijk door met eigen ogen te zien hoe je je in een bepaalde situatie hebt gedragen. Maar het kan ook samen met anderen: een flink aantal politiemensen wil de opnames wel gebruiken voor coaching van nieuwe medewerkers of voor realistische trainingen. In die laatste twee gevallen

moeten er dan wel heel goede waarborgen komen om te zorgen dat beelden niet worden vertoond zonder dat de personen die in beeld zijn daar toestemming voor hebben gegeven.

Alles overziend kunnen we concluderen dat er in deze pilot relatief weinig opnames zijn gemaakt met de bodycams en dat er nog veel minder opnames zijn gebruikt. Maar de conclusie dat opnames van bodycams dus niet bruikbaar of onbelangrijk zijn is niet terecht. De conclusie die je wel mag trekken is dat het 'ontmoedigingsbeleid' van de leiding van de Eenheid Amsterdam met betrekking tot het gebruik van opnames goed is doorgedrongen tot op de werkvloer. Met andere beleidskaders en andere instructies zouden waarschijnlijk veel meer opnames zijn gemaakt en gebruikt.

De onvermijdelijke onderstroom

Of bodycams een succes worden hangt niet alleen af van de technische prestaties van de bodycams en ook niet alleen van de kwaliteit van de interne richtlijnen. Minstens zo belangrijk is de vraag of de politieagenten die ermee moeten werken er tijd en energie in stoppen en er een succes van willen maken. De politiemedewerkers moeten meedoen aan de pilot en deze niet alleen maar ondergaan. Politiemensen kunnen elk plan 'van boven' heel makkelijk laten mislukken door actieve sabotage, maar nog veel eenvoudiger door gewoon niks te doen. Draagvlak op de werkvloer is dus essentieel. In deze pilot was het principiële uitgangspunt vrijwilligheid: wie niet met een bodycam wilde werken, hoefde dat niet te doen. Die vrijwilligheid heeft in haar kielzog echter ook wat vrijblijvendheid naar binnen gehaald. Het doel van de pilot is goed doorgedrongen: het voorkomen van agressie en geweld. Maar je moet ook weten hoe je dat doel moet bereiken en daar ging het minder goed: een kwart van de bodycamgebruikers heeft geen training gekregen over de bodycam en de helft kreeg geen uitleg over de richtlijnen. En dat was te merken in de naleving van de richtlijnen: 63% van de respondenten geeft aan in woningen te filmen, terwijl het beleid zegt dat dit niet mag. En 71% heeft de opnames bekeken voordat een proces-verbaal werd opgemaakt, terwijl ook dat niet was toegestaan.

Bijna iedere politiemedewerker die voor het eerst over bodycams hoort, vraagt zich af wie er bij de beelden kan. Kunnen de beelden ook tegen mij worden gebruikt? Het eerlijke antwoord is 'ja', want in een strafrechtelijk onderzoek kunnen opnames altijd worden gevorderd. Het team Veiligheid, Integriteit en Klachten heeft actief gecommuniceerd over zijn taak en rol, en gaf aan dat

opnames niet altijd zullen worden gebruikt en dat als het wel gebeurt, dit niet alleen maar negatief hoeft uit te pakken voor degenen die in beeld zijn. Opnames kunnen immers ook in het voordeel van de betrokken agenten werken. Maar desondanks maakt bijna iedereen op de werkvloer zich wel enige zorgen over de vraag wie er allemaal mee kunnen kijken. Sommigen dachten dat hun leidinggevende de opnames zou gebruiken om het functioneren te beoordelen of als controlemiddel. Dat was niet mogelijk, maar het is het zoveelste voorbeeld van een verhaal dat zich snel kan nestelen als het niet meteen wordt gecorrigeerd. Overigens heeft een meerderheid van de respondenten er geen probleem mee als een steekproef van beelden zou worden bekeken als het doel is om ervan te leren en als de beelden maar niet worden bekeken waar iedereen bij is.

Proef binnen de proef

Veel pilots worden een succes omdat er alleen maar enthousiaste mensen meedoen. Als je vervolgens probeert op te schalen naar de rest van de organisatie, loop je tegen problemen aan die je in de pilot nooit hebt gezien. *Pilots never fail, but pilots never scale.* Dat geldt voor deze pilot in de Eenheid Amsterdam ook, omdat alleen vrijwilligers met de bodycams hebben gewerkt. Om te zien wat er gebeurt als iedereen met bodycams werkt is er een proef binnen de proef gehouden in het wijkteam Diemen/Ouder-Amstel. Daar hebben we gedurende zes maanden alles in het werk gesteld om het gebruik van de bodycams zo veel mogelijk te stimuleren. De bodycams werden gepresenteerd als ‘standaard’ en iedereen kreeg een persoonlijke uitleg over de bodycam: een ‘knoppencursus’ en het verhaal over richtlijnen, beleidskaders, juridische zaken en wie er toegang tot de opnames kon krijgen. Technische problemen werden direct opgelost en middels een tweewekelijkse nieuwsflits, bezoeken aan het wijkteam en informatie tijdens de briefing werd qua communicatie alles uit de kast getrokken.

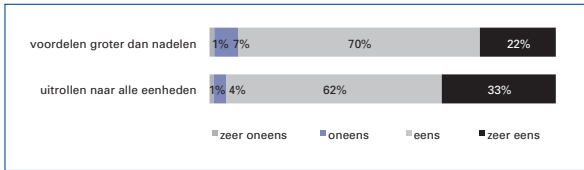
Het effect van dit alles was verbluffend: het gebruik van de bodycams versnoodigde in drie maanden tijd. In geen enkel ander team werden de bodycams zo vaak meegenomen, zelfs niet in teams met twee keer zo veel agenten. Maar ook op andere punten scoorde dit team uitzonderlijk goed: het feit dat bijna iedereen de richtlijnen persoonlijk kreeg uitgelegd (in tegenstelling tot gemiddeld de helft in de rest van de Eenheid Amsterdam) leidde tot veel betere kennis van die regels. Degenen die met bodycams werkten wisten dus wanneer de bodycam aan of uit moest, gaven altijd een mondelinge waarschuwing dat

ze een bodycam droegen en zeiden het als ze een opname startten. Verder voelde men zich minder ongemakkelijk over de vraag of de beelden ook tegen je kunnen worden gebruikt. De kerninstructeurs speelden de hoofdrol in dit succes: door vragen te beantwoorden, door misverstanden en angsten weg te nemen en door technische problemen razendsnel op te lossen. Het is die persoonlijke aandacht die het verschil maakt. Ook boden zij de broodnodige ruimte voor maatwerk: het is niet zo dat iedere politieambtenaar altijd een bodycam mee moet nemen. De bodycam is ‘standaard’, maar als je een dienst draait die niet ‘standaard’ is, hoef je ook geen bodycam mee te nemen. Zelfs medewerkers met exact dezelfde functie konden om goede redenen een tegengestelde keuze maken over het wel of niet dragen van de bodycam. De proef binnen de proef leert ons ook dat je nooit ‘klaar’ bent met communiceren. Toen we de communicatie op een lager pitje hadden gezet, liep het gebruik van de bodycam onmiddellijk terug en begonnen mensen zich weer zorgen te maken over de vraag wie er eigenlijk bij de beelden mag. Het is dus zaak de energie en focus voortdurend vast te houden.

11.2 Conclusie

De vraag waar de Nationale Politie antwoord op wilde hebben op het moment dat werd besloten grootschalig te gaan experimenteren met bodycams luidde: ‘Wat leveren bodycams op voor politiewerk?’ Het was de bedoeling in ruim dertig verschillende proeftuinen in de praktijk te gaan ontdekken of bodycams moesten worden toegevoegd aan de standaarduitrusting van politiemensen.

In de Eenheid Amsterdam is dat brede onderzoeksdoel versmald tot een poging met behulp van bodycams het veiligheidsgevoel van politiemensen te vergroten en agressie en geweld tegen politieambtenaren tegen te gaan. De conclusie van dit onderzoek luidt dat deze doelen in elk geval deels zijn bereikt: we zien *small but meaningful benefits*. Dat vertaalt zich ook in vrij brede steun voor de bodycam. Als je het aan de politiemedewerkers vraagt die met bodycams hebben gewerkt, blijkt dat zij overwegend positief zijn. Van de ondervraagde politieambtenaren in de Eenheid Amsterdam vindt 92% de voordelen van de bodycam groter dan de nadelen en maar liefst 95% van de ondervraagden is het eens of zelfs zeer eens met de stelling dat bodycams zouden moeten worden uitgerold naar alle eenheden.

Figuur 11.1: Antwoorden op twee stellingen over bodycams (meting zomer 2018, dus na de pilot)

Een relevante vervolgvraag is natuurlijk of de Nationale Politie op basis van deze pilot kan besluiten dat de bodycam aan de standaarduitrusting van de politie moet worden toegevoegd. Die vraag kan niet worden beantwoord op basis van dit ene onderzoek. Uit het literatuuronderzoek weten we namelijk dat technische innovaties zoals bodycams, waarvan we dachten te weten dat ze werkten, op andere plekken ineens averechts kunnen werken (Lum, Koper & Willis 2017). Algemene conclusies over effectiviteit zijn op basis van afzonderlijke pilots niet mogelijk. De resultaten die je vindt, hangen af van de mechanismen die zijn geactiveerd en van de context. In deze pilot is gekozen voor het activeren van het preventieve mechanisme en dat is gelukt. Maar we weten niets over de werking van bodycams waarmee de meldkamer live kan meekijken. En we weten bijna niets over de waarde van opnames achteraf.

De context is ook belangrijk om rekening mee te houden: in deze pilot ging het om bodycams in de basispolitiezorg in een sterk verstedelijkte regio. Daar moet je rekening mee houden als je de bodycam wilt introduceren op andere plekken binnen de politie of in andere eenheden. Verder moet je rekening houden met het feit dat het bij context niet alleen maar gaat over de fysieke context. Ook de technische keuzes die zijn gemaakt en de beleidscontext maken heel veel uit. In deze pilot in de Eenheid Amsterdam is bijvoorbeeld gekozen voor vrijwilligheid als uitgangspunt bij het dragen van de bodycam en het maken van opnames. Dus als je dat uitgangspunt verandert en dragen of opnemen verplicht stelt, kan de bodycam ineens totaal andere effecten hebben. Wellicht leidt zo'n verplichting tot meer gebruik en meer nuttige opnames, maar het kan net zo goed tot weerstand leiden waardoor de bodycam juist veel minder wordt gebruikt. Hetzelfde geldt voor alle andere keuzes: niet filmen in woningen, beelden niet bekijken voordat je je proces-verbaal opstelt, geen toegang tot de opnames voor de leidinggevendenden – het zijn allemaal cruciale uitgangspunten en ze zijn in dit rapport dan ook uitgebreid beschreven. De uitkomsten die we hier hebben gerapporteerd deden zich voor binnen die specifieke beleidsmatige, technische en fysieke context.

Aan de andere kant kunnen we natuurlijk wel degelijk op zoek gaan naar generaliseerbare kennis gegeven de mechanismen en contexten in deze pilot. Fans van de bodycam kunnen dan, terecht, wijzen op het feit dat in deze context het preventieve mechanisme is geactiveerd. De bodycam heeft aantoonbaar geleid tot minder geweld tegen politieambtenaren en een (iets) veiliger gevoel onder politiemedewerkers. Zij kunnen vervolgens wijzen op het feit dat deze positieve effecten al zichtbaar waren terwijl achter de schermen nog zo veel kan worden verbeterd. Stel je voor hoeveel mooier de resultaten nog zouden zijn geweest als de bodycams en randapparatuur geen technische issues hadden gehad? Wat als de bodycams veel vaker en door veel meer politiemensen zouden zijn gebruikt? Stel je voor dat de software voor het uitkijken van beelden zo zou zijn ingericht dat de opnames makkelijk en toch veilig en volgens de regels hadden kunnen worden gebruikt voor opsporing? Of voor evaluaties, opleidingen en trainingen? Wat als er in elk team enthousiaste kerninstructeurs zouden zijn geweest? Wat als er veel meer aandacht zou zijn besteed aan de bodycam in de externe communicatie richting burgers, om ervoor te zorgen dat iedereen weet dat de politie bodycams draagt? Als al die dingen zouden zijn gebeurd, zouden de resultaten ongetwijfeld *nóg* positiever zijn geweest – aldus deze redenering.

Mensen die iets terughoudender zijn over bodycams kunnen, ook terecht, tegenwerpen dat dit nog wel erg veel onbeantwoorde vragen zijn na afronding van zo'n grote pilot als in de Eenheid Amsterdam. Het zou toch tot nadenken moeten stemmen als zelfs in deze pilot nog zo veel aspecten van bodycams blijkbaar niet goed konden worden uitgetest. Op een aantal cruciale vragen geeft deze pilot geen antwoord en uitrollen zonder daar rekening mee te houden zou weleens meer kwaad dan goed kunnen doen. Een ander punt van zorg is dat er wel heel veel van bodycams wordt verwacht. Deze pilot laat zien dat bodycams niet in één klap alle problemen zullen oplossen waar de politie mee wordt geconfronteerd. Bodycams zijn een gereedschap – en dit onderzoek laat zien dat het soms nog een nuttig gereedschap is ook – en niet meer dan dat. Bodycams zullen spanningen tussen politie en burgers die in de loop van jaren zijn opgebouwd niet zomaar laten verdwijnen. Ook is het een misverstand te denken dat als de politie bodycams heeft, de hele strafrechtketen daar automatisch van zal profiteren. Er is veel afstemming nodig om bodycams te laten aansluiten op de processen binnen het Openbaar Ministerie en bij de rechters; veel meer dan in deze pilot is gerealiseerd. Samenwerking is ook buiten de strafrechtketen nodig. Er moet nog veel meer aandacht komen voor afstemming

met burgers, belangenverenigingen en het politiek-bestuurlijke gezag. Een transparante en extern gerichte aanpak voorkomt niet alleen problemen op de werkvloer, maar draagt ook bij aan het bereiken van bredere maatschappelijke doelen. Het zal veel politiemensen wat vreemd in de oren klinken, maar het blijkt zeker de moeite waard om bij het ontwikkelen van de richtlijnen voor bodycams ook burgers te betrekken.³²

We schreven het al: *pilots never fail, but pilots never scale*. De resultaten van deze pilot zijn positief: politiemensen met bodycams voelen zich veiliger en er was minder agressie en geweld tegen politieambtenaren. Dus zullen veel mensen de neiging hebben de bodycams ‘uit te rollen’. Dat is alleen een goed idee als er voldoende aandacht wordt besteed aan de nog openstaande vragen in de alinea’s hierboven. Dit onderzoek laat in elk geval zien dat als er zou worden besloten het gebruik van bodycams door de politie te intensiveren, er rekening moet worden gehouden met forse investeringen in techniek en organisatie. Daar is tijd en geld voor nodig, maar bovenal een expliciete focus op het activeren van beoogde mechanismen en het creëren van de optimale context daarvoor.

11.3 Suggesties voor vervolgonderzoek

In dit rapport staat de vraag centraal of bodycams een positief effect hebben op het veiligheidsgevoel van politieambtenaren. Dat was de primaire doelstelling van de Amsterdamse politie en daarom staat die vraag in het hele rapport centraal. Maar nieuwe technologie zoals bodycams heeft mogelijk nog veel meer – zowel bedoelde als onbedoelde – effecten. Het dagelijkse politiewerk kan veranderen door bodycams, maar ook het managen van medewerkers, de cultuur op de werkvloer, efficiency, effectiviteit, medewerkerstevredenheid. En minstens zo belangrijk is de constatering dat bodycams niet altijd dezelfde effecten zullen hebben: dat hangt af van de organisatiestructuur, de lokale politiecultuur en individuele keuzes van politiemensen die met de technologie werken.

We weten nu meer over bodycams, maar we weten nog lang niet alles. In dit onderzoeksrapport heb ik voornamelijk rechte tellingen gepresenteerd en een

32 Het NYPD heeft de afspraken omtrent bodycams in samenspraak met burgers opgesteld en dat heeft (na ongeveer twintig updates) geleid tot een goed afgewogen beleidskader waarover achteraf nauwelijks discussie is gevoerd met betrekking tot *transparency, accountability en governance* (zie Policing Project 2016).

paar kruistabellen met significantietoetsen. Het onderzoek heeft echter ook een schat aan gegevens opgeleverd over zaken die buiten de focus van het onderzoek vallen en dus niet zijn gerapporteerd. Deze inzichten zullen later via artikelen worden gedeeld. We kunnen op basis van de afgelopen twintig jaar en gezien de positieve effecten die zijn opgetekend in dit onderzoek, voorspellen dat de kans groot is dat de bodycam zal blijven opduiken en door steeds meer mensen voor steeds meer doelen zal worden gebruikt. Daarom volgt hier een aantal suggesties voor vervolgonderzoek.

Het burgerperspectief

In dit onderzoek draaide bijna alles om het effect van bodycams op het veiligheidsgevoel en de veiligheid van politiemensen. Maar de bodycam kan ook worden ingezet om het veiligheidsgevoel en de veiligheid van burgers te vergroten in hun interacties met politiemensen. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld is dat de belangrijkste reden om de politie met bodycams uit te rusten. Het burgerperspectief heeft in dit onderzoek bijna geen aandacht gekregen: niet in de dataverzameling en dus ook niet in de analyse en rapportage.

Toch is het van groot belang voor de politie en het bevoegd gezag deze andere kant van de medaille goed te bestuderen. Zien burgers de bodycam als een instrument waar zij voordeel van hebben of vinden ze het vooral iets waar de politie wat aan heeft? Wordt de bodycam gezien als een manier om de politie te kunnen controleren of is het een stap op de weg naar meer surveillance van burgers door de overheid? Gek genoeg is in Nederland nog nauwelijks onderzoek gedaan naar dit onderwerp. In 2017 bleek uit onderzoek onder een representatieve steekproef van burgers dat de gemiddelde Nederlander positief is over bodycams: 77% was positief of zeer positief over bodycams; de rest was neutraal (18%) of negatief (5%) (CapGemini 2017). Dat klinkt positief, maar wat zou er gebeuren als we die cijfers opsplitsen voor verschillende rollen die burgers spelen: getuige, slachtoffer, verdachte, veroordeelde? En hoe zit het als we kijken naar verschillende groepen in de samenleving: man/vrouw, jong/oud, autochtoon/allochtoon? Daar weten we nog helemaal niets over en het is van groot belang daar aandacht aan te besteden.

Klachten afhandelen

De bodycam is ‘op papier’ een ideaal apparaat om de behandeling van klachten van burgers over politieoptreden mee te verbeteren. De bodycam geeft immers een getrouw verslag van wat echt is gebeurd. Of niet? Ten eerste kunnen we op basis van dit onderzoek al de conclusie trekken dat de bodycam in elk geval niet ‘uit zichzelf’ tot een verbetering van de klachtafhandeling leidt. Want in Amsterdam is de bodycam daar niet of nauwelijks voor gebruikt. Wellicht komt dat deels ook wel doordat de waarde van de bodycam op dit punt afhangt van de vraag wie bepaalt wat moet worden opgenomen. Als de politie dat zelf bepaalt, zal dit bij veel burgers de vraag oproepen of er dan niet selectief wordt gefilmd. Wat als een klacht wordt ingediend over een voorval waarbij de betreffende diender wel een bodycam droeg, maar waar geen opnames van zijn gemaakt? In de Amsterdamse pilot is gekozen voor richtlijnen die de politie maximale vrijheid geven in het al dan niet dragen van een bodycam én in het bepalen wat ze opnemen. Wat de gevolgen van die keuzes zijn voor het imago van de politie als betrouwbare partner van burgers is niet onderzocht, maar het zou goed zijn als daar binnenkort wel grondiger naar zou worden gekeken.

Beelden terugkijken vóór je PV

Een onderwerp dat in binnen- en buitenland voor veel discussie zorgt is de vraag of politiemensen opnames van de bodycam mogen bekijken voordat ze een proces-verbaal (PV) van bevindingen schrijven. In de Amsterdamse en nationale richtlijnen voor bodycams bij de politie staat dat het niet mag – althans, in principe niet. In de enquête gaf 71% van de Amsterdamse politiemensen aan dat het volgens hen wel mogelijk zou moeten zijn. Dit onderwerp heeft zo veel juridische, organisatorische en culturele aspecten dat het een zelfstandige behandeling verdient – grondiger dan waar hier ruimte voor was.

Live meekijken

Het was zoals gezegd de bedoeling ook bodycams uit te proberen met een rechtstreekse verbinding naar het operationeel centrum. Het idee van die werkwijze is dat het makkelijker wordt de politie-inzet optimaal af te stemmen op wat nodig is. Die mogelijkheid is in Amsterdam niet uitgetoetst, hoewel dat

wel degelijk de bedoeling was. We weten uit het literatuuronderzoek dat het idee om bodycams te gebruiken voor het vergroten van *operational awareness* plausibel is. Tegelijkertijd bleek uit ervaringen op straat dat bodycams lang niet altijd een goed overzichtsbeeld geven. Als een agent met bodycam in het midden van de actie staat, filmt deze vaak alleen maar de achterkant van een schild of één persoon tegenover de diender van ‘kruin tot kruis’. Voor overzichtsbeelden moet je misschien een echte cameraman inzetten die alleen als taak heeft een mooi plaatje te maken voor de commandant op afstand. Andere proeftuinen hebben hier wel ervaring mee opgedaan. De Landelijke Eenheid is daar een voorbeeld van en Politie & Wetenschap heeft daar ook onderzoek naar laten doen. Maar het zou goed zijn als dit soort bodycams ook in de Eenheid Amsterdam werden uitgetest, zoals ook de bedoeling was.

Privacy

Elke camera die de overheid inzet perkt de privacy van burgers in. Dat geldt dus ook voor bodycams. Het verzamelen en verwerken van informatie verandert de machtsdynamiek tussen politie en de burger. De politie krijgt meer mogelijkheden burgers te beïnvloeden. Hoe meer surveillance, hoe meer macht voor de politie en hoe minder ruimte voor de fundamentele vrijheden van burgers (Richards 2013). Daarom heeft ieder mens het recht om in principe met rust te worden gelaten door de overheid, verankerd in de Grondwet (art. 10) en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM, art. 8). De nieuwe Europese wet- en regelgeving over persoonsgegevens (Algemene Verordening Gegevensbescherming) geeft daar invulling aan. Bodycams moeten ‘bij wet voorzien’ zijn, een ‘gerechtvaardigd belang’ dienen en ‘noodzakelijk’ zijn. Elk van die drie elementen moet worden beoordeeld in een Data Protection Impact Assessment (DPIA) of – in het Nederlands – gegevensbeschermingseffectbeoordeling (GEB). In de enquête in Amsterdam zijn hierover vragen gesteld aan de politie. Zien zij bodycams als een schending van de privacy van burgers of van politieambtenaren? Moet de politie de bodycam uitschakelen als een burger dat vraagt? Moet de politie de verplichting krijgen beelden te laten zien als burgers gefilmd zijn met een bodycam en een verzoek indienen om de beelden te zien? Die vragen moeten een keer apart worden bestudeerd omdat ze een antwoord verdienen dat te ver zou gaan voor deze rapportage. Nog belangrijker is het om – zoals hierboven ook al is aangegeven – deze vragen een keer te stellen vanuit het perspectief van de burgers zelf: het is immers hun privacy die wordt ingeperkt.

Apparatuur en opslag

Het is voor de zoveelste keer duidelijk geworden hoe belangrijk goed werkende bodycams, verbindingen, opslag en software zijn. Als die niet werken, gaat de bodycam nooit opleveren wat hij zou kunnen opleveren. Maar een goede onafhankelijke test van verschillende bodycams en systemen door echte gebruikers is nog nooit uitgevoerd bij de Nationale Politie – ook niet in deze pilot. Er is gewerkt met één soort bodycam en een vergelijking van verschillende merken of typen bodycams was dus niet mogelijk. Vergelijkend onderzoek zou niet alleen kunnen helpen om te bepalen welke apparatuur op dit moment het beste is voor de politie; het biedt ook waardevolle input voor het opstellen van toekomstige programma's van eisen. Daarbij komt dat je een technische test relatief makkelijk kunt uitvoeren in een laboratoriumachtige setting en in korte tijd. Dat is in elk geval veel makkelijker dan een pilot waarbij je mikt op het meten van het effect van bodycams op sociale interacties tussen politie en publiek.

Met deze uitgebreide lijst aan suggesties voor vervolgonderzoek zijn we aan het eind van dit rapport gekomen. Hopelijk worden deze suggesties voor vervolgonderzoek de komende jaren opgepikt zodat bodycams bij de politie met meer focus kunnen worden ingezet.

Literatuur

- Alpert, G. & McLean, K. (2018). Where Is the Goal Line? A Critical Look at Police Body-Worn Camera Programs. *Criminology & Public Policy* 17 (3).
- Ariel, B., Farrar, W. & Sutherland, A. (2014). The Effect of Police Body-Worn Cameras on Use of Force and Citizens' Complaints Against the Police: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(3), 509-535.
- Ariel, B., Sutherland, A., Henstock, D., Young, J., Drover, P., Sykes, J., Megicks, S. & Henderson, R. (2016). Report: increases in police use of force in the presence of body-worn cameras are driven by officer discretion: a protocol-based subgroup analysis of ten randomized experiments. *Journal of Experimental Criminology*, 12(3), 453-463.
- Ariel, B., Sutherland, A., Henstock, D., Young, J. & Sosinski, G. (2017a). The deterrence spectrum: Explaining why police body-worn cameras 'work' or 'backfire' in aggressive police-public encounters. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, paw051.
- Ariel, B., Sutherland, A., Henstock, D., Young, J., Drover, P., Sykes, J., Megicks, S. & Henderson, R. (2017b). Contagious accountability: a global multisite randomized controlled trial on the effect of police bodyworn cameras on citizens' complaints against the police. *Criminal Justice and Behavior* 44(2), 293-316.
- Ariel, B., Sutherland, A., Henstock, D., Young, J., Drover, P., Sykes, J., Megicks, S. & Henderson, R. (2017c). Paradoxical effects of self-awareness of being observed: testing the effect of police body-worn cameras on assaults and aggression against officers. *Journal of Experimental Criminology*, 1-29.
- Bommel, M. van (2015). *The Reputable Bystander: The Role of Reputation in Activating or Deactivating Bystanders*. Vrije Universiteit Amsterdam (proefschrift).
- Braga, A., Coldren, J., Sousa, W., Rodriguez, D. & Alper, O. (2017). *The Benefits of Body-Worn Cameras: New Findings from a Randomized Controlled Trial at the Las Vegas Metropolitan Police Department*. CNA: National Institute of Justice.
- Brennan Center for Justice (2016). *Police Body Camera Policies: Accountability*. New York University School of Law.

- CapGemini (2017). *Trends in Veiligheid 2017; In een verbonden samenleving*. Utrecht.
- Cordner, A. & Cordner, G. (2017). *Overview of Law Enforcement Technology*. In: L. Moriarty (ed.) *Criminal Justice Technology in the 21st Century*; Third Edition (pp. 39-68). Springfield, IL: Charles C Thomas Publisher.
- Dammer, G. & Van der Steen, J. (2018). *Politieprofessionals: mobiliseren van verandercapaciteit in het primaire proces; Leren en werken met bodycams in de politieorganisatie; Hoe kan het anders én beter?* Innova Consultancy & Circon.
- Dubelaar, M. (2011). Lezen, kijken luisteren; de invloed van de (audiovisuele) techniek op de informatieoverdracht in het Nederlandse strafproces. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 33(1), 70-89.
- Edmonton Police Service [M. Stratton, P. Clissold & R. Tuson] (2015). *Body worn video: Considering the evidence – Final report of the Edmonton Police Service body worn video pilot project*. Edmonton Canada.
- Elffers, H. (2013). *Niet bij blauw alleen: De burger als zijn broeders hoeder, afscheidsrede als hoogleraar empirische bestudering van de strafrechtspleging*, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Eysink Smeets, M. & Foekens, P. (2018). The Fear Drop. In: M. Lee & G. Mythen (eds.) *International Handbook on Fear of Crime*. Oxon & New York: Routledge.
- Eysink Smeets, M. & Vollaard, B. (2015). Trends in perceptie van criminaliteit. *Tijdschrift Voor Criminologie*, 57(2), 229-241.
- Ferguson, A.G. (2018). *The Rise of Big Data Policing; Surveillance, Race and the Future of Law Enforcement*. New York University Press.
- Ferraro, K. & Grange, R. (1987). The measurement of fear of crime. *Sociological Inquiry*, 57, 70-97.
- Flight, S. (2017). *De mogelijke meerwaarde van bodycams voor politiewerk; Een internationaal literatuuronderzoek*. Reed Business, Amsterdam.
- Flight, S. (2018a). *Searching Downstream: the Prosecutorial Utility of Body Cameras*. Presentatie op Accelerate conferentie (6 juni 2018).
- Flight, S. (2018b). *Opening Up the Black Box: Understanding the Impact of Bodycams on Policing*. *European Law Enforcement Research Bulletin*, 2018(17).
- Fyfe, A. (2011). *Body Worn Video Projects in Paisley and Aberdeen. Self Evaluation*. ODS Consulting: Glasgow.

- Gaub, J.E., Choate, D.E., Todak, N., Katz, C.M. & White, M.D. (2016). Officer perceptions of body-worn cameras before and after deployment: A study of three departments. *Police Quarterly*, 19(3), 275-302.
- Goodall, M. (2007). *Guidance for the Police Use of Body-Worn Video Devices*. Londen: Home Office.
- Gray, E., Jackson, J. & Farrall, S. (2011). Feelings and functions in the fear of crime: Applying a new approach to victimisation insecurity. *British Journal of Criminology*, 51(1), 75-94.
- Griffith, D. (2018). Body Cameras. *Police – The Law Enforcement Magazine*, september 2018, 72-78.
- Grossmith, L., Owens, C., Finn, W., Mann, D., Davies, T. & Baika, L. (2015). *Police, Camera, Evidence: London's cluster randomised controlled trial of Body Worn Video*, College of Policing: Mayor of London.
- Ham, T. van, Kuppens, J. & Ferwerda, H. (2010). *Filmen tijdens Oud en Nieuw 2009-2010; Ervaringen met mobiel cameratoezicht tijdens de jaarwisseling in vijf politiekorpsen*. Bureau Beke: Arnhem.
- Ham, T. van, Kuppens, J. & Ferwerda, H. (2011). *Mobiel cameratoezicht op scherp; Effecten op geweld tegen de politie en het politieproces in beeld*. Bureau Beke: Arnhem.
- Hedberg, E., Katz, C. & Choate, D. (2017). Body-worn cameras and citizen interactions with police officers: Estimating plausible effects given varying compliance levels. *Justice Quarterly* 34.4, 627-651.
- Hung, V. & Babin, S. (2016). *A Market Survey on Body Worn Camera Technologies*. Johns Hopkins University: Laurel.
- IACP (2004). *The impact of video evidence on modern policing*. Washington, DC: International Association of Chiefs of Police.
- Jennings, W., Fridell, L. & Lynch, M. (2014). Cops and cameras: Officer perceptions of the use of body-worn cameras in law enforcement. *Journal of Criminal Justice*, 42, 549-556.
- Jennings, W., Lynch, M. & Fridell, L. (2015). Evaluating the impact of police officer body-worn cameras (BWCs) on response-to-resistance and serious external complaints; Evidence from the Orlando police department (OPD) experience utilizing a randomized controlled experiment. *Journal of Criminal Justice*, 43, 480-486.

- Katz, C., Kurtenbach, M., Choate, D. & White, M. (2015). *Evaluating the Impact of Police Officer Body-Worn Cameras*. Phoenix AZ: Smart Policing Initiative; Washington, DC: Department of Justice.
- Koen, M. (2016). *On-set with Body-worn Cameras in a Police Organization: Structures, Practices, and Technological Frames*. George Mason University (proefschrift).
- Koning, B. de (2018). *Vriendjespolitiek: Fraude en corruptie in Nederland*. Amsterdam University Press.
- Koper, C., Lum, C., Willis, J., Woods, D. & Hibdon, J. (2015). *Realizing the Potential of Technology in Policing: A Multisite Study of the Social, Organizational, and Behavioral Aspects of Implementing Policing Technologies*. Fairfax: George Mason University Center for Evidence-Based Crime Policy.
- Landman, W. & Sollie, H. (2018). *Tegengaan van etnisch profileren; Een internationale literatuurstudie naar effecten van interventies*. Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Twynstra Gudde, Amersfoort.
- Levinson-Waldman, R. & Selby, N. (2016). Body cameras can't solve all our problems. *USA Today* 1 April.
- Linos, E., Reinhard, J., Ruda, S. & Sanders, M. (2017). *Measuring the impact of body worn video cameras on police behaviour and criminal justice outcomes*. Londen: Behavioural Insights Team.
- Lum, C., Koper, C., Merola, L., Scherer, A. & Reiou, A. (2015). *Existing and ongoing body worn camera research: Knowledge gaps and opportunities*. George Mason University.
- Lum, C., Koper, C. & Willis, J. (2017). Understanding the limits of technology's impact on police effectiveness. *Police Quarterly*, 20(2), 135-163.
- MacQueen, S. & Bradford, B. (2017). Where did it all go wrong? Implementation failure – and more – in a field experiment of procedural justice policing. *Journal of Experimental Criminology* 13(3), 321-345.
- Mayor of London (2015). Mayor on track to roll-out police body cameras across the Met. *London Assembly press releases*: Mayor of London.
- McCale, C. (2018). Implementing Body Worn Cameras: An Interview with Michael White. *Justice Clearinghouse* 19 April.
- McClure, D., La Vigne, N., Lynch, M., Golian, L., Lawrence, D. & Malm, A. (2017). *How Body Cameras Affect Community Members' Perceptions of Police: Results from a Randomized Controlled Trial of One Agency's Pilot*.
- Mears, D. (2010). *American Criminal Justice Policy: An Evaluation Approach to Increasing Accountability and Effectiveness*. New York: Cambridge University Press.
- Merola, L., Lum, C., Koper, C. & Scherer, A. (2016). *Body Worn Cameras and the Courts: A National Survey of State Prosecutors*.

- Mesa Police Department (2013). *On-officer body camera system: Program evaluation and recommendations*. Mesa, VS: Mesa Police Department.
- Morrow, W.J., Katz, C.M. & Choate, D.E. (2016). Assessing the impact of police body-worn cameras on arresting, prosecuting, and convicting suspects of intimate partner violence. *Police Quarterly*, 19(3), 303-325.
- National Institute of Justice (2012). *A Primer on Body Worn Cameras for Law Enforcement*. United States Department of Justice: Washington, DC.
- National Research Council (2005). *Improving Evaluation of Anticrime Programs*. Washington, DC: National Academies Press.
- Nationale Politie (2016). *Tijdelijk inzetkader Bodycams; bij operationeel gebruik NP* (versie 3.5 november).
- Nationale Politie (2017a). *Voorlopig inzetkader Bodycams; bij operationeel gebruik* (versie 1.2 oktober).
- Nationale Politie (2017b). *Handreiking inzet en gebruik bodycams*. Landelijk project bodycams, Programma Sensing, Portefeuille Cybercrime en Digitalisering.
- Nationale Politie – Eenheid Amsterdam (2016). *Pilot Bodycams 2016-2017; safety first*. Politieprofessie & Allianties Amsterdam.
- Nationale Politie – Eenheid Amsterdam (2017). *Tijdelijk Inzetkader Bodycams Operationeel gebruik 2017 Eenheid Amsterdam*. Projectgroep Bodycams Amsterdam.
- Newell, B. (2016). *Collateral Visibility: A Socio-Legal Study of Police Body-Camera Adoption, Privacy, and Public Disclosure in Washington State*. *Indiana Law Journal*, 92, 1329.
- Newell, B. & Greidanus, R. (2018). *Officer Discretion and the Choice to Record: Officer Attitudes Towards Body-Worn Camera Activation*. *North Carolina Law Review 2017-18 Symposium Issue*.
- NYPD (2017). *Response to Public and Officer Input on the Department's Proposed Body-Worn Camera Policy*. New York Police Department.
- ODS (2011). *Body Worn Video Projects in Paisley and Aberdeen: Self Evaluation*. Glasgow: ODS Consulting.
- Owens, C., Mann, D. & McKenna, R. (2014). *The Essex body worn video trial: The impact of body worn video on criminal justice outcomes of domestic abuse incidents*. College of Policing, UK.
- Palmer, D. (2016). *The Mythical Properties of Police Body-Worn Cameras: A Solution in the Search of a Problem*. *Surveillance & Society* 14(1), 138-144.
- Policing Project (2016). *Report to the NYPD Summarizing Public Feedback on its Proposed Body-Worn Camera Policy*. New York: New York University School of Law.

- Queensland Police Service (2017). *Case Study Reveals the Power of Police Body Camera Footage for Prosecuting Domestic Violence*. Medianet Australia.
- Rhine, E., Mawhorr, T. & Parks, E. (2006). Implementation: The bane of effective correctional programs. *Criminology & Public Policy*, 5, 347-358.
- Richards, N. (2013). The Dangers of Surveillance. *Harvard Law Review*, 1934-1953.
- Rogers, E. (2010). *Diffusion of innovations*. Simon & Schuster.
- Rosenbaum, D.P. & McCarty, W.P. (2017). Organizational justice and officer “buy in” in American Policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 40(1), 71-85.
- Roy, A. (2014). *On-Officer Video Cameras: Examining the Effects of Police Department Policy and Assignment on Camera Use and Activation*. Phoenix: Arizona State University (master thesis).
- Shiner, M. (2010). Post-Lawrence policing in England and Wales: Guilt, innocence and the defence of organizational ego. *The British Journal of Criminology*, 50(5), 935-953.
- Stanley, J. (2012). Sympathizing With the Police (Up to a Point) On Photography. *American Civil Liberties Union*.
- Steehouwer, B. (2017). *Beeld in de rechtszaal; Een corpusonderzoek naar het gebruik van stilstaand en bewegend beeld in de Nederlandse rechtszaal*. Utrecht: Universiteit Utrecht (scriptie).
- Stichting Freedom Inc. (2016). *Richtlijnen voor beleid voor gebruik body- en actioncams door de Nationale Politie* (online publicatie).
- Stoughton, S. (2016). Principled Policing: Warrior Cops and Guardian Officers. *Wake Forest Law Review*, 51, 611.
- Tilley, N. (1993). *Understanding car parks, crime and CCTV; evaluation lessons from safer cities*. Police Research Group: Home Office Police Department.
- Vanderveen, G. (2006). *Interpreting fear, crime, risk and unsafety: Conceptualisation and measurement*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Vanderveen, G.N.G. (2011). *Beeldmateriaal in de Nederlandse strafrechtssketen*. *Justitiële Verkenningen*, 37(7), 10-28.
- Welsh, B. & Rocque, M. (2014). When crime prevention harms: A review of systematic reviews. *Journal of Experimental Criminology*, 10, 245-266.
- White, M. (2014). *Police Officer Body-Worn Cameras: Assessing the Evidence*. Office of Community Oriented Policing Services, Washington DC.

- White, M. (2018). Research and Policy Issues Use of Body-Worn Cameras: An Interview with Dr. Michael White. *Justice Clearinghouse* 17 Juli.
- White, M. & Coldren, J. (2017). Body-Worn Police Cameras: Separating Fact from Fiction. *PM Magazine*.
- White, M., Flippin, M. & Katz, C. (2018). Key Trends in Body-Worn Camera Policy and Practice: A Three-Year Policy Analysis of US Department of Justice-Funded Law Enforcement Agencies.
- White, M., Todak, N. & Gaub, J. (2017). Assessing citizen perceptions of body-worn cameras after encounters with police. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 40(4), 689-703.
- White, M., Todak, N. & Gaub, J. (2018). Examining Body-Worn Camera Integration and Acceptance Among Police Officers, Citizens, and External Stakeholders. *Criminology & Public Policy*, 17 (3), 649-677.
- Yokum, D., Ravishankar, A. & Coppock, A. (2017). *Evaluating the Effects of Police Body-Worn Cameras: A Randomized Controlled Trial*. Washington, DC: The Lab@ DC, Executive Office of the Mayor.

Bijlagen

1 Leescommissie

De conceptversie van dit rapport is gelezen en becommentarieerd door een leescommissie. De leden deden dit op persoonlijke titel en vanuit hun eigen deskundigheid.

- Dhr. mr. dr. J. Brands, Rijksuniversiteit Leiden
- Mw. drs. S. Brok, Nationale Politie, Eenheid Oost-Brabant, lid van landelijke stuurgroep
- Dhr. dr. S. Ernst, Politieacademie
- Dhr. dr. D. de Kool, Erasmus Universiteit Rotterdam Risbo
- Mw. S. Smit, Nationale Politie
- Dhr. drs. W. Taalen, Nationale Politie, Eenheid Amsterdam

Dit onderzoek is begeleid door mw. dr. M. Dozy en dhr. mr. drs. K. Loef vanuit de commissie Politie & Wetenschap.

2 Verantwoording onderzoek

I – Bewijskracht van evaluaties

Om te kunnen bewijzen dat een interventie heeft geleid tot een bepaald effect, moet de evaluatie aan hoge eisen voldoen. De effectladder in tabel B1 maakt duidelijk welke bewijskracht verschillende onderzoeksopzetten hebben.

Tabel B1: Niveaus van bewijskracht

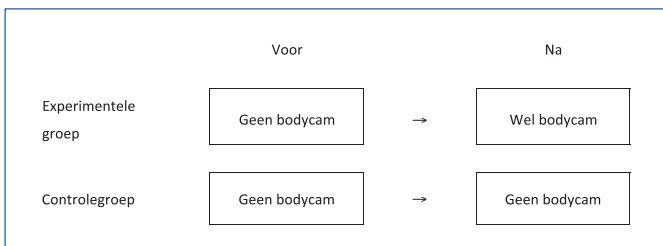
Niveau	Beschrijving
0	Werken met impliciete kennis • Zit in de hoofden van professionals • Werkwijze en effecten zijn onduidelijk • Niet goed overdraagbaar
1	Goed beschreven interventies • Doel, doelgroep, aanpak en randvoorwaarden zijn uitgewerkt • Werkwijze van de interventie is te begrijpen • Interventie is overdraagbaar
2	Goed onderbouwde interventies • Interventietheorie is uitgewerkt (expliciteren van mechanismen) • Aannemelijk verhaal over dat de interventie kan werken • Eventueel ondersteund met algemeen aanvaarde theorieën
3	Doeltreffende interventies • Er zijn cijfers beschikbaar die laten zien dat de interventie werkt • Gegevens leveren eerste indicatie dat de interventie werkt • Waardoor de interventie werkt is onduidelijk (mechanismen)
4	Bewezen effectieve interventies • Voldoende causale bewijskracht: verbetering is toe te schrijven aan interventie • Interventie is onderzocht door middel van (quasi-)experimentele opzet (voor- en nameting en controlegroep) dan wel een opzet die een vergelijkbaar inzicht geeft (bijvoorbeeld een herhaalde casestudie) • Beter inzicht in waardoor de interventie werkt (mechanismen)

Bron: Nederlands Jeugdinstituut (geciteerd in Landman & Sollie 2018).

Het meest basale 0-niveau van bewijs is de ‘onderbuik’ of ‘intuïtie’. De kennis zit in de hoofden van professionals. Dat wil niet zeggen dat die kennis onjuist is; ze is alleen niet overdraagbaar aan anderen. De eerstvolgende stap op niveau 1 is een goede beschrijving van de interventie: doel, doelgroep, aanpak en

randvoorwaarden. Niveau 2 is een expliciete theorie waarin de mechanismen van de interventie worden uitgeschreven. En het moet een aannemelijk verhaal zijn, bijvoorbeeld omdat we uit andere beleidsterreinen al weten dat het zo werkt.

Het eerste niveau waarop je mag spreken van een bewezen effectieve interventie is niveau 3. Maar je wilt liever meer dan alleen een voormeting en een nameting waaruit blijkt dát er iets is veranderd. Je wilt ook zeker weten of het door de interventie kwam of door iets anders. Er is een groot verschil tussen correlatie (samenhang) en causaliteit (oorzakelijkheid). Daarom wordt onderzoek pas echt betrouwbaar als het niet alleen bestaat uit een voor- en nameting binnen een experimentele groep, maar ook binnen een controlegroep die de interventie niet kreeg: niveau 4.

Figuur B1: (Quasi-)experimentele onderzoeksopzet

Als je alleen maar een experimentele groep hebt, kun je geen conclusies over causaliteit trekken. Je kunt dan namelijk wel een verschil vinden tussen ‘voor’ en ‘na’, maar dat kan ook door iets anders komen dan door de bodycam. Precies daarom heb je een controlegroep nodig: die is bij aanvang exact hetzelfde als de experimentele groep. Als je dan een verschil vindt tussen ‘voor’ en ‘na’ in de experimentele groep en je vindt geen verschil in de controlegroep, moet dat wel door de bodycam zijn gekomen – op alle andere punten waren de twee groepen immers vergelijkbaar.

In dit onderzoek halen we niveau 4 voor drie indicatoren: het veiligheidsgevoel van politiemensen (enquête), het aantal slachtoffers van agressie en geweld tegen politieambtenaren (enquête) en het aantal geregistreerde voorvallen van agressie tegen politieambtenaren (interne registraties). Voorts zijn de mechanismen expliciet beschreven (en daar is steun voor uit andere beleidsvelden en ander empirisch onderzoek) en daardoor haalt deze onderzoeksopzet het hoogst mogelijke niveau: de experimentele opzet.

Gouden standaard

Het ideale plaatje in onderzoek krijg je als je alle proefkonijnen kunt indelen in twee groepen die bij aanvang van het onderzoek exact gelijk aan elkaar zijn. De beste manier om dat te doen is een *randomized controlled trial* (RCT). In dat geval wijs je alle proefkonijnen volstrekt willekeurig toe aan de experimentele groep of aan de controlegroep. In een studie naar een nieuw medicijn kun je dat doen door een muntje op te gooien en elke proefpersoon volstrekt willekeurig toe te wijzen aan de ene groep of de andere groep.

In het beroemdste onderzoek naar bodycams tot nu toe deed men iets dergelijks, namelijk in Rialto in de Verenigde Staten. Daar werden echter geen proefpersonen, maar shifts willekeurig verdeeld. Vlak voor een agent de straat op ging, werd een muntje opgegooid. Was het kop, dan kreeg hij een bodycam mee. Was het munt, dan niet. Zo konden ze shifts met bodycams perfect vergelijken met shifts zonder bodycams. Maar dat leverde toch niet de kwaliteit op waar de onderzoekers op hadden gehoopt. Want agenten die net een shift hadden gedraaid met bodycam bleken hun gedrag ook aan te passen in de shift daarna, ook als ze dan geen bodycam droegen. Daar kwam nog bij dat er natuurlijk altijd een kans is dat een collega in de buurt is die in die shift toeval- lig een bodycam draagt. Dat levert een soort besmetting ('contamination') op van de controlegroep door de experimentele groep. Als elke agent alleen maar solo werkt is dat geen punt. Maar bij grotere incidenten zijn vaak minstens twee agenten aanwezig. Als een van de aanwezige agenten een bodycam draagt, heeft die invloed op alle collega's bij het incident – ook degenen zonder bodycam:

'With person-based experiments ... the extent of the cross-units contamination is in fact more challenging to overcome and presents even more strenuous settings for causal inference. In the person-based experiments, different officers wear BWCs or not, and in theory the bias is then minimized. However, the level of treatment contamination in police-public interactions becomes detrimental to the study: in single-officer suspect interactions, this is less of a concern, but in nearly every high-profile policing incident (such as the use of force, serious harm, multiple offenders, etc.), at least two officers would attend the call, and some of the officers might be "treatment officers" while others might be "control officers". In this situation, should we assume that every officer is a "treatment officer" because one of the officers in the scene is

video-recording everybody else? How should we interpret a multiple-officer interaction?’ (Ariel e.a. 2017c)

In dit Amsterdamse onderzoek speelt dat probleem geen rol, omdat we gebieden met elkaar vergelijken en niet personen of shifts. Maar hoe verdeel je gebieden netjes over twee gelijke groepen? Je kunt dat doen door voor elk proefgebied op zoek te gaan naar een vergelijkbaar controlegebied. Maar probeer maar eens een *match* te vinden voor de Amsterdamse binnenstad, of voor het Centraal Station of voor het evenementen- en uitgaansgebied in Amsterdam Zuidoost. Dat zijn unieke plekken en daar bestaan helemaal geen vergelijkbare controlegebieden voor. Nog los van het feit dat wij als onderzoekers natuurlijk nooit mogen bepalen welke teams wel bodycams krijgen en welke niet.

Tabel B2: Installatie bodycams per team

Team	Startmaand
<i>Eerste golf</i>	
Centrum Jordaan	april 2017
Nieuw West Zuid	april 2017
Amstelveen	mei 2017
Boven IJ	mei 2017
Centrum Amstel	mei 2017
Haarlemmerweg	mei 2017
Hoofdwegen	mei 2017
Oost Watergraafsmeer	mei 2017
West Overtoomse sluis	mei 2017
Zuid Buitenveldert	mei 2017
Zuidoost Bijlmermeer	mei 2017
<i>Tweede golf</i>	
Oost Zeeburg	okt 2017
Diemen/Ouder-Amstel	dec 2017
Hondengeleiders	dec 2017
Nieuw West Noord	dec 2017
Water en Havens	dec 2017
Zuidoost Gaasperdam	jan 2018
<i>Derde golf</i> *)	
Aalsmeer/Uithoorn	
Burgwallen	
Pijp	
Openbaar Vervoer	

*) Deze teams hebben bodycams gekregen na de onderzoeksperiode, dus na mei 2018.

Maar ook dat probleem speelt in dit onderzoek geen rol. Want de teams zijn willekeurig over de experimentele groep en de controlegroep verdeeld. Dat zit zo: een deel van de teams had al een snelle internetverbinding toen de pilot begon en die teams kregen meteen bodycams. In de rest van de teams moest zo'n snelle verbinding nog worden aangelegd en zij kregen tot die tijd geen bodycams. Dat heeft ertoe geleid dat de bodycams in drie 'golven' in de teams werden geïnstalleerd (zie tabel B2).

De aan- of afwezigheid van een snelle internetverbinding had niets te maken met de bodycams. De teams zijn in die zin dus willekeurig verdeeld over de drie golven van installatie en dus ook over de 'wel'- en de 'niet'-conditie. Door deze omstandigheid kregen we de optimale onderzoeksopzet als het ware in de schoot geworpen. De teams in de tweede golf hadden nog geen bodycams tijdens de 0-meting, maar wel tijdens de 1-meting: dat werd dus onze experimentele groep. De teams in de derde golf hadden geen bodycams tijdens de 0-meting en ook nog niet tijdens de 1-meting: dat werd onze controlegroep.

Tabel B3: Teams in experimentele groep en controlegroep

Experimentele groep	Controlegroep
Diemen/Ouder-Amstel	Openbaar Vervoer
Hondengeleiders	Burgwallen
Nieuw West Noord	Aalsmeer/Uithoorn
Oost Zeeburg	Pijp
Water en Havens	
Zuidoost Gaasperdam	

Hierna bespreken we of de aanname van een willekeurige verdeling over de experimentele groep en de controlegroep terecht is. Dat doen we na de controle van de representativiteit van de steekproef onder het kopje 'Vergelijking "wel"- en "niet"-respondenten'.

De elf teams in de eerste golf hadden al bodycams voordat we de 0-meting deden. In die teams hebben we dus geen informatie over de situatie 'voor' de bodycams en kunnen we dus ook geen vergelijking maken tussen 'voor' en 'na'. Daarom worden die teams buiten de experimentele opzet gehouden. Maar ook in die elf teams zijn enquêtes gehouden en ook de andere informatiebronnen zijn in die teams geraadpleegd (diepte-interviews, geweldsregistraties en observaties). Sterker nog: in die eerste elf teams zaten de meest ervaren bodycamgebruikers van de Eenheid Amsterdam en we hebben daar een groot aantal van

onze diepte-interviews en observaties gehouden. De teams doen dus wel degelijk mee in dit onderzoek, alleen laten we ze buiten beschouwing voor de twee kwantitatieve effectindicatoren die in de experimentele opzet worden onderzocht (veiligheidsgevoel en geweld tegen politieambtenaren).

Voorbehoud

De onderzoeksopzet is van het hoogst haalbare niveau, maar geen enkel onderzoek is perfect. We moeten ook in deze studie rekening houden met de mogelijkheid van ‘besmetting’ tussen de experimentele groep en de controlegroep. Ten eerste is er namelijk een kans dat de organisatie als geheel is veranderd door de proef. In dat geval gaan burgers of politiemensen (of allebei) in de teams zonder bodycams zich ook anders gedragen, zonder dat daar bodycams zijn. Dat effect is al een keer eerder geconstateerd in ander onderzoek en er is een kans dat we daar hier ook mee te maken hebben:

‘BWCs [Body Worn Cameras – SF] have caused an organizational learning process ... referred to as “contagious accountability”; regardless of whether BWCs were actually worn, police modified their decisions through self-awareness, which translated into different behavior.’
(Ariel e.a. 2017c)

In dat voorbeeld gingen politiemensen zonder bodycams toch hun gedrag aanpassen omdat ze door de bodycams andere keuzes gingen maken in hun werk – of ze nou een bodycam droegen of niet. Ook fysiek is er een kans op besmetting: als een agent met bodycam naar een melding in een ander wijkteam gaat waar geen bodycams worden uitgetest. Die bodycam kan ook invloed hebben op het gedrag van de andere politiemedewerkers in de buurt – ook als zij geen bodycam dragen. Dat zal niet heel vaak gebeuren, maar we kunnen het ook niet uitsluiten. Dit geldt vooral voor de teams die regionaal werken, zoals de hondensurveillance, en dat zijn teams met relatief weinig medewerkers.

Nog een tweede voorbehoud beïnvloedt de resultaten precies andersom: in de experimentele groep droeg niet elke agent altijd een bodycam. De bodycams werden een deel van de tijd gedragen door een deel van de medewerkers. Dat betekent – om in de metafoor van medisch onderzoek te blijven – een lage dosering van de ‘pil’ die getest werd. We kunnen niet met zekerheid zeggen wat er gebeurd zou zijn als alle medewerkers in de experimentele teams altijd een

bodycam hadden gedragen. In dit rapport komen beide kanttekeningen aan bod bij de bespreking van de preventieve effecten van bodycams.

II – Onderzoeksmethoden

Registraties GTPA

De registraties van geweld tegen politieambtenaren zijn aangeleverd door de politie Eenheid Amsterdam. De cijfers gaan over de periode van mei 2016 tot en met augustus 2018. De bodycams zijn niet in elk team op dezelfde maand geïnstalleerd, dus we hebben per team een andere startdatum. We hebben voor elk team apart bepaald hoeveel incidenten er zijn geregistreerd in de twaalf maanden voorafgaand aan de start van de pilot in dat team en de twaalf maanden daarna. Twee voorbeelden:

- In het team Boven IJ werden de bodycams in mei 2017 geïnstalleerd. Daar loopt de periode ‘voor’ dus van mei 2016 tot en met april 2017. De periode ‘na’ is in dat team van mei 2017 tot en met april 2018.
- In het team Oost Zeeburg werden de bodycams in oktober 2017 geïnstalleerd. Daar omvat de periode ‘voor’ dus de maanden oktober 2016 tot en met september 2017. De periode ‘na’ is voor dat team de maanden oktober 2017 tot en met augustus 2018. Dat zijn maar elf maanden en dus hebben we de periode ‘voor’ ook tot (dezelfde) elf maanden ingekort.

Diepte-interviews

Er zijn in totaal circa honderd diepte-interviews gehouden voor dit onderzoek met mensen uit alle delen van de Eenheid Amsterdam. De gesprekspartners zijn niet aselekt gekozen: we hebben juist gezocht naar mensen met een uitgesproken mening voor of tegen de bodycams. Het doel van deze gesprekken was immers niet om een representatief beeld te geven van de meningen: daar hadden we de enquête al voor. Wat we met de interviews hoopten te bereiken was een goed beeld krijgen van de verhalen achter de cijfers. Wij danken iedereen hartelijk voor de medewerking.

Observaties en overleg

We hebben deelgenomen aan een stuk of tien overleggen van de werkgroep en de stuurgroep, en aan de vier sessies van de kerninstructeurs. Verder draaiden we enkele (nacht)diensten mee om de bodycams in de praktijk te kunnen ervaren.

Enquête onder politiemensen

Om de opinies over bodycams te peilen onder de doelgroep van politiemensen in de surveillance is twee keer een online vragenlijst afgenomen. De eerste meting liep van 7 augustus tot en met 6 september 2017. De tweede meting liep een jaar later, van 18 juni tot 24 juli 2018. Alle medewerkers in de 21 teams waar bodycams zouden komen, kregen een persoonlijke uitnodiging op hun werkmailadres met een link naar de vragenlijst. Die persoonlijke benadering maakte het mogelijk reminders te sturen naar diegenen die de vragenlijst nog niet hadden ingevuld.

De uitnodiging voor de vragenlijst is gestuurd aan alle 2741 medewerkers in de 21 teams waar bodycams zouden komen. Maar we wilden dat alleen degenen die met bodycams mochten werken de vragenlijst zouden invullen. We konden dat onderscheid vooraf niet maken en dus hebben we in de vragenlijst allereerst een filtervraag gesteld. Degenen die niet in de noodhulp of solo-surveillance werkten werden bedankt voor hun medewerking waarna de vragenlijst werd afgesloten. De rest werd wel doorgestuurd naar de rest van de vragenlijst.

De kerninstructeurs in de 21 teams hebben een schatting gegeven van het aantal collega's in hun team dat surveillancewerk doet: de doelgroep voor dit onderzoek. We kregen antwoord uit negen teams en daaruit bleek dat de helft (49%) van de medewerkers die op onze groslijst stonden in de surveillance werkt. Dat percentage hebben we gebruikt om voor de andere twaalf teams te schatten hoeveel mensen daar in de surveillance werken. Zo komen we op een totale doelgroep van 1343 potentiële bodycamdragers.

In de eerste meting hebben 683 politiemensen uit de doelgroep die surveillance-diensten draaien de vragenlijst ingevuld. Dat is iets meer dan de helft (51%) van alle potentiële bodycamdragers. Overigens vulde niet iedereen alle vragen in: het aantal respondenten per vraag kan dus lager zijn – dit staat altijd aangegeven in de tabellen en het is nergens lager dan 548. Bij de tweede meting is

een mail gestuurd naar dezelfde groep medewerkers als een jaar eerder en dat leverde 482 volledig ingevulde vragenlijsten vanuit de doelgroep op (36%). In absolute aantallen zijn er dus ruim voldoende respondenten om analyses mee uit te voeren. Maar is de steekproef ook representatief voor de hele doelgroep?

Representativiteit enquête

De vraag of een steekproef mag worden gegeneraliseerd naar de hele populatie hangt niet alleen af van de vraag *hoeveel* mensen de vragenlijst hebben ingevuld, maar ook door *wie* dat is gedaan. Als er bijvoorbeeld bepaalde wijkteams oververtegenwoordigd zijn in de steekproef, of als vooral mensen van een bepaalde leeftijdscategorie hebben meegedaan, kun je de antwoorden van die steekproef niet generaliseren naar rest van de groep die de vragenlijst niet invulde.

Tabel B4: Respons per team 0-meting

	Aantal medewerkers surveillance (schatting)	Ingevulde vragenlijsten	Respons percentage
<i>Wijkteams</i>			
Aalsmeer/Uithoorn	46	39	85%
Amstelveen	69	28	41%
Boven IJ	100	38	38%
Burgwallen	79	54	68%
Centrum Amstel	53	31	58%
Centrum Jordaan	88	29	33%
Diemen/Ouder-Amstel	42	28	67%
Haarlemmerweg	65	37	57%
Nieuw West Noord	73	38	52%
Nieuw West Zuid	50	30	60%
Oost Watergraafsmeer	78	46	59%
Oost Zeeburg	45	35	78%
Pijp	61	48	79%
West Overtoomsesluis	59	41	69%
Zuid Buitenveldert	67	47	70%
Zuidoost Bijlmermeer	65	33	51%
Zuidoost Gaasperdam	30	13	43%
<i>Specialistische teams</i>			
Hoofdwegen	32	22	69%
Hondengeleiders	20	12	60%
Openbaar Vervoer	28	16	57%
Water en Havens	28	18	64%

De respons is in elk geval zeer netjes verdeeld over de 21 teams. Uit elk team vulde minstens een derde van de doelgroep de vragenlijst in (zie tabel B4 – deze gaat over de 0-meting; de respons bij de tweede enquête was iets lager maar ook gelijkmatig verdeeld over alle teams).

Er is geen enkel team waar de respons zorgwekkend laag is: minstens een derde van de doelgroep vulde de lijst in en in 17 van de 21 teams deed zelfs meer dan de helft van de mensen mee. Bij de tweede meting was de respons per team ook goed: nergens kwam deze onder de 38%. Vermeldenswaard is ook dat deze hoge responscijfers voor alle teams zijn gehaald bij beide metingen, dus ook in de teams die pas laat bodycams kregen.

Om te zien of de respons selectief was, moeten we de steekproef eigenlijk vergelijken met de populatie. Dat kan niet omdat we geen informatie hebben over de populatie. Niemand weet precies hoeveel mensen er diensten draaien in de assistentieverzoeken of de solo-surveillance. Daarom vergelijken we de twee metingen onderling: een kwaliteitscontrole op basis van consistentie. We hebben dit gedaan voor drie variabelen waarvan we aannemen dat ze niets met de afhankelijke variabele te maken hebben en waarvan we ook aannemen dat ze niet veranderd zijn tussen de twee metingen: geslacht, leeftijd en dienstrooster. Als de respons bij een van beide metingen heel selectief zou zijn geweest, zouden we dat hier moeten kunnen zien aan verschillen tussen de twee metingen.

De samenstelling van de groep respondenten in de 0-meting is qua geslacht, leeftijd en dienstrooster vrijwel identiek aan die van de 1-meting (zie tabel B5). Dat betekent dat verschillen tussen de 0-meting en de 1-meting vrijwel onmogelijk kunnen zijn veroorzaakt door selectiviteit in de respons. Het moeten ‘echte’ of inhoudelijke redenen zijn geweest.

Alles overziend kunnen we constateren dat de respons voor beide metingen in absolute aantallen (1165 ingevulde vragenlijsten) en procentueel (51% van de doelgroep bij de 0-meting; 36% bij de 1-meting) hoog was. Ook weten we nu dat alle teams netjes vertegenwoordigd zijn en dat er geen significante verschillen waren tussen de deelnemers aan de 0-meting en die aan de 1-meting qua sekse, leeftijd en rooster. Dat betekent dat we met redelijke zekerheid kunnen stellen dat we a) de uitkomsten van het vragenlijstonderzoek mogen generaliseren naar de hele groep mogelijke bodycamgebruikers en b) dat we de uitkomsten van de 0-meting en de 1-meting met elkaar kunnen vergelijken.

Tabel B5: Vergelijking respondenten

	0-meting	1-meting
<i>Geslacht</i>		
Man	79%	78%
Vrouw	19%	20%
Geen antwoord	2%	2%
Totaal	100%	100%
<i>Leeftijd</i>		
< 25	5%	4%
25-34	38%	38%
35-44	24%	26%
45-54	18%	17%
55+	12%	13%
Geen antwoord	2%	2%
Totaal	100%	100%
<i>Rooster</i>		
Dagdienst	4%	6%
Onregelmatig zonder nacht	19%	22%
Onregelmatig met nacht	76%	71%
Anders	1%	1%
Totaal	100%	100%

Vergelijking 'wel' - en 'niet' -respondenten

In dit rapport gaat het vaak over de experimentele opzet waarbij we twee groepen teams met elkaar vergelijken: zes teams waar de medewerkers halverwege de onderzoeksperiode bodycams kregen (de 'wel'-groep) en de vier teams waar men de hele periode geen bodycams kreeg (de 'niet'-groep). De aanname is dat de indeling in de twee groepen *random* is. Om te controleren of die aanname gerechtvaardigd is, hebben we de achtergrondkenmerken van de respondenten in de twee groepen in de 0-meting vergeleken. Het goede nieuws is dat er inderdaad geen significante verschillen waren tussen beide groepen en het al dan niet hebben van een snelle internetverbinding blijkbaar willekeurig was verdeeld over alle teams in de eenheid (zie tabel B6).

	Bodycam (n = 123)	Controlegroep (n = 122)
<i>Geslacht</i>		
Man	76%	81%
Vrouw	22%	16%
Geen antwoord	2%	3%
Totaal	100%	100%
<i>Leeftijd</i>		
< 25	4%	6%
25-34	38%	38%
35-44	24%	24%
45-54	21%	17%
55+	11%	10%
Geen antwoord	2%	3%
Totaal	100%	100%
<i>Rooster</i>		
Dagdienst	7%	3%
Onregelmatig zonder nacht	15%	15%
Onregelmatig met nacht	77%	82%
Anders	2%	1%
Totaal	100%	100%
<i>Collega's in nabijheid</i>		
Nee, vooral solo	37%	33%
Ja, vooral duo's	61%	66%
Ja, vooral grotere groepen	2%	1%
Totaal	100%	100%

3 Enquête en antwoorden

In deze bijlage staan de resultaten van de enquête onder politiemensen in de 21 teams waar bodycams werden geïnstalleerd. In de tabellen staan de antwoorden van alle respondenten, dus ook van degenen die zelf nog niet met een bodycam hebben gewerkt. In de inhoudelijke hoofdstukken in dit rapport hebben we er meestal voor gekozen de cijfers weer te geven voor de groep die relevant was: vaak de groep die daadwerkelijk zelf met een bodycam heeft gewerkt. De percentages in de tabellen in deze bijlage en in de hoofdtekst kunnen dus van elkaar verschillen.

Introductie

De Nederlandse politie experimenteert in 2017 en 2018 met bodycams in alle eenheden. Deze proeftuinen moeten duidelijk maken of bodycams meerwaarde opleveren voor politiewerk. Na de experimenten wordt bepaald of bodycams kunnen worden toegevoegd aan het standaarduitrustingspakket.

- Deze vragenlijst is bestemd voor alle collega's die al met een bodycam werken of dat kunnen gaan doen. Dus ook als u zelf nog niet met een bodycam hebt gewerkt, zijn we benieuwd naar uw mening en verzoeken we u deze vragenlijst in te vullen.
- Uw antwoorden worden anoniem verwerkt in de rapportage: de informatie kan onmogelijk naar een individuele medewerker worden herleid.
- We kunnen u de resultaten van het onderzoek mailen zodra deze beschikbaar zijn: vul dan uw mailadres aan het eind van de enquête in.
- We zijn nog op zoek naar enkele medewerkers die in een persoonlijk gesprek over hun ervaringen met bodycams willen praten met een onderzoeker. Als u mee wilt doen, kunt u dat aan het eind van de enquête laten weten.

Wij realiseren ons dat uw tijd kostbaar is en waarderen het dan ook zeer dat u deze vragenlijst wilt invullen. Hartelijk bedankt!

Selectievraag

De bodycam is in de Eenheid Amsterdam bedoeld voor politiecollega's in de noodhulp of de solo-surveillance. Welk van de onderstaande opties is op u van toepassing?

- Ik werk (soms) in de noodhulp en/of solo-surveillance.
- Ik werk nooit in de noodhulp of solo-surveillance.

[Indien antwoord 2: Deze vragenlijst hoeft alleen te worden ingevuld door mensen die al met een bodycam hebben gewerkt of dat binnenkort (mogen) gaan doen. In de Eenheid Amsterdam zijn dat alleen de collega's die in de noodhulp of solo-surveillance. Anderen hoeven deze vragenlijst niet in te vullen.]

Vragen en antwoorden

Wordt er in uw eenheid een proeftuin met bodycams gehouden?

	0-meting	1-meting
Ja	76%	77%
Nee	4%	1%
Weet ik niet	20%	22%
Totaal	100%	100%
N	548	482

[Volgende vraag is alleen gesteld aan degenen die 'ja' antwoordden bij de vorige vraag]

Wat is volgens u het belangrijkste doel van de proeftuin?
(% dat de optie aanvinkte – meerdere antwoorden mogelijk)

	0-meting	1-meting
Agressie en geweld verminderen door preventieve werking	74%	76%
Opnames voor waarheidsvinding	59%	60%
Bewijsmateriaal voor opsporing en vervolging	60%	58%
Opleiding en coaching medewerkers	21%	24%
Weerwoord tegen burgers die met smartphones de politie filmen	21%	24%
Live meekijken tijdens evenementen, demonstraties, e.d.	24%	19%

Vergroten vertrouwen van burgers in de politie	15%	18%
Communicatie over politiewerk/PR	11%	10%
Controle op politiewerk	8%	7%
Anders	6%	6%
N	416	370

Hebt u al een bodycam gedragen tijdens het werk?

	0-meting	1-meting
Nee, nog nooit	60%	45%
Nee, maar wel binnenkort	7%	7%
Ja	32%	49%
Totaal	100%	100%
N	548	482

[Volgende vragen alleen gesteld aan degenen die 'ja' antwoordden bij de vorige vraag]

Wanneer droeg u voor het eerst een bodycam?

	0-meting	1-meting
Een maand geleden	46%	18%
Een half jaar geleden	32%	36%
Een jaar geleden	5%	21%
Langer dan een jaar geleden	14%	21%
Weet ik niet/geen antwoord	2%	4%
Totaal	100%	100%
N	177	234

Was dit in het kader van de 'proeftuin' die in het voorjaar van 2017 van start ging?

	0-meting	1-meting
Ja	63%	55%
Nee	26%	16%
Weet ik niet	11%	29%
Totaal	100%	100%
N	177	234

Is de bodycam ter beschikking gesteld door de politie?

Als u met meerdere bodycams hebt gewerkt, kies dan de meest recente.

	0-meting	1-meting
Ja	93%	93%
Nee	7%	3%
Weet ik niet	1%	4%
Totaal	100%	100%
N	177	234

Met welk merk bodycam werkt u? Als u met meerdere merken hebt gewerkt, kies dan de meest recente.

	0-meting	1-meting
Weet ik niet	41%	52%
Iwitness	41%	41%
GoPro	6%	2%
Vievu	5%	1%
Axon (voorheen Taser)	2%	1%
Zepcam	1%	1%
Anders	5%	2%
Totaal	100%	100%
N	177	234

In welk soort dienst draagt u de bodycam?

	0-meting	1-meting
Noodhulp	54%	59%
Solo surveillance	19%	24%
Grootschalig optreden tijdens evenementen	5%	4%
Horecadienst	3%	3%
Openbaarvervoersdiensten	0%	0%
Anders	19%	10%
Totaal	100%	100%
N	177	234

Hoe vaak draagt u de bodycam?

	0-meting	1-meting
Nooit	5%	6%
Soms	36%	47%
Regelmatig	27%	17%
Vaak	19%	18%
Altijd	13%	12%
Totaal	100%	100%
N	177	234

Waar maakt u opnames?

	0-meting	1-meting
Alleen buiten	43%	38%
Buiten en binnen	57%	62%
Alleen binnen	0%	1%
Totaal	100%	100%
N	177	234

Is het verplicht de bodycam te dragen of is dat een vrijwillige keuze?

	0-meting	1-meting
Verplicht	1%	6%
Vrijwillig	98%	91%
Weet ik niet	1%	3%
Totaal	100%	100%
N	177	234

[Volgende vraag alleen gesteld aan degenen die 'verplicht' kozen bij de vorige vraag.]

Zou u de bodycam ook dragen als het niet verplicht was?

	0-meting	1-meting
Zeker wel	-	33%
Waarschijnlijk wel	50%	27%
Waarschijnlijk niet	-	20%
Zeker niet	50%	13%
Geen antwoord	-	7%
Totaal	100%	100%
N	2	15

[NB: Het aantal respondenten is bijzonder klein – percentages zeggen dus niet zo veel]

Hebt u een training ontvangen over de bediening van de bodycam?

	0-meting	1-meting
Ja	67%	64%
Nee	27%	30%
Weet niet (meer)	7%	6%
Totaal	100%	100%
N	177	234

[Volgende vraag alleen gesteld aan degenen die 'ja' antwoordden bij de vorige vraag]

Wat voor rapportcijfer geeft u aan de training over de bediening van de bodycam?

	0-meting	1-meting
Gemiddelde	7,6	7,6
N	117	150

Hebt u een training ontvangen over het inzetkader van de bodycam? (dus over de juridische aspecten en instructies over aan- en uitzetten)?

	0-meting	1-meting
Ja	45%	50%
Nee	49%	43%
Weet niet (meer)	6%	7%
Totaal	100%	100%
N	177	234

[Volgende vraag alleen gesteld aan degenen die ‘ja’ antwoordden bij de vorige vraag]

Wat voor rapportcijfer geeft u aan de training over het inzetkader van de bodycam?

	0-meting	1-meting
Gemiddelde	7,2	7,4
N	79	117

We leggen u nu een aantal vragen voor over het gebruik van bodycams. Kies het antwoord dat uw mening het beste weergeeft.

(Het bovenste getal in elke cel is de 0-meting (N = 177), daaronder de 1-meting (N = 234))

	Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd	n.v.t.	Totaal
Hebt u de interne richtlijnen voor het aanzetten en uitzetten van de bodycam gevolgd?	22%	12%	15%	16%	16%	20%	100%
Is het voor burgers duidelijk te zien dat u een bodycam draagt?	2%	4%	8%	14%	69%	3%	100%
Deelt u het mondeling mee aan burgers als u een bodycam draagt?	35%	23%	13%	11%	12%	5%	100%
Is het voor burgers duidelijk te zien dat de bodycam een opname maakt?	12%	16%	12%	22%	32%	8%	100%
Deelt u het mondeling mee aan burgers als u een opname met de bodycam begint?	24%	24%	14%	9%	23%	5%	100%

Worden de beelden rechtstreeks doorgestuurd via *live streaming*?

	0-meting	1-meting
Ja	2%	3%
Nee	73%	68%
Weet ik niet	26%	29%
Totaal	100%	100%
N	177	234

[Volgende twee vragen alleen voor degenen die 'ja' antwoordden bij de vorige vraag]

Werkt het live streamen goed in technische zin? Denk aan: bandbreedte, beeldkwaliteit en dergelijke.

	0-meting	1-meting
Ja	67%	43%
Nee	-	14%
Niet van toepassing	33%	43%
Totaal	100%	100%
N	3	7

Werkt het live streamen goed in operationale zin? Denk aan: tijdig opschalen, afschalen, betere commandovoering, veiliger gevoel en dergelijke.

	0-meting	1-meting
Ja	33%	29%
Nee	-	14%
Niet van toepassing	67%	57%
Totaal	100%	100%
N	3	7

Slachtofferschap en veiligheidsgevoel

Deze vragen gaan over agressie en geweld door burgers tegen politieambtenaren.

Ik heb te maken gehad met lichamelijke agressie.

Onder lichamelijke agressie vallen situaties waarin burgers lichamelijk agressief waren. De medewerker is bijvoorbeeld geslagen of geschopt, gekrabd, geduwd, vastgegrepen, gebeten, bespuugd, gestoken, met voorwerpen bekogeld of met opzet aangereden. Ook ongewenste seksuele handtastelijkheden vallen hieronder.

	0-meting	1-meting
Niet	19%	22%
Afgelopen jaar één of enkele keren	31%	32%
Elke 12 maanden één of enkele keren	20%	22%
Elke 3 maanden één of enkele keren	17%	13%
Elke maand één of enkele keren	11%	9%
Elke week één of enkele keren	2%	2%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Ik heb te maken gehad met serieuze bedreiging of intimidatie.

Onder bedreiging of intimidatie vallen situaties waarin men serieus bedreigd of geïntimideerd werd door burgers. Iemand dreigde bijvoorbeeld om de medewerker iets aan te doen, intimideerde fors of dreigde met een wapen of met lichamelijk geweld.

	0-meting	1-meting
Niet	33%	40%
Afgelopen jaar één of enkele keren	28%	24%
Elke 12 maanden één of enkele keren	20%	22%
Elke 3 maanden één of enkele keren	12%	8%
Elke maand één of enkele keren	6%	5%
Elke week één of enkele keren	2%	0%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Ik heb te maken gehad met lastig gedrag.

Onder lastig gedrag vallen situaties waarin men lastiggevallen werd door burgers. De medewerker werd bijvoorbeeld herhaaldelijk beledigd of uitgescholden, genegeerd, belemmerd in het werk, iemand bleef zeuren, hield zich telkens niet aan de regels, probeerde de medewerker belachelijk te maken, maakte discriminerende of ongewenste opmerkingen, of volgde diegene of stal diens spullen.

	0-meting	1-meting
Niet	2%	7%
Afgelopen jaar één of enkele keren	15%	16%
Elke 12 maanden één of enkele keren	16%	14%
Elke 3 maanden één of enkele keren	17%	20%
Elke maand één of enkele keren	25%	24%
Elke week één of enkele keren	26%	18%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Door wie werd de laatste keer lichamelijke agressie tegen u gebruikt?

	0-meting	1-meting
Verdachten	65%	60%
Psychiatrische patiënten, verslaafden, zwervers	20%	23%
Omstanders	3%	2%
Groepje jongeren	2%	1%
Anders	10%	13%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Door wie bent u de laatste keer serieus bedreigd of geïntimideerd?

	0-meting	1-meting
Verdachten	55%	51%
Psychiatrische patiënten, verslaafden, zwervers	16%	16%
Omstanders	5%	4%
Groepje jongeren	5%	4%
Anders	19%	24%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Door wie bent u de laatste keer lastiggevalen?

	0-meting	1-meting
Verdachten	40%	40%
Psychiatrische patiënten, verslaafden, zwervers	14%	19%
Omstanders	19%	15%
Groepje jongeren	16%	12%
Anders	10%	14%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Hoe veilig of onveilig voelt u zich doorgaans tijdens uw werk?

	0-meting	1-meting
Zeer onveilig	0%	0%
Onveilig	2%	3%
Niet veilig/niet onveilig	22%	21%
Veilig	65%	64%
Zeer veilig	10%	12%
Geen antwoord	0%	0%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Is uw veiligheidsgevoel de afgelopen drie maanden verslechterd, gelijk gebleven of verbeterd?

	0-meting	1-meting
Sterk verslechterd	0%	0%
Verslechterd	11%	7%
Gelijk gebleven	84%	86%
Verbeterd	3%	5%
Sterk verbeterd	0%	0%
Geen antwoord	2%	1%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Stellingen over bodycams

Kies alstublieft het antwoord dat uw mening het beste weergeeft. Geef ook antwoord als u zelf nog nooit met een bodycam hebt gewerkt: het gaat om uw mening.

(Het bovenste getal in elke cel is de 0-meting (N = 548), daaronder de 1-meting (N = 482))

	Ze er oneens	Oneens	Eens	Ze er eens	wn/ga	Totaal
Door bodycams zullen burgers beter meewerken	1% 1%	20% 17%	52% 55%	11% 12%	16% 16%	100% 100%
Door bodycams zullen burgers meer respect tonen	3% 3%	43% 38%	33% 36%	5% 7%	16% 15%	100% 100%
Door bodycams zullen verdachten minder verzet plegen bij een aanhouding	3% 4%	39% 37%	34% 35%	9% 11%	16% 15%	100% 100%
Door bodycams zullen mensen zich in het algemeen minder agressief gedragen	2% 1%	26% 23%	48% 51%	11% 13%	13% 13%	100% 100%
Door bodycams zullen mensen minder klachten tegen de politie indienen	3% 2%	32% 30%	32% 38%	9% 10%	23% 20%	100% 100%
Bodycams zijn een manier voor de politie iets terug te doen tegen burgers die de politie filmen	8% 9%	28% 31%	37% 35%	16% 15%	11% 10%	100% 100%
	Ze er oneens	Oneens	Eens	Ze er eens	wn/ga	Totaal
Politieambtenaren zijn door bodycams minder tijd kwijt aan papierwerk	20% 20%	54% 61%	7% 6%	1% 1%	17% 12%	100% 100%
Bodycams geven goed weer wat er tijdens incidenten is gebeurd	1% 0%	7% 8%	60% 58%	23% 23%	9% 10%	100% 100%
Bodycams leveren beter bewijsmateriaal op	1% 1%	4% 5%	60% 59%	27% 25%	8% 11%	100% 100%
Bodycams maken het politiewerk makkelijker	3% 4%	27% 30%	40% 41%	9% 9%	21% 17%	100% 100%
Bodycams maken het makkelijker bewijsmateriaal aan het OM aan te leveren	1% 1%	6% 7%	61% 59%	22% 20%	10% 13%	100% 100%
	Ze er oneens	Oneens	Eens	Ze er eens	wn/ga	Totaal
In het algemeen zijn burgers respectvol richting politieambtenaren	2% 1%	20% 18%	73% 72%	1% 4%	4% 5%	100% 100%
In het algemeen zijn politieambtenaren respectvol richting burgers	0% 0%	3% 3%	80% 77%	14% 16%	3% 4%	100% 100%
Bodycams verslechteren de relatie tussen de politie en de samenleving	17% 16%	66% 68%	4% 3%	0% 1%	13% 12%	100% 100%
Bodycams schenden de privacy van burgers	37% 30%	55% 59%	4% 5%	1% 1%	3% 5%	100% 100%
Als een burger de politie vraagt de bodycam uit te zetten, moet de politie dat doen	44% 39%	46% 52%	3% 2%	1% 1%	6% 7%	100% 100%
Als een burger is gefilmd door een bodycam en later een verzoek doet om de beelden te zien, dan zou de politie verplicht moeten zijn die beelden te geven	22% 21%	38% 37%	28% 27%	5% 4%	8% 10%	100% 100%
Bodycams schenden de privacy van politieambtenaren	14% 13%	64% 66%	12% 8%	1% 2%	9% 11%	100% 100%

Bodycams zijn voor de leiding een manier om politiemedewerkers te controleren	24%	38%	22%	5%	12%	100%
	27%	39%	19%	3%	11%	100%
Bodycams zijn een teken van het gebrek aan vertrouwen bij de leiding	26%	54%	5%	3%	13%	100%
	24%	55%	6%	1%	14%	100%
	Ze er oneens	Oneens	Eens	Ze er eens	wn/ga	Totaal
Politieambtenaren met een bodycam zullen minder contacten hebben met burgers	19%	67%	5%	0%	9%	100%
	17%	70%	3%	1%	9%	100%
Politieambtenaren met een bodycam zullen minder snel geweld toepassen	9%	57%	19%	2%	13%	100%
	6%	59%	20%	1%	13%	100%
Politieambtenaren met een bodycam zullen het gevoel krijgen dat ze minder discretionaire ruimte hebben	10%	55%	21%	3%	12%	100%
	7%	63%	16%	2%	12%	100%
Politieambtenaren met een bodycam zullen terughoudender zijn in het nemen van beslissingen	10%	59%	17%	2%	13%	100%
	7%	65%	14%	2%	12%	100%
Politieambtenaren met een bodycam zullen professioneler handelen	7%	35%	38%	4%	16%	100%
	4%	43%	38%	2%	14%	100%
	Ze er oneens	Oneens	Eens	Ze er eens	wn/ga	Totaal
Bodycams zijn makkelijk in het gebruik	1%	9%	29%	5%	56%	100%
	3%	14%	42%	6%	36%	100%
Bodycams zijn comfortabel om te dragen	3%	14%	24%	3%	56%	100%
	5%	21%	34%	4%	37%	100%
Levensduur van de batterij is voldoende	7%	9%	15%	1%	68%	100%
	8%	18%	26%	2%	45%	100%
Het is makkelijk de data aan het eind van de dienst te uploaden	1%	5%	18%	6%	70%	100%
	4%	11%	31%	5%	51%	100%
Opnames van een specifieke gebeurtenis zijn eenvoudig te vinden en terug te halen	5%	9%	10%	1%	74%	100%
	6%	17%	20%	0%	58%	100%
	Ze er oneens	Oneens	Eens	Ze er eens	wn/ga	Totaal
Bodycams worden goed ontvangen door mijn collega's	1%	10%	43%	4%	42%	100%
	1%	12%	50%	6%	32%	100%
De politie zal meer voordeel hebben van bodycams dan de burger	1%	16%	53%	7%	23%	100%
	1%	19%	53%	7%	20%	100%
Het dragen van een bodycam vergroot mijn tevredenheid als werknemer bij de politie	5%	26%	27%	4%	38%	100%
	6%	30%	30%	4%	30%	100%
Bodycams verbeteren trainingen van politiemensen	4%	22%	35%	5%	34%	100%
	4%	22%	37%	4%	33%	100%
Bodycams leiden ertoe dat de veiligheid van de politie verbetert	2%	19%	44%	9%	25%	100%
	2%	21%	46%	9%	22%	100%
Bodycams verbeteren de prestaties van de politie in het algemeen	3%	35%	27%	3%	32%	100%
	4%	34%	28%	2%	32%	100%
De voordelen van bodycams zijn groter dan de nadelen	1%	5%	43%	17%	33%	100%
	1%	5%	51%	16%	27%	100%
Bodycams zouden moeten worden uitgerold naar alle eenheden	2%	4%	45%	28%	22%	100%
	1%	3%	51%	27%	18%	100%

Aanvullende vragen

Wanneer zouden politieambtenaren volgens u de opnames van hun eigen bodycam mogen bekijken?

	0-meting	1-meting
Altijd, ook voordat ze een proces-verbaal opstellen	64%	63%
Altijd, tenzij ze geweld hebben toegepast (in dat geval moeten ze eerst het proces-verbaal opstellen)	7%	8%
Alleen na het opstellen van het proces-verbaal (het maakt niet uit of er geweld is toegepast)	18%	17%
Nooit	1%	1%
Weet ik niet, geen mening	10%	10%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Tot welke opnames die door hun ondergeschikten zijn gemaakt mogen leidinggevendenden toegang krijgen?

	0-meting	1-meting
Alleen opnames van incidenten waarbij de medewerker geweld heeft toegepast of waar een burger een klacht over heeft ingediend	29%	29%
Alle opnames	28%	26%
Alle opnames, maar alleen als wordt gelogd wie de beelden heeft bekeken en alleen als het doel is om niet alleen kritiek te leveren op het functioneren, maar ook om positieve feedback te geven	21%	22%
Alleen als er een willekeurige steekproef van opnames wordt getrokken door een onafhankelijke functionaris binnen de eenheid	2%	2%
Geen enkele opname	8%	9%
Weet ik niet	12%	11%
Totaal	100%	100%
N	548	482

Achtergrondinformatie

We sluiten af met een aantal vragen over uw werk en over u. Nogmaals: de resultaten worden anoniem verwerkt, dus niemand kan informatie herleiden tot individuen. We stellen deze vragen om cijfers te kunnen opsplitsen voor groepen medewerkers.

Hoe lang is uw dienstverband bij de politie?

	0-meting	1-meting
Minder dan 2 jaar	2%	2%
2 tot 3 jaar	2%	5%
4 tot 6 jaar	10%	9%
7 tot 10 jaar	16%	11%
11 tot 15 jaar	30%	30%
16 jaar of langer	39%	42%
Niet van toepassing	1%	1%
Totaal	100%	100%
N	542	482

Wat is uw functie?

	0-meting	1-meting
Teamchef/sectorhoofd	1%	0%
Geen teamchef/sectorhoofd	99%	100%
Totaal	100%	100%
N	542	482

Bent u aspirant of vrijwilliger?

	0-meting	1-meting
Ja, aspirant	3%	6%
Ja, vrijwilliger	1%	1%
Nee, geen van beide	96%	93%
Totaal	100%	100%
N	538	482

Hoe ziet uw dienstrooster er momenteel uit?

	0-meting	1-meting
Dagdienst	4%	6%
Onregelmatige dienst zonder nachtdienst	19%	22%
Onregelmatige dienst met nachtdienst	76%	71%
Anders	1%	1%
Totaal	100%	100%
N	542	482

Hoe verplaatst u zich meestal tijdens uw werk?

	0-meting	1-meting
Auto	66%	66%
Motor	11%	14%
Te voet	9%	10%
Bike	7%	7%
Anders	6%	3%
Totaal	100%	100%
N	542	482

Is er normaal gesproken tijdens uw werk een collega in uw onmiddellijke nabijheid?

	0-meting	1-meting
Nee: ik werk vooral solo	35%	36%
Ja: ik werk vooral in duo's	63%	61%
Ja: ik werk vooral in grotere groepen	1%	3%
Totaal	100%	100%
N	541	482

Wat is uw leeftijdscategorie?

	0-meting	1-meting
Jonger dan 25 jaar	5%	4%
25-34 jaar	38%	38%
35-44 jaar	24%	26%
45-54 jaar	18%	17%
55+	12%	13%
Geen antwoord	2%	2%
Totaal	100%	100%
N	541	482

Bent u een man of een vrouw?

	0-meting	1-meting
Man	79%	78%
Vrouw	19%	20%
Geen antwoord	2%	2%
Totaal	100%	100%
N	541	482

[Opmerkingen over bodycams of de vragenlijst.]

[Doorgeven mailadres als men het rapport wil ontvangen.]

Hartelijk bedankt voor uw medewerking.

Abstract (Nederlands)

Dit onderzoek gaat over een pilot met circa honderd bodycams die de Eenheid Amsterdam van de Nationale Politie in 2017 en 2018 deed. De pilot is een van de ruim dertig ‘proeftuinen’ in heel Nederland, bedoeld om uit te vinden of de bodycam aan de standaarduitrusting moet worden toegevoegd. Elke proeftuin heeft een eigen doel: in de Eenheid Amsterdam was het doel het vergroten van het veiligheidsgevoel van politieambtenaren in de basispolitiezorg (assistentieverzoeken en solo-surveillance). Een nevendoeel was het verminderen van geweld tegen politieambtenaren. De evaluatie is opgezet volgens de hoogste kwaliteitseisen die aan dit soort onderzoek kunnen worden gesteld: een *randomized controlled trial*, inclusief aandacht voor mechanismen en contexten. Er zijn ruim duizend enquêtes ingevuld en ongeveer honderd diepte-interviews gehouden. Verder zijn interne registraties van geweldsincidenten gebruikt, evenals logfiles over het gebruik van de bodycams en het aantal gemaakte opnames. Ook hebben we een paar diensten meegedraaid om met eigen ogen te zien hoe de bodycam in de praktijk werkt. In een van de ruim twintig wijkteams hebben we op basis van *action research* een interventie gepleegd om te zien of maximaal stimuleren van het gebruik van bodycams effect heeft op het gebruik van de bodycams, de kennis en de naleving van de interne richtlijnen.

Over de bodycams waren de meeste gebruikers tevreden, evenals over de onderliggende hardware, software en verbindingen voor het opslaan van de opnames. Wel waren er klachten over de batterijduur en over het feit dat de opnames – op grond van gemaakte beleidskeuzes – ontoegankelijk waren voor degene die ze had gemaakt.

Het gevoel van veiligheid van de politieambtenaren in de teams met bodycams – de experimentele groep – is iets beter dan voor ingebruikname van de bodycams. Niet in het algemeen, maar wel als we specifiek vragen naar de ontwikkeling in de afgelopen drie maanden. In de teams zonder bodycams – de controlegroep – is het veiligheidsgevoel niet veranderd. Als we inzoomen op het niveau van personen in plaats van teams, is het effect duidelijker: hoe vaker de bodycam werd gebruikt, hoe groter het effect op het veiligheidsgevoel. Van de politieambtenaren die vaak een bodycam droegen zei 15% dat ze zich (veel) vei-

liger voelden dan drie maanden eerder. Onveiligheidsgevoelens zijn moeilijk te meten in een enquête en de diepte-interviews voegen waardevolle informatie toe aan dit cijfermatige beeld – in het rapport staat hier meer informatie over.

Geweld tegen politieambtenaren is in de teams met bodycams ook significant afgenomen. Dat zien we op drie indicatoren: lastig gedrag, serieuze bedreigingen en lichamelijke agressie. Bij serieuze bedreigingen, bijvoorbeeld, daalde het percentage slachtoffers van 74% naar 57%. In de controlegroep zien we geen verschil en dat rechtvaardigt de conclusie dat het de bodycams moeten zijn geweest die tot deze verbetering hebben geleid.

We weten nu dát de bodycams werkten, maar we weten nog niet h^óe ze werkten. Daarvoor moet de *black box* van de experimentele onderzoeksopzet worden geopend en dat gebeurt dan ook in dit onderzoek. In het kort komt het erop neer dat politiemensen zelf denken dat het effect van de bodycam zich vooral voordoet aan de kant van de burger en niet bij henzelf. Zij denken dat burgers minder agressief worden, maar dat zij zelf hun gedrag niet zullen aanpassen. Wel denkt de helft van de politiemensen die met bodycams hebben gewerkt dat politiemensen met bodycams professioneler zullen handelen. Waarschijnlijk is het gevonden effect op de veiligheid en de ervaren veiligheid een combinatie van ‘bravere burgers’ en ‘professionelere politie’.

In dit onderzoek is ook gekeken hoe vaak er opnames zijn gemaakt en gebruikt (en waarvoor). Het rapport gaat er op beschrijvende wijze op in, maar generaliseerbare conclusies kunnen er niet op worden gebaseerd omdat het maken en gebruiken van opnames in deze pilot in de Eenheid Amsterdam zo min mogelijk is gestimuleerd vanuit de leiding. Opnames mochten alleen bij hoge uitzondering worden gebruikt en alleen voor opsporing, interne onderzoeken of het afhandelen van klachten. Die boodschap is duidelijk doorgedrongen tot op de werkvloer omdat er relatief weinig opnames zijn gemaakt en nauwelijks opnames zijn gebruikt. Veel politieambtenaren vinden het een gemiste kans dat dit niet is gebeurd en geven met name aan hoe waardevol opnames kunnen zijn voor evaluatie van het eigen optreden of voor coaching en training. Als het beleidskader anders was geweest, zouden waarschijnlijk veel vaker opnames zijn gemaakt en gebruikt.

Het leidende principe in deze pilot was vrijwilligheid bij het gebruiken van de bodycam en het al dan niet maken van opnames. Die vrijwilligheid heeft ook vrijblijvendheid mee binnengehaald. Bijna alle politieambtenaren wisten wat de doelen van de bodycams waren, maar lang niet iedereen wist hoe die doelen moesten worden bereikt. Een kwart van de bodycamgebruikers heeft geen training gehad over de bodycam (een ‘knoppencursus’) en de helft kreeg

geen uitleg over de richtlijnen. Dat heeft gevolgen gehad voor de naleving van de richtlijnen: twee derde van de politieambtenaren filmde in woningen terwijl dat niet mocht. En driekwart bekeek op het scherm op de achterkant bodycam de beelden terug vóór het schrijven van een proces-verbaal van bevindingen, wat ook niet was toegestaan. Verder wisten veel politiemedewerkers niet hoe het zat met de toegang tot de opnames en maakten velen zich zorgen over de vraag wie er allemaal naar de beelden kon kijken en of de beelden niet tegen hen zouden worden gebruikt.

Om te zien wat het effect is als alle agenten de bodycam zouden dragen in plaats van alleen vrijwilligers, hebben we in een wijkteam een ‘proef binnen de proef’ gedaan. Daar is zes maanden lang alles in het werk gesteld om het gebruik maximaal te stimuleren: trainingen, persoonlijke begeleiding, nieuwsflitsen, snel repareren van technische gebreken. Deze extra inspanning heeft buitengewone resultaten opgeleverd. Het gebruik van de bodycam verzesvoudigde in drie maanden tijd en in geen enkel ander team wisten de politiemensen zo goed wat de richtlijnen waren of werden ze zo goed nageleefd. Dit succes was te danken aan alle extra inspanningen in dit wijkteam, maar de belangrijkste factor waren de actieve kerninstructeurs die vragen konden beantwoorden, misverstanden en angsten wegnemen, en die technische problemen razendsnel oplosten voordat ze tot negatieve verhalen in de wandelgangen konden leiden.

Dit onderzoek levert het bewijs dat bodycams een positief effect hadden: er werd minder geweld tegen politieambtenaren gepleegd. Voor andere organisaties die overwegen bodycams te gebruiken blijft het echter van groot belang eerst hun eigen situatie goed te vergelijken met die van de politie in Amsterdam. Ook voor dit onderzoek geldt namelijk de algemene regel dat er nooit met een eenduidig ‘ja’ of ‘nee’ kan worden geantwoord op de vraag of bodycams moeten worden uitgerold naar andere eenheden of organisaties. Ten eerste moet de context vergelijkbaar genoeg zijn. Deze pilot is gehouden in de basispolitiezorg in de Eenheid Amsterdam. Als wordt besloten de bodycam uit te rollen, moet rekening worden gehouden met de vraag of de fysieke, technische en beleidsmatige context wel voldoende vergelijkbaar is met die in Amsterdam. Daar komt bij dat dit onderzoek alleen iets zegt over het preventieve mechanisme dat bodycams kunnen hebben: we konden door de opzet van deze pilot niet meten wat de waarde is van *live streaming* van beelden naar een toezichtcentrale of over het gebruik van opnames na incidenten. Desondanks levert dit onder-

zoek belangrijke inzichten op over de wijze waarop bodycams een positief effect kunnen hebben op de veiligheid van politieambtenaren.

Abstract (English)

This report presents the findings of a pilot-project with one hundred body cameras in the regional unit of Amsterdam within the Dutch National Police. The pilot is one of over thirty projects in the country, aimed at finding out whether body cameras should become standard kit for police officers. Each pilot has its own goal: in Amsterdam, the main purpose was to improve perceived safety among frontline police officers. A secondary goal was to reduce the use of violence against the police. This impact-assessment has been designed according to the highest possible academic standards for this type of study: a Randomized Controlled Trial (RCT) supplemented with a focus on mechanisms and context. Over a thousand questionnaires have been filled out and nearly one hundred in-depth interviews have been held. In addition, internal registrations of violence against police have been analysed, as well as logfiles with data on the usage of the cameras and the number of recordings. The researchers have gone on several ride-alongs to see with their own eyes how the body cameras work in the field. In one of the twenty units within the police force, additional Action Research had been done. We designed an intervention with extra activities to find out whether a maximum amount of communication and guidance would stimulate the use of body cameras, and increase the awareness of and compliance with internal guidelines.

Looking at the technology, we found that most users were satisfied with the performance of the body cameras, including the underlying hardware, software and data-connections for the storage of recordings. There were however complaints about battery-life and about the fact that recordings were not accessible – because of policy choices – to the person who made the recording.

The first empirical outcome of the study is the perceived personal safety of police officers. In teams with body cameras – the ‘treatment’ or experimental group – these perceptions improved slightly compared to the situation before the body cameras were installed. This effect was not found when we asked about perceived personal safety in general, but only when we focused specifically on

the past three months. In those teams without body cameras – the control group – the perceived personal safety did not change. When we don't analyze the data on the level of neighborhood teams, but on the individual level of police-officers, the effect of bodycams becomes more pronounced: the more the body camera was used, the bigger the effect on perceived safety. Of the officers who stated they often wore the body camera, fifteen percent said they felt (a lot) safer than three months before. Perceived personal safety is hard to operationalize in surveys and the in-depth interviews add important insights to the statistical findings – the report provides more information on that.

Violence against police officers, the second effect-indicator we looked at, has significantly decreased in teams with body cameras. This is true for all three ways in which this phenomenon was operationalised: annoying behavior, serious threats and physical aggression. Looking at serious threats, for instance, the percentage of victims among officers in the treatment group dropped from 74% to 57%. In the control group, no change in victimization was found. This justifies the conclusion that it must have been the body cameras that were responsible for the positive effect.

We now know that body cameras worked, but we still don't know how they worked. The 'black box' of the experimental set-up will have to be opened up and that is exactly what we did in this study. In broad terms, we found that police tend to assume that the civilizing effect of the body camera will manifest itself mainly on the side of the public and not on their side. They believe citizens become less aggressive, but that they themselves do not change their behavior in reaction to the body camera. We did however find that fifty percent of officers believe that officers with body cameras will act more professionally during interactions. The positive outcomes on perceived safety and the number of incidents of violence against the police that were reported earlier, were most likely the net result of a combination of more 'cooperating citizens' and more 'professional police'.

In this study, we also looked at the number of recordings that were made and the number of times they were used (and why). The report describes this, but the findings can not be generalized because making and using recordings in this pilot in Amsterdam has been actively discouraged by the leadership within the unit. Recordings could only be used for criminal investigations, internal disciplinary investigations or complaints against police officers. That message from the top has clearly found its way down to the front-line officers: relatively few recordings were made and hardly any recordings have been used.

Many officers we interviewed look at this as a ‘missed opportunity’ and point at the possible value recordings could have for evaluating ones own actions or for coaching and training purposes. Had internal policies been different, probably a lot more recordings would have been made and used.

The guiding principle in this pilot was ‘voluntary’: officers decided to take a body camera with them or not and chose what to record and what not. That freedom has resulted in a lack of commitment and a lot of non-adherence to guidelines and policies. Almost all officers were aware of the objectives of the bodycams, but hardly anyone knew *how* these goals were supposed to be realized. One in four officers did not receive a training for the operation of the bodycam and one in two did not receive instructions on the guidelines and (legal) policies. This lack of training has negatively impacted the level of compliance to the rules: two in three officers filmed inside homes, even when the policy clearly stated this was not allowed. Three in four officers reviewed the recordings on the screen on the back of the body camera before writing their reports, something that was not allowed either. In addition, many officers were unaware of the policies regulating access to footage and many were worried about who had access to the recordings and they wanted to know whether the images could also be used against them.

To find out what the effects would be if all officers were to wear a body camera instead of only a smaller group of volunteers, we conducted a ‘pilot within the pilot’ in one of the units of the Amsterdam police force. For six months, everything possible was done to boost the use of body cameras: training, personal assistance, newflashes, quick fixes for technical issues. This extra effort had extraordinary results. The usage of body cameras increased sixfold in three months’ time and in none of the other teams officers were as familiar with the guidelines, or did they comply more than in this team. This was the result of all extra efforts, but the most important factor were the ‘core-instructors’ who were available to answer questions, to alleviate fears and concerns and to fix technical issues as fast as possible before negative stories could start circulating.

This study proves that body cameras have had a positive impact on violence against police officers. For other organizations considering the introduction of body cameras, it remains of vital importance to compare their own context and mechanisms to the ones in Amsterdam. This study is no exception to the general rule that there will never be a single straight ‘yes’ or ‘no’ in answer to the question whether body cameras should be rolled-out in any other unit. First of

all, the context has to be similar enough. This pilot was held among front-line police officers in the Amsterdam region. If the decision is made to roll-out, ample attention will have to be given to the answering question whether the physical, technical and policy context is sufficiently comparable to the one in Amsterdam. In addition, this specific study only looked at the preventive mechanism body cameras can have: due to the set-up of this pilot we were unable to assess the impact of live streaming images to a control room or of using recordings after the fact. Having said that, this study does provide important insights in the ways in which body cameras can have a positive impact on the safety of police officers.

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter prof. em. dr. H.G. van de Bunt
Hoogleraar Criminologie
Erasmus Universiteit Rotterdam

Leden mr. drs. C. Bangma
Landelijk programma Vernieuwend Werken
Politie, Eenheid Midden-Nederland

mr. W.M. de Jongste
Projectbegeleider Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Justitie en Veiligheid

dr. P.P.H.M. Klerks
Raadadviseur
Parket-Generaal, Openbaar Ministerie

prof. em. dr. P. van Reenen
Van Reenen-Russel Consultancy b.v.
Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM)
Universiteit Utrecht

drs. M.H.M. van Tankeren
Operational auditor/onderzoeker, Politie, Eenheid Den Haag

Secretariaat Programmabureau Politie & Wetenschap
Politieonderwijsraad
Mauritskade 37
2514 HE Den Haag

Postbus 25842
2502 HV Den Haag
www.politeenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiewetenschap

1. **Kerntaken van de politie. Een inventarisatie van heersende opvattingen**
C.D. van der Vijver, A.J. Meershoek & D.F. Slobbe, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2001
2. **Bevoegdheden overd(r)acht. Een onderzoek naar delegatie en mandaat van beheersbevoegdheden in de politiepraktijk**
H.B. Winter & N. Struiksma, Pro Facto B.V., Universiteit Groningen, 2002
3. **Sturing van politie en politiewerk. Een verkennend onderzoek tegen de achtergrond van een veranderende sturingscontext en sturingsstijl**
J. Terpstra, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2002
4. **Woninginbrekers en zware jongens. Daders vanuit het voormalig Joegoslavië aan het woord**
M. van San, E. Snel & R. Boers, Risbo, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2002
5. **Zeg me wie je vrienden zijn. Allochtone jongeren en criminaliteit**
F.M.H.M. Driessen, B.G.M. Völker, H.M. Op den Kamp, A.M.C. Roest & R.J.M. Molenaar, Bureau Driessen, Utrecht, 2002
6. **Op deugdelijke grondslag. Een explorerende studie naar private forensische accountancy**
J. van Wijk, W. Huisman, T. Feuth & H.G. van de Bunt, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2002
7. **Voorbij de dogmatiek. Publiek-private samenwerking in de veiligheidszorg**
A.B. Hoogenboom & E.R. Muller, COT, Den Haag, 2003
8. **Hennepteelt in Nederland. Het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding**
F. Bovenkerk, W.I.M. Hogewind, D. Korf & N. Milani, Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht, 2003
9. **Politiekennis in ontwikkeling. Een onderzoek naar het verzamelen en veredelen van informatie voor het Politie Kennis Net**
I. Bakker & C.D. van der Vijver, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2003
- 10a. **Politie en geweld. Een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen**
C.J.E. In 't Velt, W.Ph. Stol, P.P.H.M. Klerks, H.K.B. Fobler, R.J. van Treeck & M. de Vries, NPA-Politie Onderwijs- en Kenniscentrum, LSOP, Apeldoorn, 2003
- 10b. **Geweldige informatie? Onderzoek naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie**
R. van Overbeeke, O. Nauta, A. Beerepoot, S. Flight & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam, 2003

11. **Blauwe Bazen. Het leiderschap van korpschefs**
R.A. Boin, P. 't Hart & E.J. van der Torre, Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2003
12. **Over de grens. Een verkenning van projecten voor probleemjeugd in Duitsland, Engeland en Zweden**
I. van Leiden, G. Verhagen & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2003
13. **Integriteit in het dagelijkse politiewerk. Meningen en ervaringen van politiemensen**
J. Naeyé, L.W.J.C. Huberts, C. van Zweden, V. Busato & B. Berger, Centrum voor Politiewetenschappen, VU Amsterdam, 2004
14. **Politiestraatwerk in Nederland. Noodhulp en gebiedswerk: inhoud, samenhang, verandering en sturing**
W. Ph. Stol, A.Ph. van Wijk, G. Vogel, B. Foederer & L. van Heel, Nederlandse Politieacademie, Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2004
15. **De kern van de taak. Kerncompetenties van de politie als criterium voor de afbakening van kerntaken in de praktijk**
A. Mein, A. Schutte & A. van Sluis, ES&E, Den Haag, 2004
16. **Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit. Hedendaagse integriteitsdilemma's van advocaten en notarissen**
F. Lankhorst & J.M. Nelen, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Sectie Criminologie, Amsterdam, 2004
17. **Paradoxaal Politiebestel. Burgemeesters, Openbaar Ministerie en Politiechefs over de sturing van de politie**
L.W.J.C. Huberts, S. Verberk, K. Lasthuizen & J.H.J. van den Heuvel, Vrije Universiteit Amsterdam/B&A Groep, 's-Gravenhage, 2004
18. **Illegale vuurwapens in Nederland: smokkel en handel**
A.C. Spapens & M.Y. Bruinsma, IVA, Tilburg, 2004
19. **Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg**
J. Terpstra & R. Kouwenhoven, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2004
20. **Uit balans: politie en bestel in de knel. State-of-the-art: bundeling van kennis en inzicht**
H.G. van de Bunt, A.B. Hoogenboom, L.W.J.C. Huberts, E.R. Muller, J. Terpstra, C.D. van der Vijver & C. Wiebrens, 2004
Redactie: G.C.K. Vlek, C. Bangma, C. Loef & E.R. Muller
21. **Politie en media. Feiten, fictie en imagopolitiek**
H. Beunders & E.R. Muller, Erasmus Universiteit Rotterdam/COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Leiden, 2005 (2e druk 2009)

22. **Integriteit van de politie. State-of-the-art: wat we weten op basis van Nederlands onderzoek**
L.W.J.C. Huberts & J. Naeyé, Centrum voor Politie- en Veiligheidswetenschappen/Vrije Universiteit, Amsterdam, 2005
23. **De sociale organisatie van mensensmokkel**
R. Staring, G. Engbersen, H. Moerland, N. de Lange, D. Verburg, E. Vermeulen & A. Weltevrede; m.m.v. E. Heyl, N. Hoek, L. Jacobs, M. Kanis & W. van Vliet, Erasmus Universiteit Rotterdam: Criminologie – Sociologie – Risbo, 2005
24. **In elkaars verlengde? Publieke en private speurders in Nederland en België**
U. Rosenthal, L. Schaap J.C. van Riessen, P. Ponsaers & A.H.S. Verhage, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Universiteit Gent, 2005
25. **De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de lidstaten van de Europese Unie. De politieke discussie, het juridische kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking**
C.J.C.F. Fijnaut, A.C. Spapens & D. van Daele, Universiteit van Tilburg, Vakgroep Strafrechtwetenschappen, 2005
26. **Niet zonder slag of stoot. De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie**
J. Naeyé, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vrije Universiteit Amsterdam, 2005
27. **Preventief fouilleren. Een analyse van het proces en de externe effecten in tien gemeenten**
E.J. van der Torre & H.B. Ferwerda, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
28. **Zedenmisdrijven in Nederland. Aangiften- en verdachtenanalyses op basis van HKS-gegevens**
A.Ph. van Wijk, S.R.F. Mali, R.A.R. Bullens, L. Prins & P.P.H.M. Klerks, Politieacademie Onderzoeksgroep, Apeldoorn, Vrije Universiteit Amsterdam. KLPD, 2005
29. **Groepszedenmisdrijven onder minderjarigen. Een analyse van een Rotterdamse casus**
I. van Leiden & J. Jakobs, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
30. **Omgaan met conflictsituaties: op zoek naar goede werkwijzen bij de politie**
O. Adang, N. Kop, H.B. Ferwerda, J. Heijnemans, W. Olde Nordkamp, P. de Paauw & K. van Woerkom, Onderzoeksgroep Politieacademie, Apeldoorn/Advies en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
31. **De strategische analyse van harddrugsscenes. Hoofddlijnen voor politie en beleid**
E.J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2006
- 32a. **Cijfers en stakeholders. Prestatiesturing en de gevolgen voor de maatschappelijke en politiek-bestuurlijke relaties van de politie**
A. van Sluis, L. Cachet, L. de Jong, C. Nieuwenhuyzen & A. Ringeling, Centre for Local Democracy, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006
- 32b. **Operationele betrokkenheid. Prestatiesturing en bedrijfsvoering Nederlandse politie**
A.B. Hoogenboom, Nivra-Nyenrode, Breukelen, 2006

- 32c. **Op prestaties gericht. Over de gevolgen van prestatiesturing en prestatieconvenanten voor sturing en uitvoering van het politiewerk**
M.P.C.M. Jochoms, F. van der Laan, W. Landman, P.S. Nijmeijer & A. Sey, Politieacademie, Apeldoorn/Twynstra Gudde, Amersfoort/Universiteit van Amsterdam, 2006
33. **Het nieuwe bedrijfsmatig denken bij de politie. Analyse van een culturele formatie in ontwikkeling**
J. Terpstra & W. Trommel, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente 2006
34. **De legitimiteit van de politie onder druk? Beschouwingen over grondslagen en ontwikkelingen van legitimiteit en legitimiteitstoekenning**
Bundel onder redactie van C.D. van der Vijver & G.C.K. Vlek, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente/Politie & Wetenschap, 2006
35. **Naar beginselen van behoorlijke politiezorg**
M.J. Dubelaar, E.R. Muller & C.P.M. Cleiren, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universteit Leiden, 2006
- 36a. **Asielmigratie en criminaliteit**
J. de Boom, G. Engbersen & A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2006
- 36b. **Criminaliteitspatronen en criminele carrières van asielzoekers**
M. Althoff & W.J.M. de Haan, m.m.v. S. Miedema, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Rijksuniversiteit Groningen, 2006
- 36c. **'Ik probeer alleen maar mijn leven te leven'. Uitgeprocedeerde asielzoekers en criminaliteit**
A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam; Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek/Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2006
37. **Positie en expertise van de allochtone politiemedewerker**
J. Broekhuizen, J. Raven & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, Utrecht, 2007
38. **Lokale politiechefs. Het middenkader van de basispolitiezorg**
E. J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2007
39. **Niet verschenen**
40. **Conflict op straat: strijden of mijden? Marokkaanse en Antilliaanse jongeren in interactie met de politie**
N. Kop, Martin Euwema, m.m.v. H.B. Ferwerda, E. Giebels, W. Olde Nordkamp & P. de Paauw, Politieacademie, Apeldoorn, Universiteit Utrecht, 2007
41. **Opsporing onder druk**
C. Liedenbaum & M. Kruijsen, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008

42. **Symbolen van orde en wanorde. Broken windows policing en de bestrijding van overlast en buurtverval**
B. van Stokkom, Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen, 2008
43. **Verkeershandhaving: prestaties leveren, problemen aanpakken**
G. Meershoek & M. Krommendijk, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008
44. **De frontlinie van opsporing en handhaving. Stelselmatige bedreigingen door burgers als contrastrategie**
M.J.G. Jacobs, M.Y. Bruinsma & J.W.M.J. van Poppel, IVA Tilburg, 2008
- 45a. **'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel A: Politiegeweld in de basispolitiezorg**
R. Bleijendaal, J. Naeyé, P. Chattellon & G. Drenth, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45b. **'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel B: Sturing en toetsing van de politieke geweldsbevoegdheid**
G. Drenth, J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45c. **Agressie en geweld tegen politiemensen. Beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten**
J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45d. **Belediging en bedreiging van politiemensen**
J. Naeyé, m.m.v. M. Bakker & C. Grijsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2009
- 45e. **Uitgangspunten voor politieoptreden in agressie- en geweldssituaties**
J. Naeyé, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
46. **Wijkagenten en hun dagelijks werk. Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk**
J. Terpstra, 2008
47. **Bijzonder zijn ze allemaal! Vergelijkend onderzoek naar reguliere en bijzondere opsporing**
W. Faber, A.A.A. van Nunen & C. la Roi, Faber Organisatievernieuwing, Oss, 2009
48. **Gouden bergen. Een verkennend onderzoek naar Nigeriaanse 419-fraude: achtergronden, daderkenmerken en aanpak**
Y.M.M. Schoenmakers, E. de Vries Robbé & A.Ph. van Wijk, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2009
49. **Het betwiste politiebestel. Een vergelijkend onderzoek naar de ontwikkeling van het politiebestel in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Engeland & Wales**
A. Cachet, A. van Sluis, Th. Jochoms, A. Sey & A. Ringeling, Erasmus Universiteit Rotterdam/Politieacademie, Apeldoorn/Korps landelijke politiediensten, Driebergen, 2009
50. **Leven met bedreiging. Achtergronden bij aangiften van bedreiging van burgers**
B. Bieleman, W.J.M. de Haan, J.A. Nijboer & N. Tromp, Intraval & Rijksuniversiteit Groningen, 2010

- 51a. Het publieke belang bij private preventie. Een economische analyse van inbraakpreventiebeleid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2009
- 51b. Het effect van langdurige opsluiting van veelplegers op de maatschappelijke veiligheid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2010
- 52. Lokale politiek over politie**
T.B.W.M. van der Torre-Eilert, H. Bergsma & M.J. van Duin, met medewerking van R. Eilert, LokaleZaken, Rotterdam, 2010
- 53a. Trainen onder stress. Effecten op de schietvaardigheid van politieambtenaren**
R.R.D. Oudejans, A. Nieuwenhuys & G.P.T. Willemsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
- 53b. Schieten of niet schieten? Effecten van stress op schietbeslissingen van politieambtenaren**
A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2012
- 53c. Politievaardigheden onder stress. Het optimaliseren van aanhouding en zelfverdediging in de praktijk**
P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 53d. Effectief omgaan met acute stress. Effecten van aanleg en trainingsservaring op de schietprestatie onder druk**
A. Landman, A. Nieuwenhuys & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 54. Politie en publiek. Een onderzoek naar de communicatievormen tussen burgers en blauw**
H.J.G. Beunders, M.D. Abraham, A.G. van Dijk & A.J.E. van Hoek, DSP-groep, Amsterdam/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2011
- 55. Managing collective violence around public events: an international comparison**
O.M.J. Adang with cooperation from: S.E. Bierman, E.B. Brown, J. Dietermann, C. Putz, M. Schreiber, R. van der Wal, J. Zeitner, Police Science & Research Programme, Apeldoorn, 2011
- 56. Stads- en regioscan in de grootste Brabantse gemeenten. De achtergronden van onveilige GVI-scores**
B.M.W.A. Beke, E.J. van der Torre, M.J. van Duin, COT, Den Haag; LokaleZaken, Rotterdam & Beke Advies, Arnhem, 2011
- 57. De mythe ontrafeld? Wat we weten over een goed politieleiderschap**
W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011
- 58. Proactief handhaven en gelijk behandelen**
J. Svensson, H. Sollie & S. Saharso, Vakgroep Maatschappelijke Risico's en Veiligheid, Institute of Governance Studies, Universiteit Twente, Enschede, 2011

- 59a. **De sterkte van de arm: feiten en mythes**
J.H. Haagsma, T.M. Rumke, I. Smits, E. van der Veer & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
- 59b. **Blauw, hier en daar. Onderzoek naar de sterkte van de politie in Nederland, België, Denemarken, Engeland & Wales en Nordrhein-Westfalen**
J.H. Haagsma, I. Smits, H. Waarsing & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
60. **De nachtdienst 'verlicht'**
M.C.M. Gordijn, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
61. **Opsporing Verzocht. Een quasi-experimentele studie naar de bijdrage van het programma Opsporing Verzocht aan de oplossing van delicten**
J.G. van Erp, F. van Gastel & H.D. Webbink, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2012
62. **Jeugdige zedendelinquenten en recidive. Een onderzoek bij jeugdige zedendelinquenten naar de voorspellende waarde van psychiatrische stoornissen en psychosociale problemen voor (zeden)recidive**
C. Boonmann, L.M.C. Nauta-Jansen, L.A. 't Hart-Kerkhoffs, Th.A.H. Doreleijers & R.R.J.M. Vermeiren, VUmc De Bascule, Duivendrecht, 2012
63. **Hoe een angstaas een jkkebrok herkent**
J. Jolij, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
64. **Politie en sociale media. Van hype naar onderbouwde keuzen**
A. Meijer, S. Grimmelikhuijsen, D. Fictorie, M. Thaens, P. Siep, Universiteit Utrecht, Center for Public Innovation, Rotterdam, 2013
65. **Wapengebruik. Van inzicht in modus operandi naar een effectieve aanpak**
M.S. de Vries, Universiteit Twente, Enschede, 2013
66. **Politieverhalen. Een etnografie van een belangrijk aspect van politieculturen**
M.J. van Hulst, Tilburg University, Tilburg, 2013
67. **Recherchebazen. Een empirisch onderzoek naar justitieel politieleiderschap**
E.J. van der Torre, M.J. van Duin & E. Bervoets, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
68. **Driehoeken: overleg en verhoudingen. Van lokaal tot nationaal**
E.J. van der Torre & T.B.W.M. van der Torre-Eilert, m.m.v. E. Bervoets & D. Keijzer, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
69. **Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen**
W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, NSCR, Amsterdam, 2013
70. **Geweld tegen de politie. De rol van mentale processen van de politieambtenaar**
L. van Reemst, T. Fischer & B. Zwirs, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013

71. **Vertrouwen in de politie: trends en verklaringen**
L. van der Veer, A. van Sluis, S. Van de Walle & A. Ringeling, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013
72. **Mobiel banditisme. Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland**
D. Siegel, i.s.m. R. Koenraadt, D. Lyubenova, N. Sovre & A. Troscianczuk, Universiteit Utrecht, 2013
73. **De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar. De rol van achterstanden, ouders, normen en vrienden**
F.M.H.M. Driessen, F. Duursma & J. Broekhuizen, Bureau Driessen, Utrecht, 2014
74. **Speciaal blauw. Verschijningsvormen en overwegingen van specialisatie en despecialisatie binnen de Nederlandse politieorganisatie**
R.J. Morée, W. Landman & A.C. Bos, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2014
75. **Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving**
M.H. Boone, H.G. van de Bunt & D. Spiegel, m.m.v. K. van de Ven, Erasmus Universiteit, Rotterdam, Universiteit Utrecht, 2014
76. **Brandstichters onder vuur. Een empirisch onderzoek naar zaken van brandstichting en hun daders**
L. Dalhuisen & F. Koenraadt, Universiteit Utrecht, 2014
77. **Van stadswacht naar nieuwe gemeentepolitie? Gemeentelijk toezicht en handhaving in de openbare ruimte**
T. Eikenaar & B. van Stokkom, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
78. **Politiemensen over het strafrecht**
J. Kort, M.I. Fedorova & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
79. **Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachten-verhoren**
M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Konter & M. de Boer, NSCR, Amsterdam, 2015
80. **De mentale gesteldheid van de familierechercheur. Een onderzoek naar werkgerelateerde stress en secundaire posttraumatische groei binnen een bijzondere groep politieambtenaren**
L.J.A. Bollen, M.C. Saan, M.J.J. Kunst, B.W.C. Zwirs & K.F. Kuijpers, Universiteit Leiden, 2015
81. **Na de vrijlating. Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische ex-gedetineerden**
D.J. Weggemans & B.A. de Graaf, Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht, 2015
82. **Dat heeft iemand anders gedaan! Een studie naar slachtofferschap en modus operandi van identiteitsfraude in Nederland**
L. Paulissen & J. van Wilsem, Universiteit Leiden, 2015

83. **Demonstratieve kampementen**
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
84. **Private ordebewaarders bij betogingen**
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
85. **Spelen met weerbaarheid. Belemmerende patronen en doorbrekende handelingsperspectieven bij het ontwikkelen van basisteams**
W. Landman, R. Kouwenhoven & M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2015
86. **‘Onnodige’ bureaucratie binnen het basispolitiewerk. Onderzoek naar de achtergronden van een hardnekkig verschijnsel**
J. Kort & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015
87. **Politie en GHB-problematiek op het platteland**
T. Nabben & D.J. Korf, Universiteit van Amsterdam, 2016
88. **Basisteams in de Nationale Politie. Organisatie, taakuitvoering en gebiedsgebonden werk**
J. Terpstra, I. van Duijneveldt, T. Eikenaar, T. Havinga & B. van Stokkom, Radboud Universiteit Nijmegen, 2016
89. **Samen of apart. De invloed van overleg tussen agenten bij het opstellen van het proces-verbaal**
A. Vredevelde, L. Kesteloo & P.J. van Koppen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2016
90. **Overvallen in beeld. Gedrag van daders, slachtoffers en omstanders**
M.R. Lindegaard, W. Bernasco & T. de Vries, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2016
91. **Boeven vangen. Een onderzoek naar proactief politieoptreden**
W. Landman & L. Kleijer-Kool, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2016
92. **VVC onder de aandacht. Een onderzoek naar ZSM en de gevolgen voor het politiewerk**
R. Salet & J. Terpstra, m.m.v. P. Frielink, Radboud Universiteit Nijmegen, 2017
93. **De mogelijke meerwaarde van bodycams voor politiewerk. Een internationaal literatuuronderzoek**
S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2017
94. **Criminele families in Noord-Brabant. Een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad**
H. Moors & T. Spapens, EMMA, Den Haag; Tilburg University, Tilburg, 2017
95. **Effectiviteit van het verdachtenverhoor. Een veldstudie naar de relatie tussen verhoortechnieken, de verklaring van verdachten en de aanwezigheid van de advocaat in zware zaken**
W.J. Verhoeven & E. Duinhof, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2017
96. **Van meerdere markten thuis? Overlap in markten van zware en georganiseerde misdaad en de consequenties voor de opsporing**
T. Spapens, m.m.v. M. Bruinsma, Tilburg University, Tilburg, 2017

97. **Horen, zien en zwijgen. Opsporing in dorpen en stadsbuurten met een gesloten leefgemeenschap**
E. Bervoets & M. Bruinsma, Bureau Bervoets, Amersfoort, 2017
98. **Geweld tegen hulpverleners in de psychiatrie. Aard, omvang en aangifte bij de politie**
J.M. Harte, I. van Houwelingen & M.E. van Leeuwen, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2017
99. **Geëiste en opgelegde straffen bij de strafrechtelijke afhandeling van georganiseerde criminaliteit. Rapportage in het kader van de vijfde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit**
C.G. van Wingerde & H.G. van de Bunt, Erasmus School of Law, Rotterdam, 2017
100. **Doorgroei in de misdaad. De criminele carrières en achtergrondkenmerken van jonge daders van een zwaar delict**
V. van Koppen, V. van der Geest & E.R. Kleemans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2017
101. **Profielen van Nederlandse outlawbikers en Nederlandse outlawbikerclubs**
A. Blokland, W. van der Leest & M. Soudijn (m.m.v. E. Kleinheerenbrink & I. van Die), Leiden Law School, Leiden, 2017
102. **Verdachten van terrorisme in beeld. Achtergrondkenmerken, 'triggers' en eerdere politiecontacten**
F. Thijs, E. Rodermond & F. Weerman, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2018
103. **Burgemeesters in cyberspace. Handhaving van de openbare orde door bestuurlijke maatregelen in een digitale wereld**
W. Bantema, S.M.A. Twickler, S.A.J. Munneke, M. Duchateau & W.Ph. Stol, NHL Stenden Hogeschool, Leeuwarden; Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, 2018
104. **Een bittere pil. Het fenomeen en de aanpak van illegale medicijnenhandel**
I. van Leiden, A. Lenders & H. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2018
105. **Vastzitten zonder straf. Over inverzekeringstellingen en schadevergoedingen op basis van artikel 89 Sv**
P. Kruize & P. Gruter, Bureau Ateno, Amsterdam, 2018
106. **'Ik hou het hier wel uit, hoor'. Mentale weerbaarheid binnen de districtsrecherche**
H. Sollie, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2018
107. **Bestuurlijke bevoegdheden, politie en de lokale aanpak van onveiligheid**
R. Salet & H. Sackers, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2019

- 108. Politie en actief burgerschap: een veilig verbond? Een onderzoek naar samenwerking, controle en (neven)effecten**
V. Lub & T. de Leeuw, m.m.v. A.S. Leerkes & R.J. Kleinhans, Bureau voor Sociale Argumentatie, Rotterdam; Erasmus Universiteit, Rotterdam; Bureau voor Maatschappij, Veiligheid & Deviantie, Rotterdam, 2019
- 109. Wijkagenten en veranderingen in hun dagelijks werk. Verslag van een onderzoek**
J. Terpstra, m.m.v. A. Evers, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2019
- 110. Naar een efficiëntere noodhulp? Een verkennend actieonderzoek**
A. Scholtens & I. Helsloot, m.m.v. S. Kraaijenbrink, J. Vlagsma, M. Jürgens, D. Mouris & M. Eising, Crisislab, Renswoude, 2019
- 111. Bestrijding van Outlaw Motorcycle Gangs. Een rechtsvergelijkende studie naar de aanpak van onrechtmatige organisaties in rechtsstatelijk perspectief**
J. Koornstra, B. Roorda, M. Vols & J.G. Brouwer, Rijksuniversiteit Groningen, 2019

